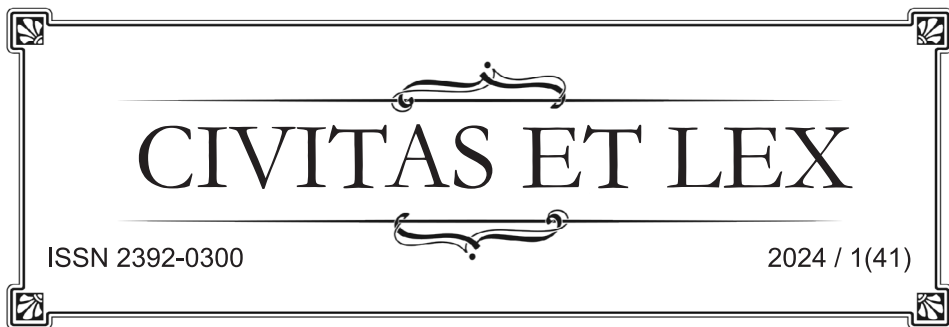

UNIwersytet WArmińsko-MAzurski w OLSZTYNIE
UNIVERSITY OF WARMIA AND MAZURY IN OLSZTYN

KWARTALNIK

Wydawnictwo
Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego
w Olsztynie

RADA NAUKOWA

Susana Gonçalves (Instituto Politècnico de Coimbra, Portugalia), Carmen Lázaro Guillamón (Universitat Jaume I Castellón, Hiszpania), Michele Indelicato (Universita degli Studi di Bari Aldo Moro, Włochy), Iveta Kovalčíková (University of Presov, Słowacja), ks. Krzysztof Orzeszyna (Katolicki Uniwersytet Lubelski, Polska), Igor Palúš (Uniwersytet Pavla Jozefa Šafárika w Koszycach, Słowacja), Salvatore Antonello Parente (Universita degli Studi di Bari Aldo Moro, Włochy), Elitsa Petrova (Vasil Levski National Military University, Bułgaria), Anatolii Rachynskiy (National Academy of Public Administration under the President of Ukraine – NAPA, Ukraina), Sanan Sadiyev (Azerbaijan Republic War College of the Armed Forces, Azerbejdżan), Mariusz Solis (Kwatera Główna NATO), Ognen Spasovski (Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Macedonia), Laura Tafaro (Universita degli Studi di Bari Aldo Moro, Włochy), Paweł Tarasiewicz (Adler-Aquinas Institute, Manitou Springs, CO, USA), Cezar Vasilescu (Romanian National Defense University “CAROL I”, Rumunia)

REDAKTOR NACZELNY

ks. Wojciech Guzewicz (UWM)

SEKRETARZ REDAKCJI

Marcin Kryński (UWM)

REDAKTORZY TEMATYCZNI

◇ edukacja: Ryszard Skawiński (UWM), Rosa Indelicato (Universita degli Studi di Bari Aldo Moro, Włochy), ◇ historia: ks. Jacek Wojda (AKW), Markus Kirnke (Uniwersytet w Lugano, Szwajcaria), ◇ komunikacja społeczna i media: Marta Więckiewicz-Archacka (UWM), Dinos A. Kerigan-Kyrou (Partnership for Peace Consortium, Irlandia), ◇ nauki o bezpieczeństwie: Piotr Gawliczek (UWM), Maksym Tyshchenko (National Defence University of Ukraine in Kyiv), ◇ nauki o polityce i administracji: Piotr Wojnicz (UWM), Xayal Iskandarov (Azerbaijan Republic War College of the Armed Forces), ◇ nauki prawne: Sławomir Kurska (Uniwersytet SWPS), ◇ prawo kanoniczne: ks. Florian Lempa (Uczelnia Łazarskiego)

REDAKTORZY JĘZYKOWI

◇ język angielski: Hannah Elizabeth James (University of the West of Scotland, Szkocja), ◇ język francuski: Thérèse Consigny (Université Paris – IV, Francja), ◇ język polski: Ryszard Skawiński (UWM), ◇ język włoski: Maria Casola (Universita degli Studi di Bari Aldo Moro, Włochy)

REDAKTORZY STATYSTYCZNI

◇ Nikolina Kenig (Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Macedonia), ◇ ks. Arkadiusz Orzeł (Wyższe Seminarium Duchowne w Elku)

PROJEKT OKŁADKI

Marek Kuryłowicz

Czasopismo jest wydawane pod auspicjami programu NATO DEEP / An international scientific journal published under the auspices of NATO Defence Education Enhancement Program

ADRES

Redakcja „Civitas et Lex”, 19-300 Elk, ul. Kościuszki 23
tel. 87 621 60 76; 87 621 07 07; 87 621 03 08
online: <http://www.uwm.edu.pl/elk/publikacje/>
<https://czasopisma.uwm.edu.pl/index.php/cel>

Czasopismo współfinansowane ze środków Ministerstwa Edukacji i Nauki na podstawie umowy nr RCN/SP/0254/2021/1 z dnia 1.11.2022 r.; kwota środków finansowych stanowiących pomoc przyznaną w ramach programu „Rozwój czasopism naukowych” 27 080 zł

ISSN 2392-0300

© Copyright by Wydawnictwo UWM • Olsztyn 2024

Wydawnictwo UWM
ul. Jana Heweliusza 14, 10-718 Olsztyn
tel. 89 523 36 61, fax 89 523 34 38
www.uwm.edu.pl/wydawnictwo/
e-mail: wydawca@uwm.edu.pl

Nakład 70, ark. wyd. 8,25; ark. druk. 7,0
Druk: Zakład Poligraficzny UWM w Olsztynie, zam. 232

SPIS TREŚCI / CONTENTS

Od Redakcji / Editorial	5

HISTORIA / HISTORY

Ks. Wojciech Guzewicz , Kościoły i parafie diecezji ełckiej (część 15) / Churches and parishes of the Diocese of Ełk (part 15)	7

NAUKI O BEZPIECZEŃSTWIE / SECURITY STUDIES

Karol Jędrasiak , Audio stream analysis for deep fake threat identification	21

NAUKI PRAWNE / LEGAL SCIENCES

Marcin Konieczny , <i>Modus operandi</i> of perpetrators (criminal groups) smuggling illegal migrants across the border	37
Krystyna Ziółkowska , Zakaz dyskryminacji w systemach prawnych: polskim i czeskim – w aspekcie relacji pracowniczych / Prohibition of discrimination in the legal systems: Polish and Czech – in the aspect of employee relations	51

PRAWO KANONICZNE / CANON LAW

Ks. Piotr Mozyro , Ofiary za sakramenty i sakramentalia na przykładzie diecezji ełckiej / Offerings for Sacraments and Sacramentals: A Case Study of the Ełk Diocese	65

VARIA

Ks. Wojciech Guzewicz , Bibliografia zawartości czasopisma „Civitas et Lex” (2014–2023) / Bibliography of the contents of the “Civitas et Lex” magazine (2014–2023)	79
Flavio Parente , Stress lavoro-correlato nell’operatore sanitario e ruolo del neurodiritto / Work-related stress in healthcare workers and the role of neurolaw	101

OD REDAKCJI / EDITORIAL

Szanowni Państwo! Rozpoczynamy jedenasty rok wydawania „Civitas et Lex” (p-ISSN: 2392-0300, e-ISSN: 2449-5522, DOI 10.31648/cetl) – czasopisma uniwersyteckiego o ugruntowanej już pozycji na niwie naukowej w Polsce i za granicą, a wydawanego przez Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie pod auspicjami programu NATO DEEP i we współpracy z międzynarodowym zespołem badawczym CEDICLO oraz włączonego do czasopism naukowych ANVUR (Italia).

Pierwszy w nowym – 2024 – roku numer naszego kwartalnika składa się z siedmiu artykułów naukowych. Autorom, którzy zamieścili swoje prace w tym wydaniu, wyrażamy wdzięczność i składamy podziękowanie za to, że wybrali właśnie nasz periodyk jako miejsce swojej publikacji – cieszymy się, że możemy służyć w upowszechnianiu rzetelnej wiedzy naukowej. Wszystkim Czytelnikom z kolei życzymy owocnej lektury.

Szczegółowe informacje na temat „Civitas et Lex” znajdują Państwo na naszej stronie internetowej (<https://czasopisma.uwm.edu.pl/index.php/cel>), na którą serdecznie zapraszamy. Informacje o piśmie z lat 2014–2023 zaczerpnąć można także ze strony internetowej Filii UWM w Elku (dawniej: Wydziału Studiów Technicznych i Społecznych w Elku) – <http://www.uwm.edu.pl/elk/publikacje/>.

W imieniu Redakcji
KS. WOJCIECH GUZEWICZ

HISTORIA / HISTORY

Ks. WOJCIECH GUZEWICZ

KOŚCIOŁY I PARAFIE DIECEZJI EŁCKIEJ (CZEŚĆ 15)

W piętnastej części cyklu pt. *Kościóły i parafie diecezji ełckiej* zostaną przedstawione ośrodki religijne w Monkiniach (Matki Bożej Anielskiej), Nowej Wsi Ełckiej (św. Józefa Rzemieślnika), Okartowie (Niepokalanego Serca Najświętszej Maryi Panny) oraz dwa w Olecku (Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski i Podwyższenia Krzyża Świętego). Pierwsza z wymienionych parafii znajduje się na ziemi augustowsko-suwalskiej, natomiast cztery kolejne na Mazurach. Stąd też mają różne rodowody kościoła. Parafia w Monkiniach została utworzona w ramach diecezji łomżyńskiej, pozostałe – w diecezji warmińskiej. Największymi parafiami pod względem liczby wiernych są tu parafie w Olecku (NMP Królowej Polski – ok. 10 tys., Podwyższenia Krzyża Św. – ok. 4,5 tys.), najmniejszymi zaś w Okartowie i Monkiniach – ok. 700 wiernych.

Monkinie (Matki Bożej Anielskiej)

Nazwa Monkinie wywodzi się od określenia ostępu w Puszczy Perstuńskiej: *u Błota Mońkińskiego*. Po raz pierwszy jest wymieniana w rewizji puszczy z roku 1559. Ma stare, jaćwieskie pochodzenie. *Mank* po jaćwiesku znaczyło ‘błoto’. W 1749 r. wspomniana została osada drwali zwana Budy Monkinie. W końcu XVIII w. w miejscu osady strzelców, w uroczysku Monkinie, zwanym na mapie J.C. Textora Dempowo, powstaje wieś rolnicza nazwana Monkinie, od określenia uroczyska puszczańskiego. Organizatorami życia gospodarczego, społecznego i religijnego Monkinów byli kameduli, którzy osiedlili się w klasztorze na Wigrach i przebywali na tych terenach do początków XIX w.

Parafia powstała z inicjatywy okolicznej ludności, która ze względu na spore odległości do kościoła parafialnego na Wigrach postanowiła wybudować w Monkiniach świątynię. Projekt kościoła wykonał architekt – niejaki Jedski (bądź Judski) z Suwałk, a fundatorami kościoła byli sami parafianie. Na miejsce

budowy wybrano wzgórze, na którym podczas powstania styczniowego znajdowało się miejsce straceń, gdzie wieszano powstańców. Świątynię wznoszono w latach 1922–1925. Jej poświęcenia dokonał dziekan suwalski – ks. Stanisław Szczęsnowicz 2 sierpnia 1925 r.

Parafię w Monkiniach erygowano prawdopodobnie 2 sierpnia 1925 r. jako tzw. parafię usuwalną. 15 lutego 1928 r. biskup łomżyński Stanisław Kostka Łukomski wydał dekret, na mocy którego wsie: Tobołowo, Kopanica, Bryzgiel i Krusznik (z parafii wigierskiej), Danowskie (z parafii studzieniczańskiej) oraz Walne (z parafii szczeberskiej) włączył w skład parafii Monkinie. Biskup polecił także założenie ksiąg metrykalnych oraz do wpisywania aktów stanu cywilnego. Po wybudowaniu plebanii i wydzieleniu 2 ha na cmentarz grzebalny, do parafii został przydzielony kapłan (pierwszym był ks. Mieczysław Mieszko). Wraz z jego przybyciem do Monkiń (1928 r.) zostały spełnione wszystkie warunki potrzebne do zaistnienia parafii. Obecnie parafia ta wchodzi w skład dekanatu pw. Matki Bożej Królowej Polski w Augustowie.

Kościół w Monkiniach swym wyglądem przypomina nieco kościoły góralskie. To kościół orientowany, drewniany, konstrukcji wieńcowej na kamiennym fundamencie wzmocnionym zaprawą cementową, oszalowany. Świątynia ma następujące wymiary: długość 22 m, szerokość 10,5 m, wysokość do sklepienia 7 m, wysokość wieży 12 m. Ściany zewnętrzne oraz wszystkie elementy konstrukcyjne i niekonstrukcyjne wykonano z drewna iglastego.

Wnętrze kościoła ma układ trójnawowy, bazylikowy i obejmuje m.in. prezbiterium i trzy nawy. Główne miejsce zajmuje drewniany ołtarz główny, który został zbudowany w 1932 r. przez J. Maciejewskiego. W jego polu głównym znajduje się gipsowa figura Matki Bożej z Lourdes. Wcześniej w ołtarzu znajdował się obraz Matki Boskiej Anielskiej i Serca Pana Jezusa, które zasłaniały figurę Matki Boskiej. Obecnie obraz Matki Boskiej Anielskiej znajduje się na lewej ścianie prezbiterium, nad drzwiami zakrystii. Namalowany został w 1930 r. przez ks. Józefa Adamczyka z Poznania. Po bokach ołtarza umiejscowiono dwie gipsowe figury: św. Stanisława Biskupa i Męczennika oraz św. Antoniego Padewskiego. Nieco poniżej figury Matki Bożej umieszczono drewniane tabernakulum, a po jego bokach dwa barokowe świeczniki z końca XIX w. Między rzeźbami ustawiono cztery filary na cokole z kapitelami astragalowymi.

Oprócz ołtarza głównego w kościele znajdują się jeszcze dwa ołtarze boczne: Matki Bożej Częstochowskiej i św. Stanisława Kostki. Pierwszy został wykonany w 1928 r. i poświęcony był początkowo św. Teresce od Dzieciątka Jezus.

Do wschodniej ściany prezbiterium przylega niewielka, czworoboczna kaplica, wykonana z drewna iglastego. Kaplice tę zbudowano w 1938 r. dzięki staraniom ówczesnego proboszcza parafii oraz miejscowej ludności dla upamiętnienia miejsca straceń powstańców z 1863 r. Wewnątrz niej znajduje się rzeźbiony ołtarz, którego centralną część stanowi płaskorzeźba Matki Bożej Nieustającej Pomocy. Twórcą ołtarza był J. Maciejewski. Na szczycie kaplicy widnieje napis: *Za wiarę i Ojczyznę.*

Plebanię stanowi budynek drewniany na podmurówce, w kształcie niezamkniętego prostokąta o wymiarach: długość 22 m, szerokość 12 m, wysokość (do szczytu) 7 m. Zbudowano ją staraniem mieszkańców na początku lat dwudziestych XX w.

Cmentarz parafialny położony jest w lesie odległym od kościoła o ok. 600 m. Założył go ks. Mieczysław Mieszko pod koniec lat dwudziestych XX w. Jego powierzchnia sięga dziś ok. 2 ha, ogradza go płot metalowy na podmurówce. Na cmentarzu znajdują się m.in. groby trzech proboszczów monkińskich: ks. Bolesława Ciecuchowskiego, ks. Stanisława Chmielewskiego i ks. Jana Kibisa oraz księdza wywodzącego się z parafii – Bolesława Pietrewicza.

W 1974 r. do parafii należało 800 wiernych, w 1997 r. – ok. 600, a w 2017 r. – ok. 700. Zamieszkują oni kilkanaście miejscowości: Ateny, Bryzgiel, Czerwony Krzyż, Danowskie, Kopanica, Krusznik, Lipowe, Monkinie, Tobołowo, Walne i Zakąty.

W okresie istnienia parafii funkcję proboszcza pełnili: ks. Mieczysław Mieszko (1928–1939), ks. Bolesław Ciecuchowski (1939–1943), ks. Wincenty Gogas (1943–1945), ks. Jan Rogowski (1945), ks. Eugeniusz Niecikowski (1945–1951), ks. Stanisław Wojtkowski (1951–1952), ks. Stanisław Chmielewski (1952–1969), ks. Eugeniusz Berezowski (1969–1975), ks. Bronisław Ksepka (1975–1988), ks. Jan Kibis (1988–2014) i ks. Jarosław Gosk (od 2014 r.). Z parafii pochodzą m.in.: ks. Bolesław Pietrewicz, ks. Krzysztof Pachucki oraz s. Stefania Korzuń SSCJ.

J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim od XV do połowy XVII wieku*, w: *Studia i materiały do dziejów Suwalszczyzny*, pod red. J. Antoniewicza, Białystok 1965, s. 51–134; J. Majewski, *Dzieje parafii Wigry w latach 1800–1946*, Łomża 1985 [mps BWSDL]; W. Jemielity, *Zespół pokamedulski w Wigrach*, Łomża 1988; W. Jemielity, *Parafie Suwałk i okolicy*, Łomża 1990; J. Sikora, *Z wizytą w parafii: Monkinie*, „Martyria” 2004, nr 10, s. 9, 24; K. Pachucki, *Dzieje parafii w Monkiniach w latach 1925–2000*, Ełk 2004 [mps BWSDE]; *Schematyzm Diecezji Ełckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Ełckiej*, pod red. A. Skowrońskiego i in., Ełk 2012, s. 371–372; W. Guzewicz, *W kręgu dziejów kościołów i parafii dekanatu pw. MB Królowej Polski w Augustowie*, Ełk 2016, s. 37–43; *Schematyzm Diecezji Ełckiej 2017: w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Ełckiej. Stan na 1 października 2017 r.*, [opr. M. Maczan], Ełk 2017, s. 165.

Nowa Wieś Ełcka (Św. Józefa Rzemieślnika)

Początek miejscowości sięga 1439 r., kiedy to wielki mistrz Paweł von Rusdorf nadał Filipowi Ellendowi 6 włók sołeckich i 36 włók boru nad rzeką Ełk w celu założenia wsi Dąbrowa. Później miejscowość ta otrzymała nazwę Nowej Wsi. Pierwsi osadnicy, z których każdy otrzymał po jednej włóce ziemi, byli na trzydzieści lat zwolnieni od opłat, obciążano ich natomiast obowiązkiem posług na rzecz zamku w Ełku oraz pracą w miejscowym młynie krzyżackim. W sto lat po założeniu wsi było tu 55 gospodarstw i 8 karczem – sami Polacy.

Nowa Wieś była kilka razy niszczone. Po raz pierwszy było to w 1656 r., kiedy tereny te najechały oddziały tatarskie. Większość mieszkańców została wówczas wzięta w jasyr. Kolejne zniszczenia nastąpiły na początku XVIII w., w czasie epidemii dżumy. Zmarła wtedy jedna trzecia ludności. W 1757 r. stały tu 43 domy (236 mieszkańców). Podczas wojen napoleońskich wieś dwukrotnie nawiedzała cholera, która pochłonęła wiele ofiar. Od początku Nowa Wieś była uprzemysłowiona. Młyn wodny, który powstał równocześnie ze wsią, miał cztery kamienie, podczas gdy młyn ełcki tylko dwa. Z usług jego korzystali także Polacy zza granicy. W 1752 r. uruchomiono tu papiernię, która produkowała siedem gatunków papieru ze znakami wodnymi. Po wojnach napoleońskich papiernia podupadła, potem uległa likwidacji. W 1859 r. urządzono w niej młyn. W XIX w. powstała tu kolej, elektrownia, cegielnia i dwie gorzelnie. Przyczyniło się to do znacznego rozwoju gospodarczego wsi. W 1928 r. w zabudowaniach po rozparcelowanym w latach 1904–1905 folwarku założono szkołę rolniczą.

Myśl o utworzeniu parafii w Nowej Wsi Ełckiej powstała bardzo wcześnie, bo już w latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku, jednakże z powodu braku stosownego pozwolenia ze strony władz państwowych udało się ją zrealizować dopiero pod koniec lat osiemdziesiątych. Głównym inicjatorem i organizatorem parafii był ks. Józef Wysocki z Ełku. Za jego przyczyną w czerwcu 1988 r. został poświęcony w Nowej Wsi Ełckiej krzyż i plac pod budowę kościoła. W niecały rok później (1 lipca 1989 r.) bp Edmund Piszcz erygował tu parafię pw. św. Józefa. Teren parafii został wydzielony z parafii św. Wojciecha w Ełku. Dziś wchodzi w skład dekanatu katedralnego Matki Bożej Fatimskiej.

Pierwszym obiektem kultu w nowo powstałej parafii była drewniana kaplica o wymiarach: długość 19 m, szerokość 9 m i wysokość 4 m. Zbudowano ją na przełomie lipca i sierpnia 1988 r., a poświęcono 21 sierpnia 1988 r. Aktu tego dokonał ks. Józef Wysocki. Kaplica funkcjonowała do 1995 r., po czym została rozebrana.

Obecnie istniejący kościół, projektu B. Janickiej, zbudowano w latach 1988–1995. Kamień węgielny pod tę budowę, poświęcony 6 czerwca 1991 r. przez papieża Jana Pawła II, wmurował bp Wojciech Ziemba 15 czerwca 1994 r. W rok później, tj. 8 kwietnia, dokonał on także poświęcenia świątyni. Świątynia, zbudowana z cegły w stylu współczesnym, otynkowana, jest trójnawowym kościołem na planie prostokąta z wieżą od strony zachodniej. Całkowita długość kościoła wynosi 50 m, szerokość 18 m, wysokość do 15 m, wysokość wieży – ok. 24 m.

W centralnej części świątyni, na ścianie prezbiterium, znajduje się znacznych rozmiarów rzeźba z drewna lipowego przedstawiająca Chrystusa Zmartwychwstałego. Poniżej, na przecięciu ramion krzyża, znajduje się okrągłe tabernakulum. Ołtarz soborowy znajdujący się w prezbiterium wykonano z granitu. W tym samym stylu, co tabernakulum i ołtarz, utrzymane są ambonka, świecznik pod paschał oraz chrzcielnica.

Ołtarz boczny św. Józefa został usytuowany po stronie wschodniej Kościoła. Ołtarz stanowi drewniana płyta przytwierdzona do ściany, mająca formę wydłużonego prostokąta, zakończona trójkątnym szczytem z drewnianą półką umieszczoną na wysokości jednej piątej od dołu ołtarza. W centrum umieszczono

dużych rozmiarów drewnianą rzeźbę św. Józefa. Ołtarz boczny Najświętszej Maryi Panny, usytuowany po stronie zachodniej Kościoła, został rozwiązany analogicznie jak ołtarz po przeciwnej stronie. W centrum umieszczono dużych rozmiarów drewnianą rzeźbę Maryi.

Droga Krzyżowa, podobnie jak inne rzeźby w kościele, powstała w pracowni M. Omieczynskiego z Warszawy.

Oprócz kościoła w Nowej Wsi Ełckiej na terenie parafii są dwie kaplice filialne: w Bobrach i w Domu Opieki Społecznej w Nowej Wsi. Pierwsza z nich powstała w latach osiemdziesiątych na terenie ówczesnego PGR-u w Bobrach, które należały wówczas do parafii w Prostkach, a poświęcono ją św. Stanisławowi Kostce. Pierwsza Msza św. została w niej odprawiona w 1985 r. Kaplicę tę umieszczono w dawnym budynku gospodarczym. Jest to obiekt zbudowany z cegły, o wymiarach: 23 m długości, 9 m szerokości i ok. 6 m wysokości. Druga kaplica (w Domu Opieki Społecznej) powstała na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku i ma ok. 60 m² powierzchni.

Plebanię stanowi obiekt jednopiętrowy, murowany, na planie prostokąta, o dachu dwuspadowym, przylegający bezpośrednio do kościoła od strony południowo-zachodniej.

Cmentarz grzebalny (parafialny) znajduje się w odległości ok. 1 km od kościoła. Powstał on jeszcze w czasach protestanckich. Dziś ma powierzchnię ok. 2 ha.

W 1997 r. do parafii należało ok. 2000 katolików, a w 2017 r. – ok. 1800. Zamieszkują oni siedem miejscowości: Barany, Bobry, Maleczewo, Miechowo, Niedźwieckie, Nowa Wieś Ełcka i Zdunki.

Pierwszym proboszczem parafii był ks. Lech Janowicz (1989–1991), a następnie ks. Ryszard Grabowski (1991–2002), ks. Krzysztof Brzostek (2002–2010), ks. dr Stanisław Józwiak (2010–2013), ks. dr Andrzej Jaśko (2013–2017), ks. Andrzej Bryg (od 2017 r.). W przeszłości proboszczowi pomagał jeszcze jeden kapłan. Z parafii pochodzi m.in. ks. dr Jerzy Szorc, o. Hubert Kasztelan Ocist., s. Noemi Tyszko OSB.

J. Kawecki, B. Roman, *Ełk. Z dziejów miasta i powiatu*, Olsztyn 1970; W. Lewczuk, M. Abramczyk, *Parafia pw. św. Józefa w Nowej Wsi Ełckiej*, „Martyria” 1993, nr 1, s. 5; M. Rózio, *Działalność duszpasterska w parafii św. Wojciecha w Ełku w latach 1971–1997*, Warszawa 1998 [mps BUKSW]; Ł. Młodziński, *Konsekracja kościoła w Nowej Wsi Ełckiej*, „Martyria” 2000, nr 11, s. 13; B. Okrągła, *Postawy religijno-moralne mieszkańców wsi w warunkach restrukturyzacji na podstawie parafii Nowa Wieś Ełcka*, Olsztyn 2001 [mps BUWM]; J. Sikora, *Z wizytą w parafii: Nowa Wieś Ełcka*, „Martyria” 2004, nr 2, s. 9, 13; W. Guzewicz, *Kościół i parafie ziemi ełckiej*, Ełk 2008, s. 113–120; *Schematyzm Diecezji Ełckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Ełckiej*, pod red. A. Skowrońskiego i in., Ełk 2012, s. 373–375; *Schematyzm Diecezji Ełckiej 2017: w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Ełckiej. Stan na 1 października 2017 r.*, [opr. M. Maczan], Ełk 2017, s. 166.

Okartowo (Niepokalanego Serca Najświętszej Maryi Panny)

Początki Okartowa sięgają czasów osadnictwa Prusów. Na wzgórzu koło kościoła, w miejscu zabudowań bylej plebanii, znajdowała się pruska strażnica. Po 1340 r. w miejscu tym strażnicy Krzyżacy wzniesli zamek służący do obrony przesmyku między jeziorami na wschodniej rubieży rozwijającego się państwa krzyżackiego. Prawie równocześnie z pobudowaniem zamku powstała osada służebna (Egirsbergk). Podczas najazdów Litwinów w 1361 r. i w 1371 r. zamek został zniszczony, a jego załoga dostała się do niewoli. Wraz z upadkiem zamku przestała istnieć osada służebna. W 1485 r. była tu osada rybaków-pszczelarzy, która w 1472 r. otrzymała przywilej lokacyjny na prawie chełmskim. W 1511 r. Okartowo, wieś czynszowa na obszarze 8 włók, nazywało się Eckersburg. W 1656 r. zostało spalone przez Tatarów. Podczas wielkiej epidemii dżumy w latach 1710–1711 większość mieszkańców Okartowa zmarła. Kolejne zniszczenia dotknęły miejscowość w okresie I wojny światowej. Tu rozgrywała się bowiem tzw. pierwsza i druga bitwa mazurska. Spalonych zostało wówczas prawie trzy czwarte zabudowań.

Pierwsza świątynia pw. św. Bartłomieja została wzniesiona w 1500 r. na gruncie byłego zamku Egirsbergk. Funkcję ostatniego księdza katolickiego sprawował Bartłomiej Danowski, zmarły w 1530 r. Po sekularyzacji Prus pierwszymi duchownymi ewangelickimi byli: Jakub Danowski (brat wymienionego) i Jan Danowski. Zbór ewangelicko-augsburski istniał tu do końca lat siedemdziesiątych ubiegłego stulecia. Po wielu latach starań świątynia ta została nabyta od ewangelików w 1981 r. (za sumę 3 350 000 zł). Parafię erygował biskup warmiński Jan Obląk, najpierw jako tymczasową, a następnie jako stałą, dekretem z 5 listopada 1984 r. Od 2020 r. parafia należy do dekanatu orzyskiego pw. św. Jana Pawła II.

Pierwszy kościół murowany powstał w 1799 r. Zbudowano go z kamienia polnego na fundamentach starego kościoła. Po I wojnie światowej świątynia w Okartowie uległa poważnemu zniszczeniu. Kościół odbudowano w latach 1914–1923, ale z pewnymi zmianami (np. brak jest bocznych krucht). Świątynia orientowana, jednowieżowa, murowana z cegły i otynkowana, na planie prostokąta. Wieża, w drugiej kondygnacji drewniana, przykryta hełmem giętym z latarnią, którą wieńczy ozdobny krzyż z motywem gwiazdy betlejemskiej. W wieży są umieszczone dwa dzwony: większy i mniejszy z datami 1914–1918.

W kościele zachował się barokowy ołtarz z kazalnicą z XVII w., która została zdjęta. Wykonany z drewna, wypełnia całą przestrzeń między jedną a drugą ścianą nawy głównej. Ołtarz architektoniczny jednoosiowy, jednokondygnacyjny ze zwieńczeniem. Nad arkadą główną ołtarza (niegdyś miejsce do głoszenia kazań) znajduje się figura Niepokalanej, a poniżej tabernakulum. Obraz św. Bartłomieja Apostoła umieszczony na górnej części ołtarza jest kopią obrazu José de Ribery, hiszpańskiego malarza z pierwszej połowy XVII w.

Po drugiej stronie nawy głównej znajduje się prospekt organowy bogato zdobiony. Obudowa organów zachowała się w niezmiennym kształcie i kolorystyce,

natomiast wnętrze organów zostało prawdopodobnie sprzedane lub zabrane przez pastora. Na ścianie w pobliżu organów zawieszono dwie tablice z nazwiskami mieszkańców Okartowa i okolic, którzy zginęli w latach 1914–1918.

Wnętrze nakryte stropem beczkowym, obiega z trzech stron empora wsparta na 12 drewnianych słupach. Całe wnętrze posiada bogatą i ciekawą polichromię roślinno-geometryczną i symboliczną, zakomponowaną w prostokątnych płycinach malarskich, między którymi umieszczone są napisy w języku niemieckim pochodzące z Biblii. Tłumaczenie napisów: 1. „Twoje Słowo Panie jest dla moich stóp pochodnią i światłem na mej drodze”, 2. „Mój dom będzie nazywany Domem Modlitwy dla wszystkich narodów”, 3. „Wszystko, co żyje, niech chwali Pana”. W nawie głównej zawieszono dwa drewniane, polichromowane żyrandole w kształcie ośmiokąta, pochodzące z lat 1914–1920.

Msza św. sprawowana jest w także w miejscowości Cierzpięty, w budynku świetlicy wiejskiej.

Cmentarz komunalny, znajdujący się w odległości ok. 1 km od kościoła, założono w 1996 r. Ma on ok. 1 ha powierzchni. Pochowany jest na nim m.in. ks. Jerzy Burzik, jeden z proboszczów okartowskich.

Plebanię wybudowano w latach 1985–1987. Jest to budynek trójkondygnacyjny, murowany i otynkowany.

W 1997 r. do parafii należało ok. 1450 katolików, a w 2017 r. – ok. 730. Zamieszkują oni dwanaście miejscowości: Chmielewo, Cierzpięty, Drozdowo, Dziubiele, Dziubiele Małe, Nowa Wieś, Nowe Guty, Okartowo, Suchy Róg, Tuchlin, Wężewo oraz Zastrużne.

W parafii duszpasterzowali m.in.: ks. Tadeusz Pietruszka (1983–1984) – p.o. proboszcza, ks. Jerzy Burzik (1984–2004), ks. Dariusz Rogiński (2004–2009), ks. Marcin Nowik (2009–2019), ks. Łukasz Różycki (administrator, 2019–2020), ks. Paweł Tober (od 2020 r.). Z parafii pochodzą m.in. ks. Jan Kwiatkowski i ks. Andrzej Zieliński SAC.

J. Wojtkowski, *Świątynie ewangelickie przekazane katolikom na Warmii i Mazurach w latach 1972–1992*, Olsztyn 2002; J. Sikora, *Z wizytą w parafii Okartowo*, „Martyria” 2008, nr 2, s. 10, 24; W. Guzewicz, *Przeszłość i teraźniejszość kościołów i parafii dekanatu pw. św. Antoniego Padewskiego w Białej Piskiej*, Ełk 2012, s. 47–54; *Schematyzm Diecezji Ełckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Ełckiej*, pod red. A. Skowrońskiego i in., Ełk 2012, s. 376–378; *Schematyzm Diecezji Ełckiej 2017: w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Ełckiej. Stan na 1 października 2017 r.*, [opr. M. Maczan], Ełk 2017, s. 167.

Olecko (Podwyższenia Krzyża Świętego)

Okolice Olecka od XIV w. były centrum osadnictwa polskiego, głównie z Mazowsza. Książę Albrecht Hohenzollern w 1560 r. założył miasto Margrabowa, ale ludność polska używała także nazwy Olecko. Jako ważny ośrodek wymiany handlowej na pograniczu polsko-litewsko-pruskim miało Olecko największy rynek spośród wszystkich tamtejszych miast (ponad 5,5 ha). Od 1634 r. istniał

tu szpital (przytułek), 1698 r. – poczta, 1762 r. – apteka, 1878 r. – kolej, 1884 r. – gazeta „Oletzker Zeitung”. W XIX w. funkcjonowały w Olecku szkoła miejska, szkoła ludowa, szkoła rolnicza (1880) oraz prywatne szkoły dla dziewcząt.

Na mocy drugiego pokoju toruńskiego (1466) Olecko pozostało w państwie krzyżackim, od 1525 r. w Prusach Książęcych, od 1657 r. w Brandenburgii, a 1701 r. zostało włączone do Prus; od 1928 r. do 1945 r. nosiło nazwę Treuburg (Wierny Gród); 1945 r. znalazło się w Polsce. Do 1975 r. i znowu od 1999 r. siedziba powiatu; obecnie ośrodek drobnego przemysłu i handlu i edukacji – mieściła się tu m.in. pierwsza w regionie (1992–2013) prywatna wyższa uczelnia – Wszechnica Mazurska.

Razem z lokalizacją miasta powstał zbór protestancki (1560), aczkolwiek pierwszy duchowny – Wawrzyniec Prostka – urzędował tu już od roku 1552. Ok. 1818 r. Olecko stało się siedzibą diecezji ewangelickiej pokrywającej się niemal z obszarem ówczesnego powiatu. Wśród jej superintendentów wyróżnił się August Fryderyk Czygan (1820–1837), założyciel i redaktor wydawanej po polsku gazety „Nowiny o Rozszerzaniu Wiary Chrześcijańskiej” oraz inicjator diecezjalnego synodu pastorów (1836). Ostatni kościół ewangelicki spłonął na początku 1945 r.; pochodził z drugiej połowy XVII w. (ołtarz z 1702 r. – warsztat Döbelsa, ambona z 1692 r., a trzy dzwony z lat 1776–1839).

Dzieje parafii katolickiej w Olecku sięgają drugiej połowy XIX w. i związane są z napływem na te tereny ludności katolickiej, która w 1863 r. otrzymała własnego duszpasterza (od 1853 r. była tu już kuracja). W 1867 r. w miejsce dotychczasowej stacji misyjnej powstała samoistna placówka duszpasterska. W cztery lata później – 31 marca 1871 r. – bp Filip Krementz erygował w Olecku parafię pw. Podwyższenia Krzyża Świętego i Świętego Wojciecha. Zgodnie z dekretem nowo powstała parafia weszła w skład dekanatu sambijskiego z siedzibą w Królewcu i obejmowała tereny powiatu oleckiego oraz goldapskiego. W 1926 r. utworzono przy kościele św. Leona w Goldapi samodzielną placówkę duszpasterską. Tym samym zasięg terytorialny parafii w Olecku zmniejszył się do granic ówczesnego powiatu oleckiego. Taki stan przetrwał do II wojny światowej.

Po zakończeniu II wojny światowej i ustaleniu granic Polski nastąpił napływ na omawiane tereny ludności katolickiej. Nowi mieszkańcy zaczęli przejmować dotychczasowe kościoły protestanckie i prosili o poświęcenie ich dla kultu katolickiego. Zaraz po wojnie parafia w Olecku obejmowała także teren późniejszych parafii w Wieliczkach (do 1956 r.), Cichym, Świętajnie, Gąskach i Kowalach Oleckich (do 1962 r.).

Dalsze zmiany granic parafii nastąpiły w latach 1974–1978. Wówczas to z terenu parafii wydzielono dwie nowe: w Szarejkach i Szczecinkach. Zmiany polityczne w latach osiemdziesiątych pozwoliły na utworzenie większej liczby parafii także w samym mieście. Wraz z wybudowaniem nowego kościoła pw. NMP Królowej Polski w centrum miasta początkowo przeniesiono siedzibę parafii, a 15 sierpnia 1987 r. utworzono dwie odrębne parafie. W 1998 r. z parafii pw. Krzyża Świętego wydzielono jeszcze jedną parafię – Wniebowzięcia NMP. Widzimy zatem, jak na przestrzeni kilkudziesięciu lat wskutek zmian administracyjnych zmniejszył się znacznie obszar parafii.

Od 2002 r. parafia jest siedzibą dekanatu oleckiego pw. św. Jana Apostoła, w skład którego wchodzi sześć parafii: Cimochy, Gąski, Olecko (pw. Podwyższenia Krzyża Św.), Olecko – Lesk (pw. Wniebowzięcia NMP), Szczecinki i Wieliczki.

Początkowo kult Boży sprawowano w tymczasowej kaplicy. Ze względu jednak na jej prowizoryczny charakter przystąpiono już w 1859 r. do budowy murowanej świątyni. Ukończono ją w 1861 r. W rok później, tj. 27 sierpnia 1862 r. biskup pomocniczy warmiński – Antoni Frenzel konsekrował kościół, nadając mu tytuł Podwyższenia Krzyża Świętego i św. Wojciecha.

Jest to kościół orientowany w stylu neogotyckim z czerwonej cegły, nakryty dachem dwuspadowym z wieloboczną absydą od wschodu. Do prezbiterium od północy i południa przylegają dwa pomieszczenia na rzucie prostokątnym nakryte dachem pulpitowym. Długość świątyni wynosi 25 m, szerokość 11 m i wysokość 9 m, grubość murów dochodzi do 0,5 m. Od zachodu do kościoła przylega wieża o wysokości 20 m, dwukondygnacyjna, z czerwonej cegły, nakryta hełmem w formie smukłego stożka zwieńczonego kulą i krzyżem. Znajdują się w niej trzy dzwony.

W wyposażeniu wnętrza kościoła najważniejszym akcentem są trzy ołtarze architektoniczne w stylu neogotyckim, wykonane z drewna dębowego. W głównym ołtarzu, jednopolowym, znajduje się obraz Jezusa Chrystusa, a poniżej tabernakulum w formie szafki dwudrzwiowej. Obok ołtarza umocowano dwie polichromowane płaskorzeźby przedstawiające scenę Narodzenia i Zmartwychwstania Pana Jezusa. Cały ołtarz zwieńczony jest krzyżem z pasyjką, obok którego stoją dwie rzeźbione, polichromowane figury: Najświętszej Maryi Panny i św. Jana Ewangelisty. Ołtarze boczne usytuowane są po obu stronach prezbiterium, w narożach ściany tęczowej. Jeden z nich poświęcony jest Matce Bożej, drugi – św. Józefowi. Na ścianie północnej kościoła znajduje się drewniana ambona w kształcie wieloboku, wsparta na kolumnie, z prostym zapieckiem i nadwieszonym baldachimem zwieńczonym krzyżem. Na ścianach świątyni zawieszono są obrazy: Matki Bożej Nieustającej Pomocy, św. Antoniego, św. Maksymiliana Marii Kolbego, Jana Pawła II oraz Wieczerzy Pańskiej. Przy wejściu, w kruchcie kościoła, znajdują się kamienna kropielnica i krucyfiks z 1949 r. Tuż za nimi – drewniany balkon chórowy, oparty na czterech filarach. Na nim umieszczono jedenastogłosowe organy z 1867 r.

W parafii znajduje się Sanktuarium Krzyża Świętego. Zostało ono ustanowione dekretem biskupa elckiego Wojciecha Ziemby 13 maja 1994 r. Początki jednak kultu Krzyża Świętego wiążą się z rokiem 1981 r. Wówczas to na krzyżu misyjnym, postawionym 19 czerwca 1960 r. tuż obok kościoła, zaczęła sączyć się czerwona ciecz. Wycieki były dość obfite. Ludność odczytywała w tym znaku krwawiące rany Chrystusa. W 1987 r. staraniem ks. Stanisława Tabaki (ówczesnego rektora kościoła) krzyż obudowano, tworząc rodzaj kaplicy na planie kwadratu. We wnętrzu kaplicy umieszczono obrazy – wota oraz tablicę z krótką historią wydarzeń. Ramię poprzeczne krzyża zostało umieszczone w specjalnej gablocie.

Do niedawna na terenie parafii znajdowała się także półpubliczna kaplica pw. Przemienienia Pańskiego przy ulicy M. Konopnickiej 3. Powstała ona w latach pięćdziesiątych ubiegłego stulecia w budynku mieszkalnym jako votum wdzięczności za szczęśliwy powrót ks. Czesława Kardela z Syberii. W późniejszym

okresie dobudowano do niej przybudówkę o wymiarach 4 m x 4,5 m. Wymiary kaplicy to: długość 10 m, szerokość 4 m, wysokość 4 m (wysokość całego budynku sięga 15 m). W prezbiterium kaplicy umieszczono XIX-wieczny krzyż z pasyjką oraz tabernakulum.

Plebanię stanowi budynek murowany z końca XIX w., jednopiętrowy z zagospodarowanym poddaszem, podpiwniczony, o wymiarach: 15,5 m długości, 13 m szerokości i 15 m wysokości. Obok, w podwórzy, wybudowany jest dom parafialny (murowany, jednopiętrowy).

Cmentarz parafialny znajduje się w niedalekim sąsiedztwie od kościoła i ma powierzchnię ok. 1,5 ha. Został założony w drugiej połowie XIX w. wraz z powstaniem parafii. Obok cmentarza – kaplica przedpogrzebowa. Wierni chowani są też na cmentarzach komunalnych w Olecku przy ul. Gołdapskiej i przy ul. Wiejskiej.

W 1997 r. teren parafii zamieszkiwało ok. 3500 katolików, a w 2017 r. – ok. 4600. Terytorium parafii wyznaczają ulice: al. Zwycięstwa (nr. 23–39a), Asnyka, Armii Ludowej, Baczyńskiego, Batorego, Bohaterów Białostoczczyzny, Broniewskiego, Cisowa, Dąbrowskiej, Jagiellońska, Kajki, Kasprowicza, Kochanowskiego, Konopnickiej, Kościuszki, Lipowa, 1 Maja (nr. 18–22), Mazurska, Mereckiego, Młynowa, Nocznickiego (nr. 19–26), Norwida, Orzeszkowej, Prusa, Przybyszewskiego, Reja, Reymonta, Sienkiewicza, Słowackiego, Staffa, Syrokomli, Targowa, Tuwima, Warmińska, Zamkowa, Zana, Żeromskiego.

Od 1853 r. duszpasterzami byli następujący kapłani: Jan Osiński (1853–1867), Karol Schneider (1867–1885), Józef Knorr (1886–1891), Franciszek Schnarbach (1892–1900), Bernard Zimmermann (1900–1911), Franciszek Biernath (1911–1920), Jan Zink (1920–1926), Karol Langwald (1926–1934), Artur Schultz (1934–1935), Horst Markowsky (1935–1944), Aleksander Harusiewicz (1944–1945). Po wojnie posługę duszpasterską w parafii pełnili: ks. Jan Tomaszewski (1945–1946), ks. Wacław Batowski (1946–1948), ks. Ludwik Białek (1948–1953), ks. Kazimierz Mackiewicz (1953–1975), ks. Józef Mańkowski (1975–1980), ks. Edmund Łagód (1980–1987), ks. Jerzy Brzeszczyński (1987–1989), ks. Stanisław Tabaka (1989–2006), ks. Marian Salamon (2006–2016), ks. Andrzej Bryg (2016–2017), ks. Waldemar Barnak (2017–2020), ks. dr Andrzej Jaśko (od 2020 r.). W parafii pracuje także wikariusz.

Z parafii pochodzi m.in. ks. Andrzej Trejnowski, ks. Jacek Łabęcki SDS, o. Paweł Petelski OMI, ks. Marek Godlewski, br. Zbigniew Openchowski OFM Con.

Olecko. Z dziejów miasta i powiatu, pod red. A. Chileckiego, E. Lubowickiego, W. Luczewskiego, A. Wakara, Pojezierze 1974; E. Samsel, *Sanktuaria diecezji elckiej*, w: *Przeszłość natchnieniem dla teraźniejszości. Sympozjum historyczne i świętowojeckie. Elk, 20–22 kwietnia 1994 r.*, Elk 1996, s. 334; Z. Chmielewski, *Organizacja parafii i dzieje duszpasterstwa katolickiego w Olecku od jej założenia do 1992 r.*, Warszawa 1998 [mps BWSDE]; M. Salamon, *Uroczystości przy krzyżu w Olecku*, „Martyria” 2001, nr 10, s. 7; J. Sikora, *Z cyklu: Z wizytą w parafii Podwyższenia Krzyża Świętego w Olecku*, „Martyria” 2002, nr 10, s. 12; M. Klimaszewski, *Duszpasterstwo w Sanktuarium Krzyża Świętego Olecka*, Olsztyn 2004 [mps BUWM]; W. Guzewicz, *Zarys dziejów parafii Olecka*, w: *Ziemia olecka na początku XXI wieku*, pod red. W. Krajewskiego, W. Guzewicza, „Episteme” 35(2004), s. 143–176; R. Demby, *Z dziejów ziemi oleckiej*, „Episteme” 35(2004), s. 9–66; R. Demby, *Powiat olecki po II wojnie światowej*, „Episteme” 35(2004), s. 67–140; W. Guzewicz, *Olecko*,

„Encyklopedia Katolicka”, t. 14, Lublin 2010, kol. 499–500; *Dzieje Olecka*, pod red. S. Achremczyka i in., Olecko 2010; W. Guzewicz, *Sanktuaria diecezji ełckiej*, Ełk 2011; *Schematyzm Diecezji Ełckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Ełckiej*, pod red. A. Skowrońskiego i in., Ełk 2012, s. 383–385; *Schematyzm Diecezji Ełckiej 2017: w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Ełckiej. Stan na 1 października 2017 r.*, [opr. M. Maczan], Ełk 2017, s. 170; M. Salamon, *Życie religijne pod Krzyżem Oleckim*, [Ełk] 2020.

Olecko (Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski)

Wraz z zakończeniem II wojny światowej do Olecka napłynęła ludność polska, głównie wyznania rzymskokatolickiego. Administracyjnie weszła ona w skład parafii pw. Podwyższenia Krzyża Świętego. Z biegiem czasu podjęto myśl zbudowania nowej świątyni i parafii w Olecku. W latach osiemdziesiątych ordynariusz warmiński oraz proboszcz parafii oleckiej kilkakrotnie występowali do wojewody suwalskiego z prośbą o zgodę na erygowanie nowej parafii pw. NMP Królowej Polski, wydzielonej z parafii pw. Podwyższenia Krzyża Świętego. Prośba ta była jednak załatwiana odmownie. Pomimo braku pozwolenia ze strony władz państwowych bp Julian Wojtkowski, wikariusz generalny, erygował nową parafię 15 sierpnia 1987 r., podczas uroczystości zakończenia nawiedzenia kopii obrazu Matki Bożej Częstochowskiej w diecezji warmińskiej.

Kościół pw. NMP Królowej Polski wybudowano w latach osiemdziesiątych na fundamentach kościoła poewangelickiego, który stał w centrum miasta, usytuowany na wzgórzu pośrodku rynku, a który został spalony przez wkraczające do Olecka wojska sowieckie w 1945 r. Wprawdzie po zakończeniu działań wojennych katolicy podjęli starania o odzyskanie tego obiektu, ale ówczesne władze państwowe nie udzieliły zezwolenia. W 1954 r. rozebrano więc pozostałe szczątki tej świątyni, a na jej miejscu urządzono plac zabaw dla dzieci. Dopiero na początku lat osiemdziesiątych wojewoda suwalski K. Jabłoński wydał pozwolenie na budowę kościoła parafialnego o powierzchni zabudowy 1106,7 m², powierzchni użytkowej – 2028,3 m² i kubaturze 29 070,7 m³. Z pięciu projektów zgłoszonych do konkursu na budowę świątyni został wybrany projekt mgr. inż. A. Nowakowskiego i mgr. inż. J. Pawłowskiego.

Kościół pw. NMP Królowej Polski jest zbudowany z czerwonej cegły w stylu współczesnym. Jego budowę rozpoczęto 24 września 1981 r., kamień węgielny wmurowano 2 października 1984 r., a poświęcenia dokonał ordynariusz warmiński bp Edmund Piszcz 8 września 1990 r. W 1986 r. została odprawiona w dolnym kościele pierwsza Msza św. – Pasterka. Jest to świątynia jednonawowa, dwukondygnacyjna, masywna, na planie wielokąta symetrycznego, nakryta dachem dwuspadowym. Całkowita długość kościoła wynosi 60 m, szerokość 34 m, wysokość do sklepienia 24 m, wysokość wieży – 36 m. W fasadzie – na osi – umieszczona została wieża o wysokości 36 m, nakryta hełmem ostrosłupowym, zwieńczona krzyżem o wysokości 5,5 m. Na wieży zamontowanych jest sześć dzwonów.

Kościół pw. NMP Królowej Polski ma wewnątrz o układzie jednonawowym. Sklepienie podtrzymuje dziesięć kolumn, oparte jest także na ścianach zewnętrznych. Sklepienie jest stylizowane na kształt kryształu.

W centralnej części świątyni w prezbiterium znajduje się wnęka, a w niej postać Matki Bożej Królowej Polski. Jest to rzeźba wykonana z drzewa lipowego przez artystę – rzeźbiarza Władysława Janię. Powyżej umieszczono krzyż z literami ułożonymi w słowo „MARIA”. Poniżej znajduje się tabernakulum, wbudowane w obramowanie z marmuru i ustawione na marmurowym słupie o przekroju kwadratu. W prezbiterium znajdują się także cztery wyrzeźbione figury, przedstawiające św. Józefa, św. Franciszka, św. Antoniego z Padwy i św. Maksymiliana Marii Kolbego. Ołtarz soborowy, dwie ambonki, podstawa pod krzyż drewniany znajdujący się obok ołtarza, świeczniki i chrzcielnica wykonane z białego marmuru w tym samym stylu. Naprzeciw ołtarza głównego znajduje się chór muzyczny, dwupiętrowy, wsparty na dwóch filarach. Na drugim piętrze umieszczone są organy z przełomu roku 2001/2002. Ołtarz boczny, Matki Bożej Nieustającej Pomocy, usytuowany jest po stronie południowej kościoła. Do celów kultowych zaadaptowano także podziemia kościoła. Znajduje się tam m.in. dolny kościół, jednonawowy o sklepieniu stylizowanym na kształt kasetonów, wspartym na ośmiu filarach oraz dwie kaplice przedpogrzebowe.

Oprócz kościoła parafialnego na terenie parafii mieszczą się trzy kaplice: w Gordejkach Małych, w Jaśkach oraz w Szpitalu Rejonowym w Olecku. Pierwsza z nich powstała w 1993 r. Ulokowano ją w świetlicy byłego PGR-u Gordejki. W 2002 r. postanowiono dokonać przebudowy istniejącej kaplicy. W ciągu ośmiu miesięcy wybudowano nową świątynię z wieżą, obiekt o powierzchni 181,36 m², powierzchni użytkowej 156,15 m² i kubaturze 998 m³. Autorami projektu byli inż. W. Wojciechowski oraz konstruktor mgr inż. J. Uss. Uroczystego poświęcenia budynku i wmurowania kamienia węgielnego dokonał bp Edward Samsel 23 listopada 2002 r. Druga kaplica – pw. bł. Edmunda Bojanowskiego – znajduje się w Jaśkach. Erygował ją bp Edward Samsel 31 sierpnia 2001 r. Służy ona do odprawiania nabożeństw w ośrodku dla osób wymagających opieki długoterminowej. Z kolei kaplicę pw. św. Łukasza w Szpitalu Rejonowym w Olecku erygowano 13 grudnia 2000 r. (bp Edward Samsel). Została ona przeniesiona z byłego budynku szpitala, gdzie istniała od 1981 r.

Obecnie parafia jest siedzibą dekanatu oleckiego pw. Niepokalanego Poczęcia NMP, w skład którego wchodzi siedem parafii: Cichy, Judziki, Kowale Oleckie, Olecko (pw. NMP Królowej Polski), Olecko (pw. Świętej Rodziny), Szarejki i Świętajno.

Parafia nie posiada własnego cmentarza. Wierni z parafii chowani są najczęściej na dwóch cmentarzach komunalnych w Olecku (Cmentarz komunalny przy ul. Gołdapskiej ma 3 ha powierzchni i powstał w latach pięćdziesiątych ubiegłego stulecia; dziś cmentarz ten jest już zamknięty. Drugi cmentarz komunalny znajduje się przy ul. Wiejskiej. Uruchomiony został w 2003 r. i ma 4 ha powierzchni).

Plebania to budynek murowany, dwupiętrowy, o powierzchni użytkowej 2249,05 m² i wymiarach 36,97 m na 23,85 m, wybudowany w latach osiem-

dziesiątych ubiegłego stulecia, znajdujący się w bliskim sąsiedztwie kościoła (po drugiej stronie pl. Wolności pod nr. 18).

W latach 1995–2012 na terenie parafii pracowały siostry ze Zgromadzenia Sióstr Najświętszej Rodziny z Nazaretu (nazaretanki). Od 2013 r. zamieszkały w domu parafialnym i rozpoczęły swoją posługę siostry albertynki (praca przy kościele oraz nauczanie katechezy).

W 1997 r. parafia liczyła ok. 10 tys. katolików, podobnie zresztą jak w roku 2017. W jej skład wchodzi część Olecka położona na prawym brzegu rzeki Legi (ulice: al. Zwycięstwa (nr. 1–17), Armii Krajowej, Brzozowa, Chopina, Cicha, Czerwonego Krzyża, Dworek Mazurski, Gdańska, Gołdapska, Grabowa, Grunwaldzka (nr. 1–17), Jeziorna, 11 Listopada, Kajki, Kamienna, Kasztanowa, Kiepury, Klonowa, Kopernika, Kolejowa, Leśna, Letnia, Ludowa, Łukowa, Moniuszki, Nocznickiego (nr. 1–22), Osiedle nad Legą, Paderewskiego, Parkowa, Partyzantów, 1 Maja (nr. 1–17), pl. Wieży Ciśnień, pl. Wolności, Przykamienna, Przytorowa, Sembrzyckiego, Składowa, Słoneczna, Słowiańska, Sokola, Spacerowa, Sportowa, Stroma, Szeremety, Szymanowskiego, Środkowa, Tunelowa, Wąska, Wiejska, Wieniawskiego, Wierzbowa, Wiśniowa, Wodna, Wojska Polskiego, Zielona, Zyndarma) oraz miejscowości: Dobki, Duły, Gordejki Małe, Gordejki, Jaśki, Kolonia Olecko, Olszewo oraz Sedranki.

Pierwszym proboszczem parafii był ks. Edmund Łagód (1980/1987–2010). W 2010 r. rządcą parafii został ks. Lech Norbert Janowicz. Obok proboszcza w parafii pracuje jeszcze kilku innych księży.

Z parafii pochodzi m.in. ks. Czesław Dadura, ks. Andrzej Kapuściński, ks. Tomasz Baliński, ks. Andrzej Opanowski, ks. Tomasz Makarewicz SAC, ks. Andrzej Sienkiewicz, ks. dr Zbigniew Chmielewski, ks. Artur Klepacki, ks. Wojciech Kuprewicz, ks. Krystian Ostrowski.

J. Sikora, *Z cyklu: Z wizytą w parafii NMP Królowej Polski w Olecku*, „Martyria” 2001, nr 2, s. 12–14; T. Hałat, A. Zajdel, *Siostry nazaretanki w Olecku*, „Martyria” 2001, nr 3, s. 7; Z. Chmielewski, *Organizacja parafii i dzieje duszpasterstwa katolickiego w Olecku od jej założenia do 1992 r.*, Warszawa 1998 [mps BWSDE]; W. Guzewicz, *Zarys dziejów parafii Olecka*, w: *Ziemia olecka na początku XXI wieku*, pod red. W. Krajewskiego, W. Guzewicza, „Episteme” 35(2004), s. 143–176; R. Demby, *Z dziejów ziemi oleckiej*, „Episteme” 35(2004), s. 9–66; R. Demby, *Powiat olecki po II wojnie światowej*, „Episteme” 35(2004), s. 67–140; R. Demby, *Abecadło oleckie*, Olecko 2005; Cz. Dadura, *Z dziejów parafii pw. NMP Królowej Polski w Olecku (1987–2008)*, Olecko 2009; W. Guzewicz, *Olecko*, „Encyklopedia Katolicka”, t. 14, Lublin 2010, kol. 499–500; *Dzieje Olecka*, pod red. S. Achremczyka i in., Olecko 2010; W. Guzewicz, *Dzieje parafii i kościołów dekanatu oleckiego pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny*, Elk 2011, s. 46–56; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Elckiej*, pod red. A. Skowrońskiego i in., Elk 2012, s. 379–382; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2017: w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Elckiej. Stan na 1 października 2017 r.*, [opr. M. Maczan], Elk 2017, s. 168–169.

BIBLIOGRAFIA

- Dzieje Olecka*, pod red. S. Achremczyka i in., Olecko 2010.
- Guzewicz W., *Dzieje parafii i kościołów dekanatu oleckiego pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny*, Elk 2011.
- Guzewicz W., *Kościół i parafia ziemi elckiej*, Elk 2008.
- Guzewicz W., *Olecko*, „Encyklopedia Katolicka”, t. 14, Lublin 2010, kol. 499–500.
- Guzewicz W., „*Powiedz ludziom, niech więcej nie płaczą...*”. *Słownik biograficzny zmarłych księży diecezji elckiej (1992–2017)*, Elk 2017.
- Guzewicz W., *Przeszłość i teraźniejszość kościołów i parafii dekanatu pw. św. Antoniego Padewskiego w Białej Piskiej*, Elk 2012.
- Guzewicz W., *Sanktuaria diecezji elckiej*, Elk 2011.
- Guzewicz W., *W kręgu dziejów kościołów i parafii dekanatu pw. MB Królowej Polski w Augustowie*, Elk 2016.
- Guzewicz W., *Zarys dziejów parafii Olecka*, w: *Ziemia olecka na początku XXI wieku*, pod red. W. Krajewskiego, W. Guzewicza, „Episteme” 2004, t. 36, s. 143–176.
- Salamon M., *Życie religijne pod Krzyżem Oleckim*, [Elk] 2020.
- Schematyzm Diecezji Elckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Elckiej*, pod red. A. Skowrońskiego i in., Elk 2012.
- Schematyzm Diecezji Elckiej 2017: w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Elckiej. Stan na 1 października 2017 r.*, [opr. M. Maczan], Elk 2017.
- Wojtkowski J., *Świątynie ewangelickie przekazane katolikom na Warmii i Mazurach w latach 1972–1992*, Olsztyn 2002.
- Ziemia olecka na początku XXI wieku*, pod red. W. Guzewicza, J. Krajewskiego, „Episteme” 2004, t. 36.

**CHURCHES AND PARISHES OF THE DIOCESE OF ELK
(PART 15)**

SUMMARY

The article presents the church centers in Monkinie (Our Lady of the Angels), Nowa Wieś Elcka (St. Joseph the Craftsman), Okartowo (Immaculate Heart of the Blessed Virgin Mary) and two in Olecko (Blessed Virgin Mary Queen of Poland and Exaltation of the Holy Cross).

KEYWORDS: Monkinie, Nowa Wieś Elcka, Okartowo, Olecko, Diocese of Elk, Catholic Church

NAUKI O BEZPIECZEŃSTWIE / SECURITY STUDIES

KAROL JĘDRASIAK

AUDIO STREAM ANALYSIS FOR DEEP FAKE THREAT IDENTIFICATION*

The rapid advancements in deep learning technologies, particularly in text-to-speech (TTS)¹ and voice conversion (VC)², have revolutionized the generation of human-like natural speech. These technologies have found widespread applications, enhancing user experiences in various domains such as car navigation systems, e-book readers, and intelligent robotics. However, the flip side of these innovations is their potential misuse in the form of deepfake technologies³. Originally recognized for their ability to seamlessly swap faces in videos, deepfakes have evolved to include sophisticated audio manipulations, creating challenges in distinguishing between authentic and falsified recordings. This progression has profound implications for social security and political stability.

One notable incident illustrating the potential danger of audio deepfakes involved an employee who was tricked into transferring a significant amount of money, amounting to USD 243.000, due to a fraudulent voice mimicking his superior's⁴. This episode starkly highlights the emerging risks associated with deepfake technologies, where artificial intelligence (AI) can be exploited for malicious purposes, such as financial fraud and identity theft.

In response to these growing threats, the field of audio deepfake detection has emerged as a critical area of research⁵. This field aims to differentiate genuine utterances from falsified ones using machine learning techniques. Predominantly,

---

KAROL JĘDRASIAK – Akademia WSB w Dąbrowie Górniczej, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2254-1030>, e-mail: kjedrasiak@wsb.edu.pl

* **Acknowledgment:** The work was cofinanced as part of the implementation of the project Interdisciplinary research projects of WSB University academics.

¹ T. Dutoit, *High-quality text-to-speech synthesis: An overview*, “Journal Of Electrical And Electronics Engineering Australia” 1997, no 17(1), pp. 25–36.

² A.F. Machado, M.G.D. Queiroz, *Voice conversion: A critical survey*, “In Proceedings” 2010.

³ P. Swathi, S. Sk, *Deepfake creation and detection: A survey*, “2021 Third International Conference on Inventive Research in Computing Applications (ICIRCA)” 2021, pp. 584–588.

⁴ Internet source: <<https://cyware.com/news/fraudsters-make-away-with-243000-by-impersonating-company-ceo-in-new-voice-phishing-attack-c8dc188d>>, accessed: 06.11.2023.

⁵ M.S. Rana, M.N. Nobi, B. Murali, A.H. Sung, *Deepfake detection: A systematic literature review*, “IEEE access” 2022, no. 10, pp. 25494–25513.

the research has been divided into two approaches: the pipeline method, which combines frontend feature extraction with backend classification, and the more recent end-to-end methods that optimize these processes directly on raw audio data. Despite significant advancements, the research remains fragmented and predominantly focused on protecting automatic speaker verification (ASV) systems⁶.

The urgency in addressing these threats is underscored by the ease of access to deepfake generation technologies and their rapidly improving sophistication. These technologies have the potential to be used for benign purposes, such as in the entertainment industry, but also for more nefarious activities, such as spreading misinformation, influencing political narratives, or compromising security systems.

Problem statement

This article addresses the critical need of distinguishing fake from real recordings by introducing new method of audio deepfake detection. I focus on identifying common discriminative audio features relevant to deepfake detection and the computational methodologies for developing effective, generalized automatic systems. I started by exploring microfeatures like Voicing Onset Time (VOT) and coarticulation⁷, examining their potential in distinguishing between authentic and synthesized speech. Finally, I delved into the potential of vocal emotion analysis (VEA) and sentiment analysis in enhancing deepfake detection. Through extensive experimentation on various datasets, I aimed to provide a balanced audio deepfake detection technology. The work seeks to contribute to the field of digital communication security in an era increasingly dominated by synthetic audio. By presenting a detailed and comprehensive analysis of audio deepfake detection techniques, it was aimed to pave the way for innovative and effective strategies to mitigate the risks posed by deepfakes, thereby ensuring the integrity and security of digital communications globally.

Related work

The domain of audio deepfake detection⁸ has experienced significant growth, driven by advancements in deepfake technologies, competitions, datasets, evaluation metrics, and detection methods. Audio deepfakes, essentially audio

---

⁶A.E. Rosenberg, *Automatic speaker verification: A review*, "Proceedings of the IEEE" 1976, no. 64(4), pp. 475–487.

⁷A.S. Abramson, D.H. Whalen, *Voice Onset Time (VOT) at 50: Theoretical and practical issues in measuring voicing distinctions*, "Journal of phonetics" 2017, no. 63, pp. 75–86.

⁸Z. Almutairi, H. Elgibreen, *A review of modern audio deepfake detection methods: challenges and future directions*, "Algorithms" 2022, no. 15(5), p. 155.

recordings in which key attributes have been artificially manipulated using AI technologies, present a unique challenge due to their retention of perceived naturalness. Studies in this field have primarily focused on five types of deepfake audio: text-to-speech (TTS), voice conversion (VC), emotion fake, scene fake, and partially fake.

- **Text-to-Speech (TTS).** TTS⁹, also known as speech synthesis, aims to create intelligible and natural speech from any given text using machine learning models. Recent developments in deep neural networks have enabled TTS systems to generate increasingly realistic and human-like speech. TTS systems typically encompass text analysis and speech waveform generation modules, with two major methods in speech waveform generation being concatenative and statistical parametric TTS. The latter often involves an acoustic model and a vocoder. Recent advancements include end-to-end models like Variational Inference with adversarial learning for end-to-end Text-to Speech (VITS) and FastDiff-TTS, which produce high-quality audio.
- **Voice Conversion (VC).** VC¹⁰ focuses on digitally cloning a person’s voice to alter the timbre and prosody of a speaker’s speech to match that of another while keeping the content unchanged. VC systems process natural utterances from a given speaker, with three main technological approaches: statistical parametric, frequency warping, and unit-selection. Recent years have seen the proposal of end-to-end VC models aimed at mimicking a person’s voice characteristics.
- **Emotion Fake.** The technique known as Emotion Fake intricately alters the emotional undercurrents of spoken language¹¹. This method intricately tweaks the perceived emotional expression within a speech sample without disturbing the consistency of the speaker’s identity or the verbal content itself. For example, an originally joyful message can be transformed to convey sadness, fundamentally shifting the listener’s perception while maintaining the message’s verbal integrity. The intricacies of vocal emotion can be complex, involving nuances such as tone, pitch, and rhythm, which this method manipulates. Techniques for achieving such emotional manipulation vary, including those that rely on parallel datasets where aligned pairs of different emotional utterances by the same speaker are available and those that operate on non-parallel datasets, which do not require direct pairing and thus offer a broader application potential.
- **Scene Fake.** Scene Fake¹² is a sophisticated audio manipulation technique that transforms the environmental context, or “scene”, in which the original

---

⁹ M.R. Hasanabadi, *An overview of text-to-speech systems and media applications*, “arXiv preprint arXiv:2310.14301” 2023.

¹⁰ K.B. Bhangale, M. Kothandaraman, *Survey of deep learning paradigms for speech processing*, “Wireless Personal Communications” 2022, no. 125(2), pp. 1913–1949.

¹¹ A. Mittal, M. Dua, *Automatic speaker verification systems and spoof detection techniques: review and analysis*, “International Journal of Speech Technology” 2021, vol. 25, pp. 105–134.

¹² J. Yi, C. Wang, J. Tao, Z. Tian, C. Fan, H. Ma, R. Fu, *Scenefake: An initial dataset and benchmarks for scene fake audio detection*, “ArXiv” 2022, vol. abs/2211.06073.

speech was recorded. It utilizes advanced speech enhancement technologies to superimpose a different acoustic environment onto the original audio. This can involve adding background noise characteristics of different settings or altering the reverberation to match a distinct location, such as an open-air market or a crowded train station. The primary objective is to shift the listener’s perceived setting of the speech, which can have profound implications for the audio’s authenticity and integrity. Such alterations can lead to changes in the semantic interpretation of the speech, as the context in which words are spoken often influences their meaning.

- **Partially Fake.** This subset of deepfake audio manipulation is characterized by its targeted approach, focusing on the alteration of select portions of speech rather than the entirety of the audio¹³. The strategy involves splicing certain words or phrases within an utterance with either authentic or artificially synthesized audio segments that maintain the original speaker’s vocal characteristics. This form of tampering can be particularly deceptive as it preserves the overall sound and timbre of the speaker’s voice, making it difficult to discern the modifications. The resulting audio appears seamless and can mislead listeners or automated systems into misinterpreting the speaker’s true intentions or statements. Partial fakes may be employed in scenarios where only specific segments of speech need to be falsified to change the meaning or outcome of the audio recording.

In terms of detection methods, feature extraction is a critical module in pipeline detectors. The goal is to capture audio fake artifacts from speech signals to learn discriminative features. Previous studies¹⁴ have categorized these features into four types: short-term spectral, long-term spectral, prosodic, and deep features. Short- and long-term spectral features, largely reliant on digital signal processing algorithms, describe the acoustic correlates of voice timbre and long-range speech signal information, respectively. However, short-term spectral features have limitations in capturing the temporal characteristics of speech. In contrast, prosodic features, spanning over longer segments like phones and syllables, offer a broader perspective. Traditionally, many of these features were handcrafted, leading to biases due to the limitations of human-designed representations. To address these gaps, deep features extracted via deep neural network-based models have been increasingly employed.

This section sets the foundation for my study, which aims to build upon these existing methodologies and contribute novel insights to the field of audio deepfake detection. The characteristics and relationships of different features are listed in Fig. 1: RFCC¹⁵, ModSpec¹⁶, Global M¹⁷, SDC¹⁸,

---

¹³ J. Yi, Y. Bai, J. Tao, H. Ma, Z. Tian, C. Wang, T. Wang, R. Fu, *Half-truth: A partially fake audio detection dataset*, “Proc. Of Interspeech” 2021.

¹⁴ J. Yi, C. Wang, J. Tao, X. Zhang, C.Y. Zhang, Y. Zhao, *Audio Deepfake Detection: A Survey*, “arXiv preprint arXiv:2308.14970” 2023.

¹⁵ M. Sahidullah, T. Kinnunen, C. Hanilci, *A comparison of features for synthetic speech detection*, “Proc. of INTER SPEECH” 2015.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Ibidem.

FDLP¹⁹, CQTMGD²⁰, LEAF²¹, LMS²², GD²³, MGD²⁴, BPD²⁵, RLMS²⁶, IF²⁷, CEP²⁸, LFCC²⁹, IMFCC³⁰, MFCC³¹, MFPC³², MWPC³³, LPCC³⁴, MGDCC³⁵, Pitch Pattern³⁶, CosPhase³⁷, RPS³⁸, LBP³⁹, CQTgram⁴⁰, CQCC⁴¹,

---

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Ibidem.

²¹ N. Zeghidour, O. Teboul, F. Quitry, M. Tagliasacchi, *Leaf: A learnable frontend for audio classification*, “ICLR” 2021.

²² X. Xiao, X. Tian, S. Du, H. Xu, H. Li, *Spoofing speech detection using high dimensional magnitude and phase features: the ntu approach for asvspoof 2015 challenge*, “Interspeech” 2015.

²³ Ibidem.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Ibidem.

²⁶ X. Tian, Z. Wu, X. Xiong, E.S. Chng, H. Li, *Spoofing detection from a feature representation perspective*, “2016 IEEE International Conference on Acoustics, Speech and Signal Processing (ICASSP)” 2016.

²⁷ Ibidem.

²⁸ L. Rabiner, B.H. Juang, *Fundamentals of speech recognition*, “Fundamentals of speech recognition” 1999.

²⁹ M. Todisco, H. Delgado, K.A. Lee, M. Sahidullah, N.W.D. Evans, T.H. Kinnunen, J. Yamagishi, *Integrated presentation attack detection and automatic speaker verification: Common features and gaussian back-end fusion*, “Interspeech” 2018.

³⁰ Ibidem.

³¹ L. Chen, W. Guo, L. Dai, *Speaker verification against synthetic speech*, “7th International Symposium on Chinese Spoken Language Processing” 2010, pp. 309–312.

³² S. Novoselov, A. Kozlov, G. Lavrentyeva, K. Simonchik, V. Shchemelinin, *Stc anti-spoofing systems for the asvspoof 2015 challenge*, “2016 IEEE International Conference on Acoustics, Speech and Signal Processing (ICASSP)” 2016.

³³ Ibidem.

³⁴ S. Chakraborty, A. Roy, G. Saha, *Improved closed set text-independent speaker identification by combining mfcc with evidence from flipped filter banks*, “World Academy of Science, Engineering and Technology, International Journal of Electrical, Computer, Energetic, Electronic and Communication Engineering” 2008, vol. 2, pp. 2554–2561.

³⁵ Z. Wu, X. Xiong, E.S. Chng, H. Li, *Synthetic speech detection using temporal modulation feature*, “IEEE International Conference on Acoustics, Speech and Signal Processing (ICASSP)” 2013.

³⁶ Z. Wu, P.L. De Leon, C. Demiroglu, A. Khodabakhsh, S. King, Z.H. Ling, D. Saito, B. Stewart, T. Toda, M. Wester, J. Yamagishi, *Anti-spoofing for text-independent speaker verification: An initial database, comparison of countermeasures, and human performance*, “IEEE/ACM Transactions on Audio, Speech, and Language Processing” 2016, vol. 24, no. 4, pp. 768–783.

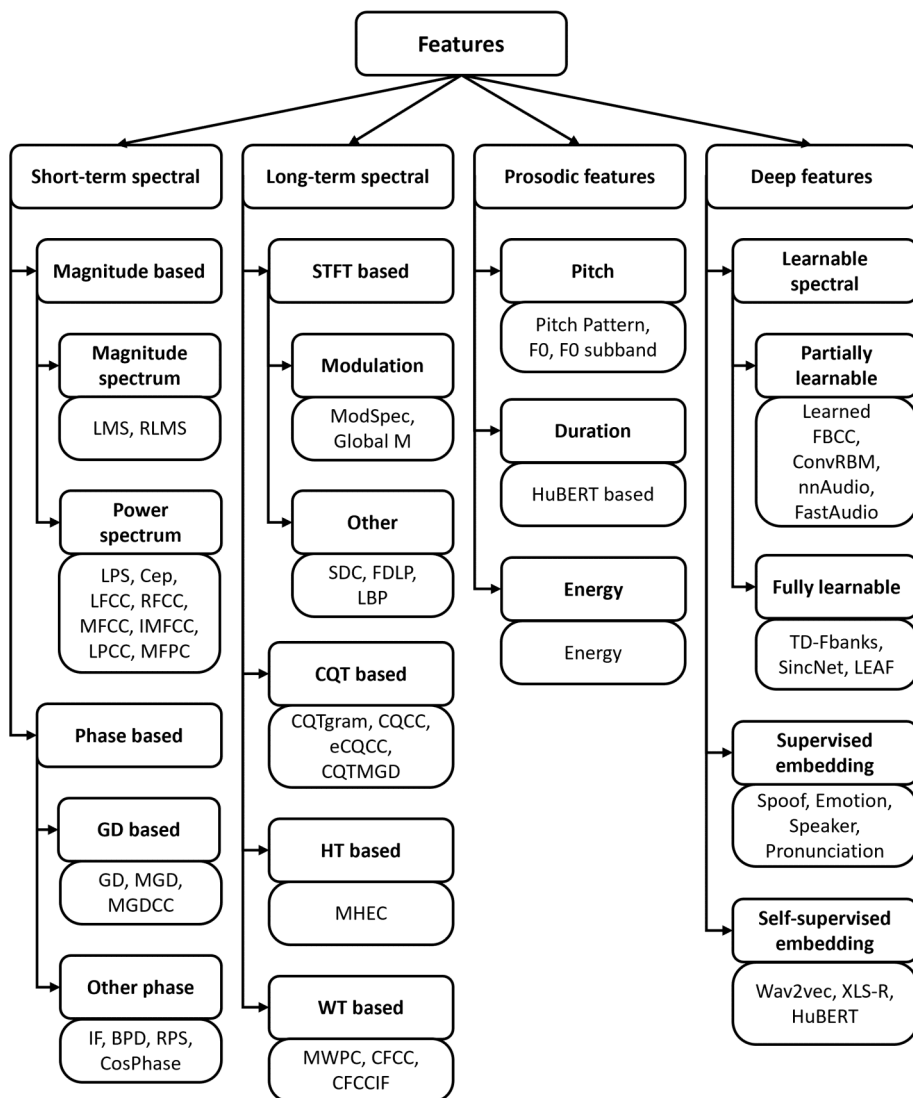
³⁷ E.S.C. Zhizheng Wu, H. Li, *Detecting converted speech and natural speech for anti-spoofing attack in speaker recognition*, “Interspeech” 2012.

³⁸ J. Sanchez, I. Saratxaga, I. Hernaez, E. Navas, D. Erro, T. Raitio, *Toward a universal synthetic speech spoofing detection using phase information*, “IEEE Transactions on Information Forensics & Security” 2010, vol. 10, no. 4, pp. 810–820.

³⁹ F. Alegre, R. Vippera, A. Amehraye, N.W.D. Evans, *A new speaker verification spoofing countermeasure based on local binary patterns*, “Interspeech” 2013.

⁴⁰ X. Cheng, M. Xu, T.F. Zheng, *Replay detection using cqt-based modified group delay feature and resnet network in asvspoof 2019*, “2019 Asia-Pacific Signal and Information Processing Association Annual Summit and Conference (APSIPA ASC)” 2019.

⁴¹ M. Todisco, H. Delgado, N. Evans, *A new feature for automatic speaker verification antispoofing: Constant q cepstral coefficients*, “Processings of Odyssey 2016” 2016.

Fig. 1. The commonly employed features in prior research can generally be categorized into four groups: short-term spectral features, long-term spectral features, prosodic features, and deep features

eCQCC⁴², CFCC⁴³, CFCCIF⁴⁴, F0⁴⁵, HuBERT⁴⁶, Energy⁴⁷, Pronunciation⁴⁸, Learned FBCC⁴⁹, ConvRBM⁵⁰, nnAudio⁵¹, FastAudio⁵², TD-Fbanks⁵³, SincNet⁵⁴, Spoof⁵⁵, Emotion⁵⁶, Speaker⁵⁷, Wav2vec⁵⁸, XLS-R⁵⁹, LPS⁶⁰.

---

⁴² R.K. Das, J. Yang, H. Li, *Assessing the scope of generalized countermeasures for anti-spoofing*, “IEEE International Conference on Acoustics, Speech, and Signal Processing (ICASSP) 2020” 2020.

⁴³ T.B. Patel, H. Patil, *Combining evidences from mel cepstral, cochlear filter cepstral and instantaneous frequency features for detection of natural vs. spoofed speech*, “Conference of International Speech Communication Association” 2015.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ M. Pal, D. Paul, G. Saha, *Synthetic speech detection using fundamental frequency variation and spectral features*, “Computer Speech & Language” 2018, vol. 48, pp. 31–50.

⁴⁶ C. Wang, J. Yi, J. Tao, C. Zhang, S. Zhang, X. Chen, *Detection of cross-dataset fake audio based on prosodic and pronunciation features*, “Interspeech” 2023.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Y. Hong, Z.H. Tan, Z. Ma, J. Guo, *Dnn filter bank cepstral coefficients for spoofing detection*, “IEEE Access” 2017, vol. 5, no. 99, pp. 4779–4787.

⁵⁰ H.B. Sailor, D.M. Agrawal, H.A. Patil, *Unsupervised filterbank learning using convolutional restricted boltzmann machine for environmental sound classification*, “Interspeech” 2017.

⁵¹ K.W. Cheuk, H. Anderson, K. Agres, D. Herremans, *nnaudio: An on-the-fly gpu audio to spectrogram conversion toolbox using 1d convolutional neural networks*, “IEEE Access” 2020, vol. PP, no. 99, pp. 1–1.

⁵² Q. Fu, Z. Teng, J. White, M.G. Powell, D.C. Schmidt, *Fastaudio: A learnable audio front-end for spoof speech detection*, “ICASSP 2022–2022 IEEE International Conference on Acoustics, Speech and Signal Processing (ICASSP)” 2021, pp. 3693–3697.

⁵³ N. Zeghidour, N. Usunier, I. Kokkinos, T. Schatz, G. Synnaeve, E. Dupoux, *Learning filterbanks from raw speech for phone recognition*, “IEEE International Conference on Acoustics, Speech and Signal Processing (ICASSP)” 2018, pp. 5509–5513.

⁵⁴ M. Ravanelli, Y. Bengio, *Speaker recognition from raw waveform with sincnet*, “IEEE Spoken Language Technology Workshop (SLT)” 2018, pp. 1021–1028.

⁵⁵ N. Chen, Y. Qian, H. Dinkel, B. Chen, K. Yu, *Robust deep feature for spoofing detection – the sjtu system for asvspoof 2015 challenge*, “Interspeech” 2015.

⁵⁶ E. Conti, D. Salvi, C. Borrelli, B. Hosler, P. Bestagini, F. Antonacci, A. Sarti, M.C. Stamm, S. Tubaro, *Deepfake speech detection through emotion recognition: A semantic approach*, “IEEE International Conference on Acoustics, Speech and Signal Processing”, ICASSP 2022, Virtual and Singapore, 23–27 May 2022, pp. 8962–8966.

⁵⁷ J.Y. Pan, S. Nie, H. Zhang, S. He, K. Zhang, S. Liang, X. Zhang, J. Tao, *Speaker recognition-assisted robust audio deepfake detection*, “Interspeech” 2022.

⁵⁸ Y. Xie, Z. Zhang, Y. Yang, *Siamese network with wav2vec feature for spoofing speech detection*, “Interspeech” 2021.

⁵⁹ J.M. Martín-Doñas, A. Álvarez, *The vicomtech audio’ deepfake detection system based on wav2vec2 for the 2022 add challenge*, 2022, pp. 9241–9245.

⁶⁰ Y. Zhang, W. Wang, P. Zhang, *The effect of silence and dual band fusion in anti-spoofing system*, “Interspeech” 2021.

New method of audio stream analysis for deep fake threat identification

This paper introduces a novel method for detecting whether a speech recording is authentic or synthetically generated using deepfake techniques. The proposed approach consists of two primary components: the Vocal Emotion Analysis (VEA) and the Deepfake Audio Identifier (DAI).

1. **Vocal Emotion Analysis (VEA).** The first component of the pipeline focuses on extracting a set of features, F_x , that represent the emotional content of the speech audio signal, x . Leveraging the advancements in deep-learning, the method utilizes data-driven neural networks instead of traditional hand-crafted feature extraction methods. Specifically, I employ a 3D Convolutional Recurrent Neural Network (CRNN), as proposed in recent literature. This network classifies speech emotion into N possible categories, such as happiness, sadness, anger, etc.

The process begins with preprocessing the input signal, x , to create a log-mel spectrogram, $S_{mel} \in \mathbb{R}^{M \times K}$, via a Short Time Fourier Transform (STFT) in the mel-frequency domain, complemented by a logarithmic transformation. Next step is to compute the first and second discrete derivatives of S_{mel} along the frequency axis, yielding ΔS_{mel} and $\Delta \Delta S_{mel}$. These components are stacked together to form a 3D matrix X , which undergoes z-score normalization. This matrix then passes through a series of 3D convolutional layers, a linear layer, a Bidirectional Long Short-Term Memory (BLSTM), and an attention layer. A sequence of dense layers subsequently outputs a probability measure for each emotion class, from which the prediction E_x should be extracted. Using a transfer-learning approach, next step is to extract a feature vector F_x from the output of the final attention layer, which provides an utterance-level emotional representation.

2. **Deepfake Audio Identifier (DAI).** The second component of the pipeline is a binary classifier that takes the feature vector F_x as input and estimates the class y to which the input signal x belongs. This classifier is designed to distinguish between real and fake audio. Notably, any supervised classification method could be employed at this stage. However, given presented in the article focus on the deepfake discriminatory power of the selected semantic features, well-established classical classifiers were used. Conducted experiments demonstrated that a Random Forest Classifier effectively discriminates between real and fake audio with high accuracy.

The innovative aspect of the proposed method lies in its exploitation of the emotional content of speech as a discriminative factor. TTS deepfake algorithms, while achieving remarkable results in terms of speech naturalness, often fall short in accurately modeling the emotional properties of the human voice. This gap presents an opportunity for the adopted approach, where neural networks' ability to create potent and adaptable embeddings is utilized. The feature vector F_x , derived from the emotional analysis of the speech, serves as a powerful input to the classifier trained specifically for deepfake detection.

Results

Achieved study’s results are derived from extensive testing using a variety of datasets, each contributing to a comprehensive understanding of the effectiveness of the proposed method for deepfake speech detection. Multiple datasets were employed, including ASVspoof 2019, Cloud2019, and Interactive Emotional Dyadic Motion Capture (IEMOCAP), LJS and own voice dataset, totaling 133 hours of audio recordings. These datasets encompass both real and deepfake speech samples, crucial for training the Vocal Emotion Analysis (VEA) stage and testing the deepfake detection method.

- **Pre-processing and Input Transformation.** Uniformity across datasets was achieved through rigorous pre-processing. This involved mono conversion, downsampling to a standard frequency, Butterworth band-pass filtering, and normalization. Next step is to transform these pre-processed tracks using time-frequency transforms, creating a common length and computing STFTs to obtain log-mel spectrograms.
- **Training Parameters.** The training of the test implementation of the proposed method was two-fold. The first stage involved training the feature extractor for VEA using the IEMOCAP dataset, focusing on four emotional classes and employing the Adam optimizer. The second stage, training for Deepfake Audio Identifier (DAI), used the features extracted from each dataset. Next step was to create the balanced train set and performed a grid search to select optimal hyperparameters for the Random Forest classifier.
- **Evaluation of Deepfake Audio Identifier (DAI).** Achieved best-performing RF classifier used information gain as the quality criterion and had 280 learners. Three baseline systems using Receiver Operating Characteristic (ROC) curves were compared with this. The method significantly outperformed these, achieving an Area Under Curve (AUC) of 0.96, indicating superior discrimination capability against classic CNN-based methods. This confirmed that using VEA-trained architectures as feature extractors for DAI tasks enhances deepfake detection accuracy.
- **Performance Across Datasets and Conditions.** The balanced detection accuracy of the binary classifier was evaluated across various datasets and conditions (tab. 1, 2). Excellent performance for pristine signal samples and most deepfake generation algorithms was found, with a few exceptions like T15 or A1 from CDataset. The performance generally degraded with increased noise levels, indicating a tendency of the classifier to label noisy samples as authentic, raising false negatives. However, when trained with noise-augmented data, the proposed system showed resilience to noise in the test set.

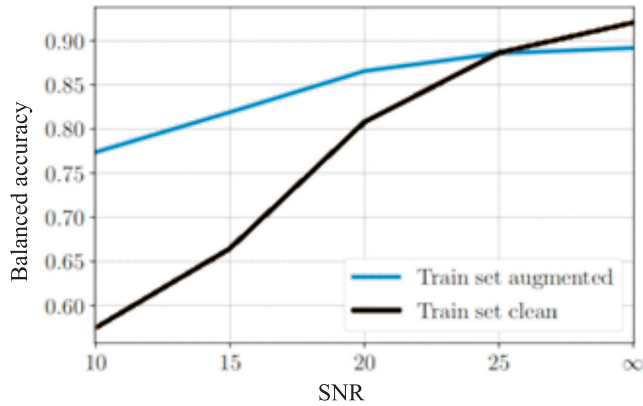
Table 1. Results (balanced accuracy) of the evaluation of the proposed system for different datasets and TTS algorithms using clean and augmented training sets. Selected results part 1

SNR [dB]	Aug.	LJS	IEM	OWN	T10	T11	T12
∞	No	0.939	0.938	0.969	0.985	0.902	0.893
25	No	0.944	0.947	0.969	0.880	0.877	0.859
20	No	0.962	0.945	0.997	0.703	0.796	0.781
15	No	0.984	0.941	0.999	0.439	0.581	0.539
10	No	0.984	0.930	0.995	0.227	0.361	0.331
∞	Yes	0.858	0.825	0.869	0.991	0.962	0.970
25	Yes	0.859	0.828	0.891	0.982	0.949	0.959
20	Yes	0.863	0.831	0.909	0.933	0.937	0.959
15	Yes	0.795	0.825	0.847	0.889	0.921	0.942
10	Yes	0.653	0.811	0.803	0.823	0.904	0.912

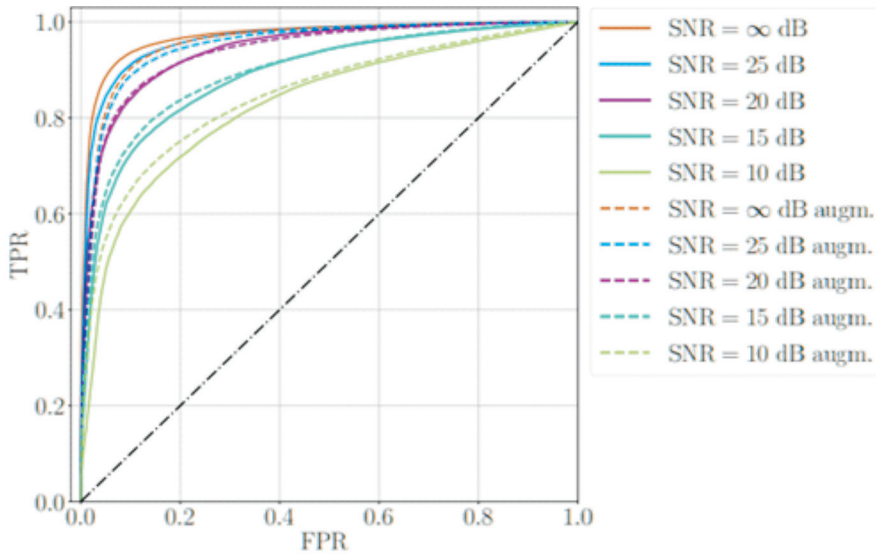
Table 2. Results (balanced accuracy) of the evaluation of the proposed system for different datasets and TTS algorithms using clean and augmented training sets. Selected results part 2

SNR [dB]	Aug.	T13	T14	T15	A1	A2	A3
∞	No	0.829	0.922	0.765	0.855	0.924	0.859
25	No	0.738	0.879	0.713	0.613	0.848	0.613
20	No	0.635	0.692	0.555	0.339	0.636	0.334
15	No	0.454	0.306	0.221	0.073	0.241	0.094
10	No	0.337	0.091	0.091	0.023	0.044	0.044
∞	Yes	0.916	0.962	0.882	0.927	0.972	0.923
25	Yes	0.863	0.956	0.874	0.801	0.947	0.823
20	Yes	0.824	0.923	0.839	0.687	0.911	0.702
15	Yes	0.815	0.872	0.793	0.623	0.848	0.623
10	Yes	0.847	0.833	0.756	0.655	0.775	0.688

- **Impact of Training Data Augmentation.** Training data augmentation played a significant role in system performance under different Signal-to-Noise Ratios (SNRs) (fig. 2). While the system trained on clean data performed better in noise-free conditions, its performance was significantly lower than the noise-augmented trained system in noisier environments. This trend was evident in the comparative analysis of ROC curves under varying SNR levels, highlighting the benefit of training with augmented data in real-world conditions where noise presence is inevitable (fig. 3).

Fig. 2. Balanced accuracy scores for varied Signal-to-Noise Ratios (SNR)

Fig. 3. Receiver Operating Characteristic (ROC) trajectories for the suggested approach, employing both clean and noise-enhanced training datasets across various levels of artificially introduced SNR power

In conclusion, presented results demonstrate that the proposed method for deepfake speech detection, leveraging emotional embeddings and robust training strategies, is highly effective across a range of datasets and conditions. The method's ability to maintain performance in the presence of noise, especially when trained on augmented data, underscores its practical applicability in diverse real-world scenarios.

Conclusions

This paper introduced a pioneering method for audio stream analysis for deep fake threat identification. Most of the deep fakes are generated using synthetic speech, therefore I put effort into leveraging high-level semantic feature extraction with a focus on the emotional voice content of deepfake speech tracks generated by Text-to-Speech (TTS) algorithms. The proposed method's effectiveness is rooted in its two-component system: Vocal Emotion Analysis (VEA) Network and Supervised Classifier for Deepfake Detection. The first component is an VEA network, trained on a dataset annotated for emotions expressed by speakers. This network serves as an emotional feature extractor. By employing a transfer learning approach, we successfully repurposed the network to create an embedding space. This space is significant for both its original purpose – VEA – and targeted application, audio deep fake identification. The second component is a supervised classifier that utilizes the extracted emotional features to discern between real and deepfake speech tracks. This classifier forms the core of the proposed detection system, interpreting emotional nuances to identify synthetic speech.

The proposed method was rigorously tested across several datasets, demonstrating its versatility and adaptability. Additionally, to enhance the robustness of the proposed method, data augmentation techniques were incorporated, specifically adding white noise to the used training data. This approach aimed to simulate more realistic and challenging auditory environments, further testing the resilience of the system against various noise levels. The performance results of the system validate the hypothesis that semantic features, particularly those related to emotional content, are highly effective in audio deepfake detection. The method's ability to interpret and analyze emotional nuances in speech presents a novel approach in the landscape of synthetic speech detection. This approach not only advances the field technically but also opens up new avenues for understanding the subtleties of human speech and its replication in AI-generated audio.

In conclusion, the presented research results contributes significantly to the ongoing efforts to detect and combat the challenges posed by deepfake technologies. By focusing on emotional content as a discriminative feature, a unique perspective and a robust solution to identify synthetic speech was presented, a crucial step in safeguarding the authenticity and integrity of digital communication in an era increasingly dominated by sophisticated AI technologies.

BIBLIOGRAPHY

- Abramson A.S., Whalen D.H., *Voice Onset Time (VOT)*, "50: Theoretical and practical issues in measuring voicing distinctions", "Journal of phonetics" 2017, no 63, pp. 75–86.
- Alegre F., Vippera R., Amehraye A., Evans N.W.D., *A new speaker verification spoofing counter-measure based on local binary patterns*, "Interspeech" 2013.
- Almutairi Z., Elgibreen H., *A review of modern audio deepfake detection methods: challenges and future directions*, "Algorithms" 2022, no. 15(5), p. 155.

- Bhangale K.B., Kothandaraman M., *Survey of deep learning paradigms for speech processing*, “Wireless Personal Communications” 2022, no. 125(2), pp. 1913–1949.
- Chakrobarty S., Roy A., Saha G., *Improved closed set text-independent speaker identification by combining mfcc with evidence from flipped filter banks*, “World Academy of Science, Engineering and Technology, International Journal of Electrical, Computer, Energetic, Electronic and Communication Engineering” 2008, vol. 2, pp. 2554–2561.
- Chen L., Guo W., Dai L., *Speaker verification against synthetic speech*, “7th International Symposium on Chinese Spoken Language Processing” 2010, pp. 309–312.
- Chen N., Qian Y., Dinkel H., Chen B., Yu K., *Robust deep feature for spoofing detection – the sjtu system for asvspoof 2015 challenge*, “Interspeech” 2015.
- Cheng X., Xu M., Zheng T.F., *Replay detection using cqt-based modified group delay feature and resnet network in asvspoof 2019*, “Asia-Pacific Signal and Information Processing Association Annual Summit and Conference (APSIPA ASC)” 2019.
- Cheuk K.W., Anderson H., Agres K., Herremans D., *nnaudio: An on-the-fly gpu audio to spectrogram conversion toolbox using 1d convolutional neural networks*, “IEEE Access” 2020, vol. PP, no. 99, pp. 1–1.
- Conti E., Salvi D., Borrelli C., Hosler B., Bestagini P., Antonacci F., Sarti A., Stamm M.C., Tubaro S., *Deepfake speech detection through emotion recognition: A semantic approach*, “IEEE International Conference on Acoustics, Speech and Signal Processing, ICASSP 2022”, Virtual and Singapore, 23–27 May 2022, pp. 8962–8966.
- Das R.K., Yang J., Li H., *Assessing the scope of generalized countermeasures for anti-spoofing*, “IEEE International Conference on Acoustics, Speech, and Signal Processing (ICASSP) 2020” 2020.
- Dutoit T., *High-quality text-to-speech synthesis: An overview*, “Journal Of Electrical And Electronics Engineering Australia” 1997, no. 17(1), pp. 25–36.
- Fu Q., Teng Z., White J., Powell M.G., Schmidt D.C., *Fastaudio: A learnable audio front-end for spoof speech detection*, “ICASSP 2022–2022 IEEE International Conference on Acoustics, Speech and Signal Processing (ICASSP)” 2021, pp. 3693–3697.
- Hasanabadi M.R., *An overview of text-to-speech systems and media applications*, “arXiv preprint arXiv:2310.14301” 2023.
- Hong Y., Tan Z.H., Ma Z., Guo J., *Dnn filter bank cepstral coefficients for spoofing detection*, “IEEE Access” 2017, vol. 5, no. 99, pp. 4779–4787.
- Machado A.F., Queiroz M.G.D., *Voice conversion: A critical survey*, “Proceedings” 2010.
- Martín-Doñas J.M., Álvarez A., *The vicomtech audio deepfake detection system based on wav2vec2 for the 2022 add challenge*, 2022, pp. 9241–9245.
- Mittal A., Dua M., *Automatic speaker verification systems and spoof detection techniques: review and analysis*, “International Journal of Speech Technology” 2021, vol. 25, pp. 105–134.
- Novoselov S., Kozlov A., Lavrentyeva G., Simonchik K., Shchemelinin V., *Stc anti-spoofing systems for the asvspoof 2015 challenge*, “IEEE International Conference on Acoustics, Speech and Signal Processing (ICASSP)” 2016.
- Pal M., Paul D., Saha G., *Synthetic speech detection using fundamental frequency variation and spectral features*, “Computer Speech & Language” 2018, vol. 48, pp. 31–50.
- Pan J.Y., Nie S., Zhang H., He S., Zhang K., Liang S., Zhang X., Tao J., *Speaker recognition-assisted robust audio deepfake detection*, “InterSpeech” 2022.
- Patel T.B., Patil H., *Combining evidences from mel cepstral, cochlear filter cepstral and instantaneous frequency features for detection of natural vs. spoofed speech*, “Conference of International Speech Communication Association” 2015.
- Rabiner L., Juang B.H., *Fundamentals of speech recognition*, “Fundamentals of speech recognition” 1999.
- Rana M.S., Nobi M.N., Murali B., Sung A.H., *Deepfake detection: A systematic literature review*, “IEEE access” 2022, no. 10, pp. 25494–25513.
- Ravanelli M., Bengio Y., *Speaker recognition from raw waveform with sincnet*, “IEEE Spoken Language Technology Workshop (SLT)” 2018, pp. 1021–1028.
- Rosenberg A.E., *Automatic speaker verification: A review*, “Proceedings of the IEEE” 1976, no. 64(4), pp. 475–487.

- Sahidullah M., Kinnunen T., Hanilci C., *A comparison of features for synthetic speech detection*, "Proc. of INTER SPEECH" 2015.
- Sailor H.B., Agrawal D.M., Patil H.A., *Unsupervised filterbank learning using convolutional restricted boltzmann machine for environmental sound classification*, "Interspeech" 2017.
- Sanchez J., Saratxaga I., Hernaez I., Navas E., Erro D., Raitio T., *Toward a universal synthetic speech spoofing detection using phase information*, "IEEE Transactions on Information Forensics & Security" 2015, vol. 10, no. 4, pp. 810–820.
- Swathi P., Sk S., *Deepfake creation and detection: A survey*, "2021 Third International Conference on Inventive Research in Computing Applications (ICIRCA)" 2021, pp. 584–588.
- Tian X., Wu Z., Xiong X., Chng E.S., Li H., *Spoofing detection from a feature representation perspective*, "2016 IEEE International Conference on Acoustics, Speech and Signal Processing (ICASSP)" 2016.
- Todisco M., Delgado H., Evans N., *A new feature for automatic speaker verification antispoofing: Constant q cepstral coefficients*, "Processings of Odyssey 2016" 2016.
- Todisco M., Delgado H., Lee K.A., Sahidullah M., Evans N.W.D., Kinnunen T.H., Yamagishi J., *Integrated presentation attack detection and automatic speaker verification: Common features and gaussian back-end fusion*, "Interspeech" 2018.
- Wang C., Yi J., Tao J., Zhang C., Zhang S., Chen X., *Detection of cross-dataset fake audio based on prosodic and pronunciation features*, "Interspeech" 2023.
- Wu Z., De Leon P.L., Demiroglu C., Khodabakhsh A., King S., Ling Z.H., Saito D., Stewart B., Toda T., Wester M., Yamagishi J., *Anti-spoofing for text-independent speaker verification: An initial database, comparison of countermeasures, and human performance*, "IEEE/ACM Transactions on Audio, Speech, and Language Processing" 2016, vol. 24, no. 4, pp. 768–783.
- Wu Z., Xiong X., Chng E.S., Li H., *Synthetic speech detection using temporal modulation feature*, "IEEE International Conference on Acoustics, Speech and Signal Processing (ICASSP)" 2013.
- Xiao X., Tian X., Du S., Xu H., Li H., *Spoofing speech detection using high dimensional magnitude and phase features: the ntu approach for asvspoof 2015 challenge*, "Interspeech" 2015.
- Xie Y., Zhang Z., Yang Y., *Siamese network with wav2vec feature for spoofing speech detection*, "Interspeech" 2021.
- Yi J., Bai Y., Tao J., Ma H., Tian Z., Wang C., Wang T., Fu R., *Half-truth: A partially fake audio detection dataset*, "Proc. Of Interspeech" 2021.
- Yi J., Wang C., Tao J., Tian Z., Fan C., Ma H., Fu R., *Scenefake: An initial dataset and benchmarks for scene fake audio detection*, "ArXiv" 2022, vol. abs/2211.06073.
- Yi J., Wang C., Tao J., Zhang X., Zhang C.Y., Zhao Y., *Audio Deepfake Detection: A Survey*, "arXiv preprint arXiv:2308.14970" 2023.
- Zeghidour N., Teboul O., Quitry F., Tagliasacchi M., *Leaf: A learnable frontend for audio classification*, "ICLR" 2021.
- Zeghidour N., Usunier N., Kokkinos I., Schatz T., Synnaeve G., Dupoux E., *Learning filterbanks from raw speech for phone recognition*, "IEEE International Conference on Acoustics, Speech and Signal Processing (ICASSP)" 2018, pp. 5509–5513.
- Zhang Y., Wang W., Zhang P., *The effect of silence and dual band fusion in anti-spoofing system*, "Interspeech" 2021.
- Zhizheng Wu E.S.C., Li H., *Detecting converted speech and natural speech for anti-spoofing attack in speaker recognition*, "Interspeech" 2012.

Internet source:

<<https://cyware.com/news/fraudsters-make-away-with-243000-by-impersonating-company-ceo-in-new-voice-phishing-attack-c8dc188d>>, accessed: 06.11.2023.

AUDIO STREAM ANALYSIS FOR DEEP FAKE THREAT IDENTIFICATION**SUMMARY**

The article introduces a new method for identifying deepfake threats in audio, focusing on detecting synthetic speech generated by text-to-speech algorithms. Central to the presented method are two elements: the Vocal Emotion Analysis (VEA) Network and the Supervised Classifier for Deepfake Detection. The VEA Network detects emotional nuances in speech, while the Classifier uses these features to differentiate between real and fake audio. This approach exploits the inability of deepfake algorithms to replicate the emotional complexity of human speech, adding a semantic layer to the detection process. The system's effectiveness has been confirmed through tests on various datasets, including in challenging real-world conditions simulated with data augmentation, such as adding white noise. Results show consistent, high accuracy across different datasets and in noisy environments, particularly when trained with noise-augmented data. This method, leveraging voice's emotions content and advanced machine learning, offers a robust defense against audio manipulation, enhancing the integrity of digital communications amidst the rise of synthetic media.

KEYWORDS: audio modification detection, voice analysis, fake audio detection

NAUKI PRAWNE / LEGAL SCIENCES

MARCIN KONIECZNY

**MODUS OPERANDI OF PERPETRATORS
(CRIMINAL GROUPS) SMUGGLING ILLEGAL
MIGRANTS ACROSS THE BORDER****Introduction**

The organization and professionalization of criminal activities with the use of the latest technical achievements, knowledge of the methods and means of activities of law enforcement agencies indirectly define the profile of contemporary criminal groups. This state of affairs has become the basis for updating the knowledge about the method of operation of perpetrators of crimes under Art. 264 § 2 of the Criminal Code¹. The aim of the article is to describe the tactical and technical methods of operation of criminals who organize travel and illegal border crossing for a fee. In legal terms, this study focuses on the form and methods of action of perpetrators of the crime under Art. 264 § 2 of the Criminal Code, i.e. illegal border crossing in cooperation with other persons. In this context, the concept of “interacting with other people” needs to be defined. In the simplest terms, it means various forms of cooperation of other people in committing a crime, and these people play various roles in this practice.

Crime related to the smuggling of irregular migrants is a serious problem. From the point of view of those involved in this practice, it consists of three separate procedures. The first is to facilitate illegal entry into another country. The second procedure is to create or provide a false identity document or passport. The third one – an illegal residence permit for a foreigner. The essence of the considerations is to show the methods of operation of people who organize the transfer of people across the border. In short, the operation is based on the fact that an organized group of people charges the migrants money for transporting them across the border to another country, thus bypassing the official entry requirements and border controls of the destination country. If migrants do not have money, the criminal group charges a fee in the form of valuable items that the migrants have. Observation of this practice reveals certain trends

MARCIN KONIECZNY – Akademia Policji w Szczytnie, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1798-1509>, e-mail: markon7788@gmail.com

¹ The Act of June 6, *Penal Code*, „Journal of Laws” 1997, no. 88, item 553.

and methods. Unfortunately, the level of detection of perpetrators of this crime is alarmingly low. This state of affairs greatly affects the security of states and the sense of security of their citizens.

In the case of illegal migration of migrants, the knowledge of the methods of the perpetrators' actions may be used not only in preventing this type of crime. Knowing and using the *modus operandi* in criminal proceedings plays a key role. In order to create a profile and determine the methods of action of the perpetrators, there is a justified need to analyze this negative phenomenon.

The issue of the smuggling of illegal migrants and the use of the *modus operandi* of the organizers of this crime have not yet been elaborated on in a broader empirical way. Due to the secret nature of the practice, few publications dealing with the issue of people smuggling have appeared in the modern forensic literature. Therefore, it is worthwhile to thoroughly analyze the aspects related to the technique and tactics of the perpetrators. The more so as technological advances over the past decades, in particular the development of IT tools, have transformed the methods and tools used by the organizers of illegal migrant smuggling. In the fight against crime related to illegal border crossing, an important role is played by the knowledge of the perpetrators' conduct before, during and after the crime was committed. Comprehensive knowledge of all three stages allows you to create a comprehensive profile of the offender and define his methods of operation in carrying out the crime. In order to determine whether the law enforcement agencies dealing with the illegal smuggling of people across the border take into account the ways in which the perpetrators operate, an analysis of various methods of operation was carried out. The conducted analysis allows you to answer the following questions:

- Who are the perpetrators of crimes under Art. 264 § 2 of the Criminal Code?
- How do they organize the transfer of people?
- How do border controls overcome?
- How do they take advantage of loopholes in the law?
- What tools do they use?

Particular attention was paid to the tactical and technical elements of the perpetrators' actions. The effectiveness of these activities was assessed. An attempt was also made to answer the question of what influence the *modus operandi* has on the process of identifying and proving a crime.

The choice of the subject of the study was dictated by the need to analyze the use of *modus operandi* in the process of detecting perpetrators. For this purpose, the basic concepts related to the subject of this paper are explained and the causes of the contemporary migration crisis are discussed. The following describes the meaning and evolution of the term *modus operandi*. The methods and methods of operation of persons participating in the practice of illegal smuggling are presented in the last part of the study. A detailed analysis of the tactical elements of pre-travel activities, factors influencing the selection of the means of transport, the actions of the perpetrators during the transfer, as well as the as well as the tools and camouflage used.

Key concepts / conceptual apparatus / definitions

The concept of the smuggling of migrants is associated with illegal border crossing with the help of an organized group of people dealing with the illegal transport of people from country to country. This means that the smuggling of migrants bears the hallmarks of organized crime, which the organizers profit from. Unlike human trafficking, which can take place both domestically and internationally, migrant smuggling is a crime that only takes place abroad. It consists in helping migrants to enter illegally or to facilitate their stay in a foreign country in order to obtain financial or material benefits. International law unequivocally criminalizes activities related to the smuggling of migrants, but does not require penalties to be applied to migrants who use the services of smugglers. As migrants consent to the smuggling venture and, mainly due to the lack of access to legal means of migration, voluntarily participate in it, they are not considered victims of crime. However, it should be emphasized that smuggled migrants are often exposed by smugglers to dangers and threats to their health and life, and are therefore potential victims of crimes during smuggling, including serious human rights violations².

Taking up the issue related to the subject of this study requires the clarification of a few key concepts. These will, in particular, be the concepts of *modus operandi*, illegal migration, illegal stay and the transit of illegal migrants across the border. In the literature on the subject, you can find many definitions of the Latin term *modus operandi*. *Modus operandi* is literally “a mode of action”³. In legal terms, the *modus operandi* is a characteristic, typical and repeated manner of the perpetrator’s actions, consisting in selecting the same victims, using the same methods, tools and methods, and acting in a similar time, place and in similar circumstances⁴. According to some authors, the *modus operandi* is “a set of characteristic tactical and technical activities in the preparation, execution and final stages of a crime”⁵. “Regardless of the differences in definitions, however, the *modus operandi* aims to describe and organize the way a crime was committed. Knowledge of the methodology of committing crimes allows law enforcement agencies to select optimal methods in the process of identifying and catching the perpetrator. In order to understand the *modus operandi* of groups that move people across the border, it is necessary to understand the mechanism of activity and organization of these communities. This issue will be discussed later in the study.

Illegal migration is crossing a border that does not meet the administrative or legal standards of the country of origin, transit or destination⁶. In this

---

² UNODC, *Human Trafficking and Migrants Smuggling*.

³ M. Kulicki, V. Kwiatkowska-Darul, L. Stęпка, *Kryminalistyka*, Toruń 2005, p. 24.

⁴ T. Hanausek, *Modus operandi i alibi*, „Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne” 1978, no. 8, p. 227.

⁵ A. Solarz, *Zagadnienie przestępczości zawodowej w Polsce*, Warszawa 1967, p. 167.

⁶ Definition and statistics on illegal migration, source: <<https://eur-lex.europa.eu/summary/PL/114508>>, see: 03.08.2022.

approach, “the main actors of illegal immigration are foreigners who illegally enter the territory of a given country by land, sea and air, which is done with the use of forged documents or through organized crime. However, a significant number of foreigners enter the country of destination legally, on presentation of a visa or using the visa-free system, and then illegally extend their stay or change its purpose without the consent of the authorities. Illegal immigrants also include asylum seekers who remain in the country despite a final negative decision on them”⁷. The term “illegal immigration” is also used to describe the various phenomena that accompany this process.

The definition of “illegal stay” is available in many legal acts of the European Union. According to the so-called the Return Directive, “illegal stay” means the presence on the territory of an EU Member State of a third-country national who does not or no longer meets the conditions for entry to an EU Member State, as set out in Art. 5 of the Schengen Borders Code, or other conditions for entry, stay or residence in that Member State⁸. Illegal stay is defined as the presence on the territory of an EU Member State of a foreigner who does not meet or no longer meets the conditions for entry to an EU Member State⁹, as specified in art. 5 of the Schengen Code. Illegal stay in Poland may constitute grounds for refusing to initiate proceedings or refusing to grant a residence permit. Therefore, it can be concluded that an “illegal” stay is not only the stay of a foreigner who does not have the appropriate permit or document (visa or residence card), but also the stay of a foreigner who has such a document, but does not have financial resources, or has been recognized as creating a security risk.

The concept of “migrant smuggling” is understood in two ways: as an attempt to cross the border individually or spontaneously and as an illegal crossing of the border with the help of third parties. Metastasis is also defined as the operation of an organized group of people resembling mafia structures, dealing with the illegal transport of people from country to country¹⁰.

***Modus operandi* – ways and methods of operation of people smugglers**

When analyzing the phenomenon of illegal migration in a global context, one may be tempted to say that today every country in the world plays one of the three roles. It can be a source of an influx of migrants, a transit country or a destination

---

⁷ R. Suduł, *Definicje i uwarunkowania nielegalnej imigracji*, „Roczniki Wydziału Nauk Prawnych i Ekonomicznych KUL” 2012–2013, vol. 8–9, part 1, p. 374.

⁸ Directive 2008/115 / EC of the European Parliament and of the Council of 16 December 2008 on common standards and procedures in Member States for returning illegally staying third-country nationals.

⁹ *Cudzoziemcy w Polsce. Podręcznik dla funkcjonariuszy publicznych*, ed. M. Łysienia, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 2015, p. 10.

¹⁰ K. Głabicka, *Przerzut migrantów do lub przez terytorium Polski*, Series: „Prace migracyjne” nr 22, Warszawa 1999, p. 48.

country. Reality shows that smuggling is increasingly characterized by an organized form and a professional approach. This activity is perfectly organized already at the stage of recruiting candidates for cross-border smuggling, as well as in the subsequent stages of smuggling: transport preparation, forging documents and receiving migrants in destination countries. In addition to activities facilitating illegal entry into the territory of a foreign country, organized crime groups increasingly resort to smuggling people as part of the so-called trafficking. This issue has been extensively treated in the monograph entitled *Trafficking in human beings – a legal and criminological study* by A. Łyżwa. In her study, the author analyzes crimes related to the use of people for forced labor or services of a forced nature. It describes the essence of forced labor, referring to all available legal definitions. It also identifies the factors that characterize forced labor and make it possible to clearly distinguish this practice from other types of violations, including violations of employee rights. It is worth emphasizing here that A. Łyżwa shows the phenomenon of trafficking in human beings in the context of its current trends – both globally and regionally. For this purpose, the author presents statistical data collected by the United Nations, the International Labor Organization, the International Organization for Migration and the European Commission. A. Łyżwa in his monograph stresses the fact that the actual scale of the crime of trafficking in human beings is unknown. The author devotes part of her considerations to the issue of trafficking in human beings in Poland, showing the scale of this practice. He also pays attention to threats related to trafficking in human beings on the Polish labor market from the perspective of foreigners. He analyzes the legal situation of citizens of Ukraine, Belarus, Moldova, India and other Asian countries. The subject monograph deals with the issue of the criminalization of the crime of trafficking in human beings. A. Łyżwa, emphasizes that within the structures of the National Prosecutor's Office there is a special Department for Organized Crime and Corruption, responsible for prosecuting trafficking in human beings. Additional support in these cases is provided by external departments operating within the Department of Organized Crime and Corruption of the National Public Prosecutor's Office, operating through local district prosecutor's offices, which also act as public prosecutors. In turn, in district public prosecutor's offices, coordinators of preparatory proceedings in cases related to trafficking in human beings were appointed. Their task is to collect data on all matters related to this category of crime¹¹. However, this part of the study is an analysis of the methods of operation of perpetrators engaged in the transfer of people across the border.

In the author's opinion, the methods of operation of criminal groups are closely related to the territory in which the action of smuggling people is carried out. There is a simple typology of migrant smuggling in the border nomenclature,

---

¹¹ A. Łyżwa, *Handel ludźmi – studium prawnokryminologiczne*, Olsztyn 2019, p. 352.

which is based on the route by which the illegal transfer of people across the border is carried out¹²:

- smuggling of migrants by land;
- smuggling of migrants by water;
- smuggling of migrants by air.

The methods and tools used by smugglers vary depending on the migration route and whether the people are transported by sea, land or air. Each of these roads has its own specificity.

There are two key stages in the process of migrant smuggling that do not need to be related to each other. The first stage focuses on recruiting people who want to travel to another country. For this purpose, the organizers of the transfer post announcements and publish information on the Internet, mainly in social media. They provide a contact phone number or an e-mail address registered on a foreign server. The second stage of smuggling is the physical transport of the acquired persons. The transport service is carried out mainly in transit countries. Finally, when reaching the border of the destination country, smugglers either corrupt border guards or use false documents, previously taking legal passports and personal documents from migrants.

Organizing migrant smuggling is a mix of activities: sophisticated operations to uncomplicated services, such as simply guiding migrants across the green border. The dominant view in recent publications is that migrant smuggling is a business dominated by organized crime groups that use known routes to smuggle drugs and weapons, but are able to use the same routes to smuggle migrants. Taking into account the different organizational features of these criminal groups, the United Nations (United Nations Office on Drugs and Crime) classifies migrant smuggling according to the following criteria:

- ad hoc service for migrants;
- smuggling of migrants in a systemic and organized manner;
- smuggling of migrants in an organized manner, broken down by phases.

In the case of an ad hoc service, migrants organize their own travel process. Migrants usually travel by public transport. Since they do not have documents, they seek help from criminals who can facilitate their entry into a foreign country. This type of smuggling is the cheapest and most popular.

The second type of smuggling is carried out with the use of false documents. It is where criminals sell migrants forged passports and visas. It is not easy to pass border checks with a false identity document, but migrants still risk it. The third type of smuggling is a carefully planned process. In this type of smuggling, migrants negotiate with local people linked to local criminals who give migrants an easy pass. This way of operating gives migrants a sense of security and a guarantee that thanks to the fee paid, everything will be organized in a professional manner. In this type of scenario, migrants are

---

¹² UNODC, *Transnational Organized Crime Threat Assessment*, Chapter 3, Smuggling of Migrants, 2010, source: <https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/tocta/3.Smuggling_of_migrants.pdf>, see: 05.08.2022.

accompanied by smugglers during passport control. Migrants who manage to cross the border expect another group of smugglers to be waiting on the opposite side to help them get to their destination.

The smuggling of migrants by air is combined with other forms of travel. The combination and selection of means of transport depend on the chosen route. Illegal migrants travel the first leg of their journey by plane, and the next sections between countries are traveled by land or sea. A very common way of smuggling migrants on such a trip is through the use of transit airports. After landing at the airport, migrants destroy documents and deliberately miss their next flight. Waiting at the airport until the smugglers will provide them with new documents, including new plane tickets. In such a scenario, the most important thing for migrants is that they have already passed the first passport control, because the documents they presented during this first control at the airport are usually documents of other people. This type of migrant smuggling is one of the most used as there is little risk for criminals who do not travel with the migrants.

Another way to smuggle migrants is through desert areas where many migrants are exposed to extremely harsh conditions. Even so, they are ready to take the risk and try their chances as migration is their only salvation. The condition and individual endurance of migrants in this type of journey is considered the most important factor. These people have a supply of food and cash with them because they know they will have to pay local smugglers. This fact makes them a potential target of criminals and victims of theft. Many migrants confirm that there are links between smugglers and common thieves. When traveling through the desert, many die or are abandoned and left unassisted during the journey.

A typical way of smuggling migrants by sea is to transport people using two boats. The larger boat transports the migrants to a specific location, and then the smaller boats take the migrants to their destinations. This scenario also abounds in cases where migrants are abandoned on islands where they have to wait for the next boat or ship to arrive. However, help does not always come on time. The total number of deaths among migrants attempting to cross the Mediterranean from Africa to Europe is unknown, but is assumed to be over 1,000 a year. It is certain that 20,000 migrants trying to reach Europe died over the two decades at the southern border of the European Union. In 2011 alone, 1,500 deaths were recorded following the outbreak of the Arab Spring¹³.

Migrant smuggling is a truly global problem and many of the countries affected are, as mentioned above, a place of origin, transit or destination. The actual size of this crime is difficult to assess due to its illegal nature. It is rarely possible to establish whether migrants are traveling on their own or whether illegal migration is facilitated by smugglers.

Migration routes to Europe change successively as smugglers modify strategies to bypass laws and border patrols. Their *modus operandi* depends largely on the

---

¹³ S. Czapnik, *Frontex i ludzie na przemiał. Europa a kwestia migracji*, Opole 2017, p. 141.

region in which they operate, the preventive measures taken by the relevant national authorities and the needs of migrants who pay for the transit service. Initially, the journeys of migrants from Turkey to the European Union across the Mediterranean Sea took place through the waters of the Aegean Sea towards the Greek islands. Illegal migrants traveled through small ships that could only carry a limited number of people. This strategy gradually changed over the course of 2014 as migrants leaving the Turkish coast began to be diverted to the Italian shores of the Ionian Sea. The means of transport were wooden fishing or sailing boats, which together could accommodate up to 100 people. At the end of September 2014, the first large cargo ship carrying migrants across the Mediterranean Sea was detected. Since then, there have been several dozen cases of human trafficking involving cargo ships, each of which could accommodate over 3,000 people. In all of these cases, the target was Italy.

The departure points of migrants vary, although most migrants depart from the Turkish port of Mersin on board fishing boats or small ships, from which they transfer to large cargo ships waiting in front of the shoreline. Similar smuggling operations are carried out from the vicinity of the Famagusta seaport, which is located in the northern part of Cyprus, not controlled by the authorities of the Republic of Cyprus. In practice, it is possible to detect only a few cargo ships, which send a message about failure or imminent danger to passengers within 100–250 nautical miles from the Italian coast. This is because dilapidated cargo ships with a length of 50 to 100 meters are most often used for the smuggling of illegal migrants, which can take 250 to 800 people on board at a time. It is known that each person on board such a ship paid for the journey from 5 to 7 thousand dollars.

In 2015, Frontex rescued the cargo ship *Ezadeen*. The rescue operation was called “Triton”. The cargo ship *Ezadeen*, flying the flag of Sierra Leone, was intercepted on 1 January 2015 by an Italian Coast Guard patrol 110 nautical miles from Calabria. The ship left Turkey on December 24, 2014 with 360 Syrian migrants of the board (232 men, 54 women and 74 children). Inside the cargo ship, which also transported animals, a smuggling net prepared rooms for the transport of people: a toilet and a makeshift kitchen. Lifeboats were missing on the ship, and engines and navigation systems were deliberately damaged to force the relevant border authorities to rescue migrants. During the rescue operation, two migrants were arrested and, in order to obtain a discount on the fare, agreed with intermediaries that they would take over the helm of the vessel. According to the testimonies of the migrants, the organizers of the smuggling abandoned the ship and left the passengers with two migrants as captains.

Crossing the border by the so-called the green border is carried out in different ways: by land (on foot), by water or by air. Only a small number of migrants make individual and independent attempts to travel the whole way to Western Europe. The others use the paid help of organized crime groups, which generate significant profits from the illegal smuggling of people across the border. The crossing of the green border often takes place near border crossings. The *modus operandi* of groups involved in the movement of people across the

green border is characteristic of the way organized crime structures operate. The main motive for action is profit, which is higher in the case of illegal human smuggling as compared to the smuggling of goods.

It should be emphasized that the purpose of the smugglers' activities is financial gain, and not the use of violence. Smugglers only use violence when migrants are late or to intimidate witnesses. The obtained income is most often invested in the further development of criminal activity, e.g. the purchase of vehicles used to transport foreigners and the necessary technical equipment. The preparatory proceedings carried out by the Border Guard show that international criminal groups are involved in the smuggling of migrants from Asian and African countries. They are based in the countries of the former USSR, as well as in South Asia and the Middle East. International crime groups are made up of representatives of many nationalities, and the main criterion for selecting members is the ability to perform specific tasks¹⁴. Groups are highly specialized, hermetic, and often related by family ties. There is also a tendency in the smuggling community to subordinate individual regions adjacent to the border and border crossings.

Criminal smuggling groups organizing illegal border crossings are made up of organizers with international contacts at the main destinations for refugees, recruiters, guides, people involved in facilitating border crossings and people who arrange accommodation. The guides make a prior diagnosis of border points, establish a transit route from specific regions of a given country to border points and further into the territory of a neighboring country. The entire process of organizing illegal border crossing also includes instructions on how to behave in the event of a border stop and the definition of permanent hiding points on migration routes. Smugglers scrupulously observe Border Guard officers and identify the most dangerous places. Often, the local population participates in the organization of illegal border crossing¹⁵.

As for Poland, it is a destination country for many nationalities. The most numerous group, more than half of all immigrants to Poland, are citizens of Ukraine. Other significant groups of foreigners are citizens of Belarus, Germany, Russia and Vietnam. There are also newcomers from China, Armenia and Georgia. It was characteristic for these groups of migrants that the vast majority of them have residence cards issued in the Czech Republic. Some of them stay in Poland without valid residence permits or use illegal documents. Most often they are young men aged 20–40. These men generally declare that they are unmarried and childless. They have primary or secondary education and usually work in manual work. Most of them give economic reasons and a desire to improve their financial situation as the reason for migration, as well as the need to support their family, who stayed in the country of origin.

---

¹⁴ K. Laskowska, *Rosyjskojęzyczna przestępczość zorganizowana. Studium kryminologiczne*, Białystok 2006, p. 39.

¹⁵ M. Perkowska, *Problematyka nielegalnych rynków z perspektywy tzw. przestępczości transgranicznej*, in: *Nielegalne rynki. Geneza, skala zjawiska oraz możliwości przeciwdziałania*, ed. W. Pływaczewski, P. Chlebowicz, Olsztyn 2012, p. 51.

In the case of migrants who have found their way to Poland, the most common model of illegal border crossing is using the help of third parties. They are generally organized crime groups. Poles, Vietnamese, Lithuanians and Estonians dominate among the people organizing illegal border crossing¹⁶. Several models of illegal border crossing can be identified in Poland. The common denominator in almost all matters is that the journey begins in Moscow. It is a fairly old model of people smuggling, which has been functioning for every at least 20 years. A trip to Moscow costs about \$ 2,000. It is generally prepaid. In Russia, smugglers arrange false documents entitling them to legally cross the border. The next leg of the journey (from Moscow to the European Union) is more expensive. The rates range from \$ 3,000 to \$ 10,000 for shipping. Characteristically, smugglers are generally of a different nationality than the migrants. The Asians are most often helped by the Russians, Belarusians, Lithuanians and Poles¹⁷. Due to the lack of a common language, communication with the smugglers is often done in sign language.

The ways of getting into the territory of Poland are different. In one of the models, entry to Poland is carried out from the north. This means that foreigners illegally cross the border with Estonia, Latvia or Lithuania, and then are transported inside the European Union. The second method of operation is organizing transport from Moscow to Belarus, near the border with Poland. In the case of this *modus operandi*, foreigners are dropped off at a gas station where trucks going to Poland are parked. Migrants lie under the trailer of a truck and thus cross the border. Truck drivers say they do not know they are carrying hidden immigrants. The use of trucks is a characteristic feature of the Balkan route. That is why border authorities use a variety of devices to check whether people are hiding in the trailer. For this purpose, they use, among others, thermal imaging cameras or cell phone detectors¹⁸. Finally, the third, most popular model is to transport foreigners by buses to the Polish border (from Moscow to Ukraine or Belarus). Migrants get off the buses a few kilometers from the border and cross the green border on foot. The operation is well organized, as foreigners are led by smugglers to the very border, which they cross on special footbridges, leaving no traces on the plowed border strip. On the other side of the border, there is a transport waiting for migrants to transport them deep into Polish territory. Foreigners detained while crossing the border usually declare that they go alone, without a guide. It is unlikely¹⁹. Some foreigners detained on the territory of the Republic of Poland talk about guides taking them across the border²⁰.

---

¹⁶ M. Górczyńska, *Polska jako kraj imigracji – kto i w jakim celu przyjeżdża do Polski? Fakty o migracjach na XXI wiek*, Warszawa 2020, p. 3.

¹⁷ A. Sawicka, *Przerzut i migracja w percepcji nielegalnych migrantów*, „Prace Migracyjne” 1999, no. 23, p. 35.

¹⁸ A. Górczyca, *Straż Graniczna*, Warszawa 2021, p. 20.

¹⁹ W. Klaus, B. Woźniakowak-Fajst, *Przestępstwo nielegalnego przekroczenia granicy w ujęciu historycznym, teoretycznym i praktycznym*, „Archiwum Kryminologii Polskiej Akademii Nauk” 2015, vol. 37, p. 214.

²⁰ E. Pływaczewski, *Zapobieganie przestępczości i sprawiedliwość karna*, „Prokuratura i Prawo” 2015, no. 11, pp. 180–181.

Summary

Migrant smuggling is a very profitable business and the criminals involved are not exposed to detection or punishment. As a result, the practice becomes more and more attractive to organized crime groups. Migrant smugglers create professional international networks and structures. The way migrant smugglers operate varies. The most sophisticated and costly are the document forgery or 'visa smuggling' services. Cheap methods of relocating people are also available, but these pose a high risk to migrants. In response to changing circumstances, migrant smugglers are constantly changing routes and methods of operation, often at the expense of migrants' safety. As migrants are treated like ordinary goods, they can suffocate in containers, die in the desert or drown in the sea. As a result of the deliberate negligence of smugglers, 20,000 people have lost their lives in the last decade.

Due to the fact that the crime is secret, it is difficult to obtain accurate data on the *modus operandi* of the perpetrators and the profits derived from this practice. However, it is estimated that the two main smuggling routes – from Africa to Europe and from South America to North America – generate an annual profit of \$ 7 billion. According to the author of the study, the information on the *modus operandi* of the perpetrators of the smuggling of illegal migrants is incomplete. It is impossible to determine the exact number of people smuggled each year, and the routes and methods used by the smugglers. The available evidence only reveals some trends and patterns typical of the *modus operandi* of perpetrators. Increasingly effective border controls are preventing migrants from trying to cross the border on their own. That is why they end up in the hands of smugglers. Criminals are increasingly providing smuggling services in such a way as to avoid border controls, circumvent migration regulations and visa requirements. It is well known that the majority of illegal migrants use the help of smugglers, but these people will not admit that they use the services of smugglers.

In the course of the conducted research, an attempt was made to establish as many behaviors as possible that characterize the perpetrators who deal with the transfer of people across the border. In the author's opinion, the most important principle in the process of determining the methods of action of the perpetrators was conducting the findings on the basis of multiple sources of information. The multiplicity and variety of *modus operandi* makes the characterization of the environment of people smugglers a great challenge. Their methods of operation and ways of forcing security are very diverse. The author analyzed individual behaviors and individual characteristics of the organizers and perpetrators of the smuggling of illegal migrants. Findings made on the basis of the *modus operandi* can be used in the detection process and can be used to profile and select the perpetrators involved in the transfer of people. There is no doubt that they are a valuable source of information on the *modus operandi* of criminals.

BIBLIOGRAPHY

Studies:

- Cudzoziemcy w Polsce. Podręcznik dla funkcjonariuszy publicznych*, ed. M. Łysienia, Warszawa 2015.
- Czapnik S., *Frontex i ludzie na przemyśle. Europa a kwestia migracji*, Opole 2017.
- Georgiev A., Dimovski Z., *Modus operandi of migrant smuggling*, Vienna 2017.
- Głąbicka K., *Przerzut migrantów do lub przez terytorium Polski*, Warszawa 1999.
- Górczyca A., *Straż Graniczna*, Warszawa 2021.
- Górczyńska M., *Polska jako kraj imigracji – kto i w jakim celu przyjeżdża do Polski? Fakty o migracjach na XXI wiek*, Warszawa 2020.
- Hanausek T., *Modus operandi i alibi*. „Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne” 1978, no. 8.
- Klaus W., Woźniakowak-Fajst B., *Przestępstwo nielegalnego przekroczenia granicy w ujęciu historycznym, teoretycznym i praktycznym*, „Archiwum Kryminologii Polskiej Akademii Nauk” 2015, vol. 37.
- Kulicki M., Kwiatkowska-Darul V., Stępka L., *Kryminalistyka*, Toruń 2005.
- Laskowska K., *Rosyjskojęzyczna przestępczość zorganizowana. Studium kryminologiczne*, Białystok 2006.
- Łyżwa A., *Handel ludźmi – studium prawnokryminologiczne*, Olsztyn 2019.
- Perkowska M., *Problematyka nielegalnych rynków z perspektywy tzw. przestępczości transgranicznej*, in: *Nielegalne rynki. Geneza, skala zjawiska oraz możliwości przeciwdziałania*, ed. W. Pływaczewski, P. Chlebowicz, Olsztyn 2012.
- Pływaczewski E., *Zapobieganie przestępczości i sprawiedliwość karna*, „Prokuratura i Prawo” 2015, no. 11, pp. 32–42.
- Sawicka A., *Przerzut i migracja w percepcji nielegalnych migrantów*, „Prace Migracyjne” 1999, No. 23, pp. 67–78.
- Solarz A., *Zagadnienie przestępczości zawodowej w Polsce*, Warszawa 1967.
- Sudoł R., *Definicje i uwarunkowania nielegalnej imigracji*, „Roczniki Wydziału Nauk Prawnych i Ekonomicznych KUL” 2012–2013, vol. 8–9, part 1.
- Szymańska J., *Strategia Unii Europejskiej wobec kryzysu migracyjnego: priorytety, bariery, efekty*, „Studia BAS” 2017, no. 3(51), pp. 159–186.

Printed sources:

- Presidential Decree of September 15, 1948 amending the Ordinance of the President of the Republic of Poland of December 23, 1927 on state borders *Journal of Laws*, nno. 47, item 348.
- Directive 2008/115 / EC of the European Parliament and of the Council of 16 December 2008 on common standards and procedures in Member States for returning illegally staying third-country nationals OJ L 348, 24.12.2008.
- Ordinance of the President of the Republic of Poland of August 13, 1926 on foreigners, in art. 16 point 3, Ordinance of the President of the Republic of Poland of December 23, 1927 on the borders of Act of April 22, 2005 amending the Act on the Border Guard and certain other acts *Journal of Laws* of 2005, No. 90, item 757. These provisions entered into force on August 24, 2005.
- The Act of June 6, *Penal Code*, „*Journal of Laws*” 1997, no. 88, item 553.
- Act of October 12, *2019 on the protection of the state border*, „*Journal of Laws*” 2019, item 1776.

Internet sources:

- Patteson Collie, *US shatters record for border stops in single year — despite June drop*, “New York Post”, edition of 18.07.2022, <<https://nypost.com/2022/07/18/us-shatters-record-for-migrant-border-stops-in-single-year/>>, see: 15.10.2022.
- UNODC, *Smuggling of Migrants*, <https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/tocta/3.Smuggling_of_migrants.pdf>, see: 20.10.2022.
- United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), *Refugee Situation, Operational Data Portal*, <<https://data.unhcr.org/en/situations/mediterranean>>, see: 20.10.2022.

**MODUS OPERANDI OF PERPETRATORS
(CRIMINAL GROUPS) SMUGGLING ILLEGAL
MIGRANTS ACROSS THE BORDER**

SUMMARY

One of the goals of criminology is to collect information on methods of operation and ways of dealing with offenders. Knowing about the *modus operandi* of the perpetrators makes it possible to combat or prevent certain types of crime more effectively. This aspect seems to be particularly important as it prevents the perpetrators from engaging in illegal behavior. This idea of getting to know and working out methods of operation also applies to criminal groups that organize the transfer of foreigners across the border. Migrant smuggling activities have a long history. There has never been a shortage of foreigners interested in finding a better and easier life. Against this background, a conflict arose, as many countries began to seal their borders for this reason. The situation got complicated in 1985 with the signing of an agreement known as the Schengen Agreement. It was a legal act abolishing checks at the internal borders of the signatory states. The Schengen Agreement guaranteed the free movement of people within the so-called Schengen area. Importantly, it concerned not only citizens of the signatory states, but also people of other nationalities who crossed internal borders in the area covered by the agreement. At various times, this phenomenon was on a massive scale, especially in territories affected by an armed conflict or an economic crisis. That is why the smuggling of migrants across the borders and territories of transit countries has become a criminogenic phenomenon. Recently, it also applies to Poland. This article presents an analysis of the *modus operandi* of perpetrators smuggling illegal migrants. The content of the study takes into account the problems related to the detection of this type of crime. The analysis of the literature on the subject was supplemented with statistical data on the scale of this type of crime. The aim of this study is to draw attention to the variety of strategies used by criminal groups that offer migrants a paid "service" to help them cross the border illegally.

KEYWORDS: law, crime, border, criminal group, illegal migration

NAUKI PRAWNE / LEGAL SCIENCES

KRYSTYNA ZIÓLKOWSKA

**ZAKAZ DYSKRYMINACJI W SYSTEMACH PRAWNYCH:
POLSKIM I CZESKIM
– W ASPEKCIE RELACJI PRACOWNICZYCH*****Wprowadzenie**

Zakaz dyskryminacji jest zagadnieniem, które ma szerokie podstawy normatywne tak w prawie krajowym, jak i międzynarodowym. Różne jego aspekty uregulowane są w najważniejszych umowach międzynarodowych odnoszących się do praw człowieka. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka¹ w treści art. 1 wskazuje na równość każdego pod względem godności i praw, zaś w jej art. 2 mowa jest o zakazie wszelkiej dyskryminacji. Natomiast w art. 2 ust. 1 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych² oraz w art. 2 ust. 2 Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych³ czytamy, że państwa zobowiązane są przestrzegać i zagwarantować wykonywanie praw przewidzianych w tych umowach, wykluczając jakąkolwiek dyskryminację. Dostrzegając istotne znaczenie zakazu dyskryminacji oraz konieczności zachowania zasady równości w poszczególnych obszarach życia społecznego, państwo polskie dokonało ratyfikacji wymienionych umów, a także stało się stroną Międzynarodowej konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej⁴ oraz Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form

KRYSTYNA ZIÓLKOWSKA – Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4825-0597>, e-mail: krystyna.ziolkowska@uwm.edu.pl

* Publikacja powstała dzięki odbyciu przez autorkę stażu w Ołomuńcu na Wydziale Prawa Uniwersytetu Palackiego, współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego (Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój), zrealizowanego w projekcie Program Rozwojowy Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie (POWR.03.05.00-00-Z310/17).

¹ Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 217 A (III) przyjęta i proklamowana 10 grudnia 1948 r. w Paryżu.

² Dz.U. 1977, nr 38, poz. 167.

³ Dz.U. 1977, nr 38, poz. 169.

⁴ Międzynarodowa konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej, rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 1904 (XVIII) przyjęta i proklamowana 20 listopada 1963 r. w Nowym Jorku; Polska podpisała konwencję 7 marca 1966 r., a następnie ratyfikowała ją 5 grudnia 1968 r.

dyskryminacji kobiet⁵. W Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności⁶, ratyfikowanej przez Polskę w 1992 r., w art. 14 podkreślono zakaz dyskryminacji przy korzystaniu z praw i wolności wskazanych w tejże Konwencji. Dyskryminacja nie może dotyczyć takich obszarów, jak płeć, rasa, kolor skóry, język, religia, przekonania polityczne, pochodzenie narodowe lub społeczne, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie.

W ramach Unii Europejskiej zasada równości oraz zakaz dyskryminacji zostały przyjęte przede wszystkim w art. 2 TUE⁷, w którym wskazano, że Unia opiera się m.in. na równości. W art. 3 ust. 3 TUE sygnatariusze podkreślili zaś, że Unia walczy z wykluczeniem społecznym i dyskryminacją, wspierając sprawiedliwość i ochronę socjalną oraz równość kobiet i mężczyzn. W Karcie Praw Podstawowych Unii Europejskiej⁸ podkreślono, że wszyscy są równi wobec prawa, zakazuje się jakiegokolwiek dyskryminacji, a UE zobowiązuje się do poszanowania różnorodności kulturowej, religijnej i językowej (Tytuł III „Równość” – art. 20, 21 i 22).

Polski ustawodawca poprzez uchwalenie ustawy z 3 grudnia 2010 r. o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania⁹ (tzw. ustawy równościowej), rozwinął konstytucyjną zasadę równości oraz unijne dyrektywy równościowe. Odpowiednie regulacje prawne zostały wprowadzone do przepisów ustawy z 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy¹⁰, a w szczególności Rozdział IIa „Równe traktowanie w zatrudnieniu”.

---

⁵ Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet, uchwalona rezolucją nr 34/180 Zgromadzenia Ogólnego ONZ z 18 grudnia 1979 r. w Nowym Jorku, weszła w życie 3 września 1981 r. Polska ratyfikowała Konwencję 18 lipca 1980 r. (Dz.U. 1982, nr 10, poz. 71). „Zastrzeżono przy tym odmowę uznania sposobu rozstrzygania sporów przewidzianego w art. 29. Zastrzeżenie wycofane zostało w 1997” – Oświadczenie Rządowe z 23 stycznia 1998 r. w sprawie wycofania przez Rzeczpospolitą Polską zastrzeżeń dotyczących wyłączenia obowiązkowej jurysdykcji Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości oraz obowiązkowego arbitrażu, które Polska złożyła przy ratyfikacji lub przystąpieniu do niektórych umów międzynarodowych (Dz.U. 1998, nr 33, poz. 178).

⁶ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 – Dz.U. 1993, nr 61, poz. 284 ze zm.

⁷ Traktat o Unii Europejskiej, Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r.

⁸ Dz.Urz. UE C 83 z 30 marca 2010 r.

⁹ Ustawa z 3 grudnia 2010 r. o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania, Dz.U. 2016, poz. 1219 (dalej: ustawa równościowa).

¹⁰ Ustawa z 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy, Dz.U. z 2022 r., poz. 1510, t.j. (dalej: Kodeks pracy lub k.p.).

Podstawy prawne zakazu dyskryminacji w zatrudnieniu pracowniczym w Polsce i Czechach

W prawodawstwie polskim o zakazie dyskryminacji mowa jest już w art. 32 Konstytucji RP¹¹, natomiast w kontekście zatrudniania zakaz ten został sformułowany w art. 11³ k.p. Ustawodawca jednoznacznie określił, że jakakolwiek dyskryminacja w zatrudnieniu, bezpośrednia lub pośrednia, w szczególności ze względu na płeć, wiek, niepełnosprawność, rasę, religię, narodowość, przekonania polityczne, przynależność związkową, pochodzenie etniczne, wyznanie, orientację seksualną, zatrudnienie na czas określony lub nieokreślony, zatrudnienie w pełnym lub w niepełnym wymiarze czasu pracy – jest niedopuszczalna.

Z kolei Konstytucja Republiki Czeskiej¹² nie ma bezpośrednio sformułowanego zakazu dyskryminacji, jednakże art. 3 ustawy zasadniczej stanowi, że częścią porządku konstytucyjnego Republiki Czeskiej jest Karta Praw Podstawowych, gdzie taki zakaz został wyrażony.

Prawo do równego traktowania w zatrudnieniu jest z całą pewnością uprawnieniem pracowniczym, co wynika wprost z treści art. 18^{3a} § 1 k.p., w którym prawodawca wyjaśnił, jak należy tę równość rozumieć. Podobnie art. 11² k.p. przewiduje, że pracownicy mają równe prawa z tytułu jednakowego wypełniania takich samych obowiązków. O zakazie dyskryminacji w zatrudnieniu mowa jest w art. 11³ k.p., choć brak tam odniesienia wprost, że chodzi o dyskryminację pracownika. Definiując jednak dyskryminację bezpośrednią oraz dyskryminację pośrednią, ustawodawca wyjaśnił, że chodzi o mniej korzystne traktowanie pracownika bądź też niekorzystne dysproporcje, albo szczególnie niekorzystną sytuację dla określonej grupy pracowników (zob. art. 18^{3a} § 3 i 4 k.p.)¹³.

Zgodnie ze wspomnianym już art. 18^{3a} § 1 k.p. pracownicy powinni być równo traktowani w zakresie nawiązania i rozwiązania stosunku pracy, warunków zatrudnienia, awansowania oraz dostępu do szkolenia w celu podniesienia kwalifikacji zawodowych bez względu na płeć, wiek, niepełnosprawność, rasę, religię, narodowość, przekonania polityczne, przynależność związkową, pochodzenie etniczne, wyznanie, orientację seksualną, zatrudnienie na czas określony lub nieokreślony, zatrudnienie w pełnym lub w niepełnym wymiarze czasu pracy. Warunki zatrudnienia to m.in.-wynagrodzenie zasadnicze – powinno być takie samo na podobnych stanowiskach bez względu na płeć, rasę czy

¹¹ Ustawa z 2 kwietnia 1997 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483.

¹² Ústava České republiky 1/1993 Sb. „Konstytucja Republiki Czeskiej została wydana 16 grudnia 1992 r. i weszła w życie 1 stycznia 1993 r. – czyli w pierwszym dniu suwerennego bytu państwowego Republiki Czeskiej. Sposób oznaczania aktów prawnych (zwłaszcza normatywnych) w Republice Czeskiej jest następujący: numer jest odpowiednikiem »pozycyjk« w polskim sposobie oznaczania aktów normatywnych. Odpowiednikiem »numerów« według polskich oznaczeń jest *částka sbírky*, czyli część zbioru (odcinek zbioru). Skróć Sb. Oznacza *Sbírka zákonů* (Zbiór ustaw), publikatora stanowiącego odpowiednik polskich Dzienników Ustaw”, zob. J. Polanowski, *Podstawowe informacje o źródłach prawa Republiki Czeskiej*, <https://www.eporady24.pl/podstawowe_informacje_o_zrodlach_prawa_republiki_czeskiej,artykuly,21,156,997>, dostęp: 23.09.2023.

¹³ M. Kuba, *Zakaz dyskryminacji w zatrudnieniu pracowniczym*, Warszawa 2017, s. 65 in.

narodowość pracownika, jak i inne wymienione w tym artykule kryteria. Sąd Najwyższy w postanowieniu z 26 kwietnia 2022 r.¹⁴ stwierdził, że czym innym jest dyskryminacja (nierówne traktowanie ze względu na kwalifikowaną przyczynę), a czym innym zwykle nierówne traktowanie w zatrudnieniu z tytułu jednakowego wypełniania takich samych obowiązków. Nie każde odmienne ukształtowanie uprawnień pracowniczych stanowi naruszenie równego traktowania i dyskryminację. Dyferencjacja sytuacji prawnej pracownika może być bowiem usprawiedliwiona uzasadnioną cechą relewantną. Dyskryminacją jest, spowodowane zakazanym kryterium, nierówne traktowanie pracowników znajdujących się w takiej samej sytuacji faktycznej i prawnej¹⁵. Zgodnie z art. 18^{3b} § 3 k.p. nie stanowią naruszenia zasady równego traktowania w zatrudnieniu działania podejmowane przez określony czas, zmierzające do wyrównywania szans wszystkich lub znacznej liczby pracowników wyróżnionych z jednej lub kilku przyczyn (mogących być kryteriami dyskryminacji, takich jak np. płeć, pochodzenie etniczne itd.), przez zmniejszenie na korzyść takich pracowników faktycznych nierówności w zakresie określonym w tym przepisie. Możliwość podejmowania działań pozytywnych jest przewidziana w dyrektywach unijnych, można wskazać np. art. 7 ust. 1 dyrektywy Rady 2000/78/WE z 27 listopada 2000 r. ustanawiającej ogólne warunki ramowe równego traktowania w zakresie zatrudnienia i pracy (Dz.Urz. WE L Nr 303 z 2 grudnia 2000 r., s. 16; Dz.Urz. UE polskie wyd. specjalne, rozdz. 5, t. 4, s. 79), zgodnie z którym w celu zapewnienia całkowitej równości w życiu zawodowym zasada równości traktowania nie stanowi przeszkody dla utrzymywania lub przyjmowania przez państwo członkowskie szczególnych środków mających zapobiegać lub wyrównywać niedogodności, u podstaw których leży jedna z przyczyn mogących być podstawą dyskryminacji¹⁶. Istotnym postanowieniem jest art. 18^{3b} § 1 k.p. *in fine* wprowadzający przerzucenie ciężaru dowodu na pracodawcę w razie postawienia uprawdopodobnionego zarzutu naruszenia nakazu równego traktowania i zakazu dyskryminacji. W takich przypadkach pracodawca musi udowodnić, że nie dopuścił się w tej mierze naruszenia. Musi więc przedstawić, iż działał w ramach dopuszczalnego prawa i kierował się względami obiektywnymi zarówno przy przyjęciu do pracy, jak i następnie w czasie trwania stosunku pracy przy jego rozwiązaniu. Pracownik powinien wskazać fakty uprawdopodobniające zarzut nierównego traktowania, a wówczas ciężar dowodu przechodzi na pracodawcę¹⁷. Przez działania pozytywne rozumie się takie rozwiązania i środki prawne, jak np. w przypadku dwóch kandydatów o podobnych kwalifikacjach pierwszeństwo może przysługiwać reprezentantowi płci niedostatecznie reprezentowanej.

¹⁴ Postanowienie SN z 26 kwietnia 2022 r., III PSK 151/21, LEX nr 3369274.

¹⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z 29 marca 2011 r., II PK 276/10, OSNP 2012, nr 13–14, poz. 164.

¹⁶ A. Bolesta, *Komentarz do art. 18^{3b} Kodeksu pracy*, w: *Kodeks pracy. Komentarz*, pod red. K. Walczaka, Warszawa 2023, <www.legalis>, dostęp: 10.12.2023.

¹⁷ W. Muszalski, B. Godlewska-Bujok, *Komentarz do art. 18^{3b} Kodeksu pracy*, w: *Kodeks pracy. Komentarz*, pod red. W. Muszalskiego, K. Walczaka, Warszawa 2021, <www.legalis>, dostęp: 10.12.2023; Wyrok SN z 9 czerwca 2006 r., III PK 30/06, OSNP 2007, nr 11–12, poz. 160; podobnie Wyrok SN z 9 stycznia 2007 r., II PK 180/06, OSNP 2008, nr 3–4, poz. 36.

Zgodnie z wyrokiem TSUE w sprawie C-158/97 Badeck, taki środek jest zgodny z prawem wspólnotowym, jeżeli:

- nie daje on automatycznie i bezwarunkowo pierwszeństwa kobietom w sytuacji, gdy kobiety i mężczyźni posiadają równe kwalifikacje,
- przedstawione kandydatury podlegają obiektywnej ocenie, która bierze pod uwagę specyficzną sytuację osobistą każdego z kandydatów¹⁸.

Wśród sprecyzowanych w Kodeksie pracy form dyskryminacji jest molestowanie, w tym seksualne. Przez molestowanie rozumie się zachowanie, którego celem lub skutkiem jest naruszenie godności, m.in. poprzez poniżenie lub upokorzenie pracownika. Molestowanie seksualne stanowi także czyn zabroniony i sankcjonowany przepisami prawa pracy, jednak należy podkreślić, że przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności są zagrożone karami przewidzianymi w Kodeksie karnym¹⁹ – art. 197 § 1 ustawy z 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny²⁰.

W Kodeksie pracy wyróżnione zostały dwie postacie dyskryminacji pracowników – pośrednia i bezpośrednia. Dyskryminowanie bezpośrednie ma miejsce wtedy, gdy pracownik z jednej lub z kilku przyczyn określonych w art. 18^{3a} § 1 k.p. był, jest lub mógłby być traktowany w porównywalnej sytuacji mniej korzystnie niż inni pracownicy. Działania pracodawcy muszą wynikać wprost z przesłanek wskazanych w przytoczonym artykule Kodeksu pracy. Elementami konstrukcyjnymi dyskryminacji bezpośredniej jest porównywalność sytuacji (faktycznej i prawnej), w której znajdują się pracownicy, oraz mniej korzystne traktowanie pracownika dyskryminowanego²¹. Przyjęta w Kodeksie pracy definicja wskazuje na możliwość uznania, iż dyskryminacja ma związek ze stanem przeszłym, teraźniejszym, a także hipotetycznym²². Nie budzi większych wątpliwości odwołanie się do stanu przeszłego, natomiast wyjaśnienia wymaga przypadek dyskryminacji, gdy pracownik mógłby być traktowany w sposób nierówny w porównaniu z innymi pracownikami²³. Przepisy Kodeksu pracy odnoszą zachowanie przewidziane w przyszłości lub zachowanie hipotetyczne do samej osoby dyskryminowanej²⁴. Sąd Najwyższy w wyroku z 7 maja 2019 r.²⁵ stwierdził, że różnicowanie wysokości wynagrodzenia na podstawie kryterium obywatelstwa stanowi dyskryminację bezpośrednią, a utrzymywanie w mocy przez pracodawcę tego kryterium poprzez zachowanie wyższych wynagrodzeń dla pracowników zatrudnionych wcześniej na takich warunkach stanowi

¹⁸ A. Bolesta, *Komentarz do art. 18^{3b} Kodeksu pracy...* .

¹⁹ Dz.U. 2022, poz. 1138.

²⁰ L. Florek, Ł. Pisarczyk, *Prawo pracy*, Warszawa 2021, s. 20.

²¹ Ł. Pisarczyk, M. Wujczyk, *Równe traktowanie i ochrona przed dyskryminacją*, w: *System prawa pracy. Indywidualne prawo pracy. Część szczegółowa*, pod red. K.W. Barana, Warszawa 2021, s. 63.

²² M. Tomaszewska, w: *Kodeks pracy. Komentarz*, pod red. K.W. Barana, Warszawa 2020, s. 129.

²³ M. Wujczyk, *Zasada dyskryminacji w prawie pracy. Rozważania porównawcze de lege ferenda na gruncie polskich i brytyjskich przepisów antydyskryminacyjnych*, Warszawa 2016, s. 39.

²⁴ I. Boruta, *Zakaz dyskryminacji w zatrudnieniu – nowa regulacja prawna*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2004, nr 2, s. 10.

²⁵ Postanowienie SN z 7 maja 2019 r., II PK 31/18, LEX nr 2619313.

dyskryminację „częściową” (por. art. 11³ k.p.). Zakaz dyskryminacji dotyczy także macierzyństwa, choć nie jest ono wymienione w art. 18^{3a} § 1 k.p. Znajduje to odzwierciedlenie w wyroku Sądu Najwyższego z 9 maja 2019 r.²⁶ W swoim orzeczeniu Sąd Najwyższy zwraca uwagę także na inne postawy pracodawcy, niewymienione w art. 18^{3a} k.p., mogące stanowić formę dyskryminacji. W wyroku z 29 listopada 2017 r.²⁷ Sąd Najwyższy uznał, że dyskryminacją jest nieusprawiedliwione obiektywnymi powodami gorsze traktowanie pracownika ze względu na niezwiązane z wykonywaną pracą cechy lub właściwości dotyczące go osobiście i istotne ze społecznego punktu widzenia, przykładowo wymienione w art. 18^{3a} § 1 k.p., bądź ze względu na zatrudnienie na czas określony lub nieokreślony, albo w pełnym lub niepełnym wymiarze czasu pracy. Takim niedozwolonym kryterium różnicowania pracowników jest np. wygląd, jeżeli w określonych okolicznościach może być uznany za przyczynę różnicowania pracowników stanowiącego przejaw dyskryminacji w postaci molestowania bądź prowadzący do ograniczeń wynikających z funkcji fizycznych, umysłowych lub psychicznych, które w oddziaływaniu z różnymi barierami mogą utrudniać mu pełny i skuteczny udział w życiu zawodowym na równi z innymi pracownikami, przy czym ograniczenia te mają charakter długotrwały (art. 18^{3a} § 5 pkt 2 k.p.), ujawnienie nosicielstwa wirusa HIV, rodzicielstwo, odbywanie aplikacji radcowskiej, obywatelstwo, miejsce zamieszkania. Natomiast, jak wskazał Sąd Najwyższy w postanowieniu z 9 stycznia 2014 r.²⁸, nieetyczne, niemoralne, sprzeczne z dobrymi obyczajami lub zasadami współżycia społecznego zachowanie pracodawcy wobec pracownika nie stanowi samo w sobie przejawu dyskryminacji bezpośredniej.

Z kolei dyskryminacja pośrednia ma miejsce wówczas, gdy na skutek pozornie neutralnego postanowienia, zastosowanego kryterium lub podjętego działania występują lub mogłyby wystąpić niekorzystne dysproporcje albo szczególnie niekorzystna sytuacja w zakresie nawiązania i rozwiązania stosunku pracy, warunków zatrudnienia, awansowania oraz dostępu do szkolenia w celu podnoszenia kwalifikacji zawodowych wobec wszystkich lub znacznej liczby pracowników należących do grupy wyróżnionej ze względu na jedną lub kilka przyczyn określonych w art. 18^{3a} § 1 k.p., chyba że postanowienie, kryterium lub działanie jest obiektywnie uzasadnione ze względu na zgodny z prawem cel, który ma być osiągnięty, a środki służące osiągnięciu tego celu są właściwe i konieczne.

Dyskryminacja pośrednia dotyczy pewnej określonej grupy – np. wszystkich lub znacznej liczby kobiet albo mężczyzn bądź niepełnosprawnych. Oficjalnym kryterium różnicowania warunków zatrudnienia nie jest płeć czy niepełnosprawność. Przykładem takiego kryterium może być zawód powszechnie kojarzony z kobietami – pielęgniarstwo²⁹. W ustawie z 15 lipca 2011 r.³⁰ w art. 8 mowa jest wprawdzie o tytule zawodowym „pielęgniarka”/„pielęgniarski” oraz „położna”/„położny”, aby przeciwdziałać właśnie dyskryminacji pośredniej, jednakże na-

²⁶ Postanowienie SN z 9 maja 2019 r., III PK 50/18, LEX nr 2619206.

²⁷ Wyrok SN z 29 listopada 2017 r., I PK 367/16, LEX nr 2433082.

²⁸ Postanowienie SN z 9 stycznia 2014 r., I PK 186/13, LEX nr 1646047.

²⁹ T. Liszcz, *Prawo pracy*, Warszawa 2019, s. 104.

³⁰ Ustawa z 15 lipca 2011 r. o zawodach pielęgniarki i położnej, Dz.U. 2022, poz. 2702.

wet tytuł ustawy mówi jedynie o pielęgniarzach i położnych, a więc o kobietach wykonujących obydwa te medyczne zawody. Również ilekroć mowa jest w ustawie o osobach wykonujących wspomniane zawody – zawsze używane są feminatywy. Prawo obowiązujące w Republice Czeskiej także w żaden sposób nie przeciwdziała pośredniej dyskryminacji mężczyzn wykonujących zawody pielęgniarsza lub położnego. Nazwy te nie mają męskich odpowiedników nawet w ustawie, mowa jest tam o pielęgniarsce ogólnej – *všeobecná sestra*, zaś położna w języku czeskim to *porodní asistentka*. Ustawodawca czeski, inaczej niż w ustawie polskiej, nie dopuszcza do stosowania form męskich³¹.

Wśród kryteriów dotyczących dyskryminacji pośredniej, które mogą okazać się neutralne jedynie pozornie, wskazuje się kryterium siły fizycznej, mobilności rozumianej jako łatwość adaptacji do zmiennych godzin pracy i miejsca pracy lub wyszkolenie zawodowe³². Istotę dyskryminacji pośredniej odzwierciedla zasada proporcjonalności między celem a środkami prawnymi, z których korzysta pracodawca do jego osiągnięcia³³. W literaturze spotkać można pogląd, że w praktyce do dyskryminacji dochodzi najczęściej w sposób pośredni. Dzieje się tak wtedy, gdy z powodu pozornie obiektywnej przyczyny lub działania występują, albo hipotetycznie mogłyby wystąpić, niekorzystne dysproporcje między sytuacją prawną pracowników. Prawdziwym powodem ich zaistnienia jest natomiast jedna z przyczyn dyskryminacji, sprawiająca, że pracownik (grupa pracowników) będzie gorzej traktowany. Pracodawca nierzadko osiąga efekt dyskryminacyjny poprzez zastosowanie kryterium pozornie neutralnego, niebędącego formalnie zakazanym prawem Unii Europejskiej (UE) kryterium dyskryminacyjnym³⁴. Dyskryminacja pośrednia w zatrudnieniu ze względu na niepełnosprawność występuje wtedy, gdy porozumienie między pracodawcą a związkami zawodowymi wyłącza bez obiektywnego uzasadnienia z prawa do świadczeń przysługujących pracownikom z tytułu transferu do nowego pracodawcy wszystkie osoby zatrudnione u przejmowanego pracodawcy, wobec których orzeczono co najmniej częściową niezdolność do pracy (zob. art. 18^{3a} § 1 k.p.). Nie jest obiektywnie uzasadnione (zob. art. 18^{3a} § 4 k.p.) kryterium różnicujące w postaci posiadania innych źródeł dochodu przy zasadach przyznawania nagrody jubileuszowej w związku z restrukturyzacją pracodawcy polegającą na transferze pracowników do nowego pracodawcy w trybie art. 23¹ k.p. Nie będzie natomiast dyskryminacją przyjęcie takiego kryterium, które wprowadzie różnicuje sytuację podmiotów należących do grupy wyróżnionej ze względu na

³¹ Zob. Zákon č. 96/2004 Sb. Zákon ze dne 4. února 2004 o podmínkách získávání a uznávání způsobilosti k výkonu nelékařských zdravotnických povolání a k výkonu činnosti souvisejících s poskytováním zdravotní péče a o změně některých souvisejících zákonů (zákon o nelékařských zdravotnických povoláních).

³² M. Dörre-Nowak, *Komentarz*, w: *Kodeks pracy. Komentarz*, pod red. B. Wagner, Warszawa 2011, s. 109–110.

³³ R. Nielsen, Directive 2006/54; *Gender equality*, w: *EU labour law, A commentary*, Kluwer, 2015, s. 35.

³⁴ A. Lankamer, P. Potocka-Szmoń, *Dyskryminacja w miejscu pracy*, Gdańsk 2006, s. 14; H. Szewczyk, *Dyskryminacja płacowa ze względu na kryterium obywatelstwa. Glosa do wyroku SN z dnia 7 maja 2019 r., II PK 31/18*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2021, nr 1, poz. 4.

przyczyny uznane za dyskryminacyjne (np. niepełnosprawność) względem pozostałych pracowników, lecz jest obiektywnie uzasadnione ze względu na zgodny z prawem cel, który ma być osiągnięty, a środki służące osiągnięciu tego celu są właściwe i konieczne³⁵. Sąd Najwyższy podkreślił także, że aby wykazać, iż doszło do dyskryminacji pośredniej, należy, po pierwsze, wykazać, że istnieje określona grupa pracowników – grupa, w której większość (lub wszystkich) członków da się opisać przy pomocy danej cechy, a po drugie – że pracodawca pokrzywdził tych pracowników stosując pozornie neutralne kryterium. Wprawdzie, jak wynika z art. 18^{3a} § 1 k.p., katalog tych cech pozostaje otwarty, to jednak do strony, która twierdzi, że padła ofiarą dyskryminacji pośredniej, należy wykazanie (przynajmniej uprawdopodobnienie), jaka była to cecha³⁶. W celu ustalenia, czy wystąpiła dyskryminacja pośrednia, należy w pierwszej kolejności zweryfikować, czy został naruszony określony przepis prawny, kryterium oraz praktyka, które pozornie mają charakter neutralny³⁷. W dalszej kolejności postępowania należy zweryfikować, czy dany przepis, kryterium lub praktyka są uzasadnione prawnie uznanym celem, oraz przeanalizować, czy zastosowane środki są odpowiednie i konieczne do osiągnięcia tego celu, czy istniała możliwość osiągnięcia tego celu przy pomocy mniej uciążliwych środków³⁸. Ustalenie, czy dane postanowienie, kryterium lub zastosowane działanie ma charakter dyskryminujący, wymaga dokonania porównania w obrębie określonej kategorii osób, np. danej rasy, płci, religii³⁹. Dyskryminacja pośrednia wyłączona jest, gdy postanowienie, kryterium lub działanie jest obiektywnie uzasadnione ze względu na zgodny z prawem cel, który ma być osiągnięty, a środki służące osiągnięciu tego celu są właściwe i konieczne. Dyskryminację pośrednią jest bardzo trudno udowodnić⁴⁰. Ochrona przed dyskryminacją tego rodzaju obejmuje przede wszystkim przeciwdziałanie nierównemu traktowaniu pracowników w obszarze nawiązania i rozwiązania stosunku pracy, awansowania, dostępu do szkoleń w celu podnoszenia kwalifikacji pracowniczych lub warunków zatrudnienia.

W czeskim prawie wyróżnia się jeszcze jedną formę dyskryminacji – tzw. dyskryminację pozytywną (*pozitivní diskriminaci*). Jest to forma „dyskryminacji”, na którą zezwala prawo. Przykłady można przytoczyć z ustawy o urzędnikach jednostek samorządu terytorialnego (ÚSC)⁴¹. Jednym z takich przykładów jest następująca sytuacja: Jednostka samorządowa (np. gmina, miasto, region) musi

³⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z 28 lutego 2019 r., I PK 50/18.

³⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z 23 maja 2012 r., I PK 206/11.

³⁷ H. Szewczyk, *Równość płci w zatrudnieniu*, Warszawa 2017, s. 280.

³⁸ J. Maliszewska-Nienartowicz, *Dyskryminacja pośrednia w prawie Unii Europejskiej: rozwój i istota koncepcji*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2011, t. XXV, s. 274–279.

³⁹ L. Florek, *Równość traktowania mężczyzn i kobiet*, w: *Równość praw mężczyzn i kobiet*, Warszawa 2001, s. 155; H. Szewczyk, *Ochrona przed nierównym traktowaniem i dyskryminacją ze względu na religię oraz przekonanie (światopogląd) w prawie wspólnotowym oraz w prawie polskim*, w: *Aktualne zagadnienia prawa pracy i polityki socjalnej (zbiór studiów)*, t. I, pod red. M.B. Ćwiertniaka, Sosnowiec 2012, s. 59–60.

⁴⁰ H. Szewczyk, *Równość płci w zatrudnieniu*, s. 281.

⁴¹ Zákon č. 312/2002 Sb. Zákon ze dne 12. července 2002 o úřednicích uzemních samosprávných celků a o změně některých zákonů, Částka 114/2002.

dopilnować, aby podczas zatrudniania urzędników lub mianowania urzędników wyższego szczebla stosowane były środki w interesie równej reprezentacji płci wśród urzędników lub na pewnym szczeblu kierownictwa. Środki mają zastosowanie do rekrutacji nowych urzędników lub mianowania urzędników wyższego szczebla i nie mają wpływu na status istniejących urzędników ani urzędników wyższego szczebla. O stanowisko urzędnika w procesie selekcji mogą się ubiegać zarówno mężczyzna, jak i kobieta. Oboje mogą spełniać takie same wymagania do wykonywania pracy, w tym kwalifikacje i doświadczenie. Po dokonaniu oceny procesu rekrutacyjnego przez komisję selekcyjną kierownik urzędu przyzna pierwszeństwo kobiecie (mężczyźnie) ze względu na większą liczbę mężczyzn (kobiet) zatrudnionych w ÚSC. Nie jest to nierówność, ale tzw. pozytywna dyskryminacja, na którą zezwala wspomniana ustawa oraz ustawa antydyskryminacyjna⁴².

Jest to dopuszczalna forma odmiennego traktowania, tzw. pozytywna dyskryminacja. Najczęściej są to działania podejmowane przez pracodawcę w celu wyrównywania kwalifikacji pracowników lub wyrównywania zatrudnienia kobiet i mężczyzn.

Zakaz dyskryminacji w czeskim prawie pracy

Podstawowym aktem prawnym zawierającym regulacje z zakresu zatrudnienia w Republice Czeskiej jest ustawa Zákoník práce⁴³. Czeski Kodeks pracy reguluje stosunki prawne między pracodawcami a pracownikami w wykonywaniu pracy zależnej lub w związku z nią. Określa przede wszystkim zbiór podstawowych praw i obowiązków stron podstawowych stosunków pracy oraz stosunków prawnych opartych na umowach o pracę wykonywaną poza stosunkiem pracy.

W Tytule IV, zatytułowanym „Równe traktowanie i niedyskryminacja”, w § 16 wymienionego aktu normatywnego prawodawca czeski zawarł podstawowe przepisy odnoszące się do zakazu dyskryminacji w stosunkach pracy oraz do nakazu równego traktowania pracowników:

- „(1) Pracodawcy są zobowiązani do zapewnienia równego traktowania wszystkich pracowników w zakresie warunków pracy, wynagrodzenia i innych świadczeń pieniężnych, szkoleń oraz możliwości osiągnięcia awansu funkcjonalnego lub innego w zatrudnieniu.
- (2) Zakazana jest wszelka dyskryminacja w stosunkach pracy, w szczególności dyskryminacja ze względu na płeć, orientację seksualną, pochodzenie rasowe lub etniczne, narodowość, obywatelstwo, pochodzenie społeczne, urodzenie, język, stan zdrowia, wiek, religię lub przekonania, majątek,

⁴² L. Jouza, *Dodržování rovnosti a zákaz diskriminace v pracovněprávních vztazích*, 2017, <<https://www.epravo.cz/top/clanky/dodr-zovani-rovnosti-a-zakaz-diskriminace-v-pracovnepravnich-vztazich-105394.html>>, dostęp 23.09.2023.

⁴³ Zákon ze dne 21. dubna 2006 Zákoník práce Sbirka zákonů č. 262/2006, <https://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=262/2006%20&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy>, dostęp: 23.09.2023.

stan cywilny i rodzinny oraz stosunki lub obowiązki rodzinne, poglądy polityczne lub inne, członkostwo i działalność w partiach politycznych lub ruchach politycznych, związkach zawodowych lub organizacjach pracodawców. Dyskryminację ze względu na ciążę, macierzyństwo, ojcostwo lub identyfikację płciową uznaje się za dyskryminację ze względu na płeć.

- (3) Terminy dyskryminacja bezpośrednia, dyskryminacja pośrednia, molestowanie, molestowanie seksualne, uporczywe nękanie, nakłanianie i namawianie, albo zachęcanie do dyskryminacji oraz przypadki, w których dopuszczalne jest odmienne traktowanie, są regulowane przez ustawę antydyskryminacyjną⁴⁴.
- (4) Odmienne traktowanie nie jest uważane za dyskryminację, jeżeli ze względu na charakter działalności zawodowej takie odmienne traktowanie jest zasadniczym wymogiem koniecznym do wykonywania pracy. Cel takiego wyjątku musi być zgodny z prawem, a wymóg proporcjonalny. Za dyskryminację nie uznaje się również środków, których celem jest zapobieganie lub kompensowanie niedogodności wynikających z przynależności osoby fizycznej do grupy określonej przez jedną z przyczyn wymienionych w ustawie antydyskryminacyjnej”.

Naruszenie zasady równego traktowania jest naruszeniem obowiązku pracodawcy, a pracodawca jest zobowiązany do naprawienia pracownikowi szkody wyrządzonej takim postępowaniem. Zobowiązanie to ocenia się zgodnie z przepisami § 265 czeskiego Kodeksu pracy. Zgodnie z nimi pracodawca jest zobowiązany do naprawienia pracownikowi szkody poniesionej podczas wykonywania zadań służbowych lub w bezpośrednim związku z tym, naruszenia obowiązków prawnych lub umyślnego działania przeciwko dobrym obyczajom (zob. ust. 1), pracodawca jest również zobowiązany do naprawienia pracownikowi szkody wyrządzonej mu przez naruszenie obowiązków prawnych przy wykonywaniu zadań służbowych pracodawcy przez pracowników działających w jego imieniu (zob. ust. 2)⁴⁵. Podobne stanowisko zajął Sąd Najwyższy Republiki Czeskiej w wyroku 21 Cdo 2863/2015⁴⁶: środki ochrony przed dyskryminacją są bezpośrednio regulowane przez ustawę antydyskryminacyjną. Pracownik, którego dotknęło naruszenie praw i obowiązków wynikających z prawa do równego traktowania lub z zakazu dyskryminacji wynikającego z ustawy antydyskryminacyjnej, może zwrócić się do sądu o:

- a) zaprzestanie dyskryminacji,
- b) nakaz usunięcia skutków dyskryminacji,
- c) uzyskanie satysfakcjonującej rekompensaty.

⁴⁴ Ilekroć w odniesieniu do prawa czeskiego mowa jest o ustawie antydyskryminacyjnej, chodzi o ustawę o równym traktowaniu i środkach ochrony prawnej przed dyskryminacją oraz o zmianie niektórych ustaw – Zakon ze dne 23. dubna 2006 Zákon o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů (antidiskriminační zákon) (Sbírka zákonů č. 198/2009; <https://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=198/2009%20&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy>, dostęp: 23.09.2023.

⁴⁵ P. Hloušková, D. Roučková, Z. Schmied, P. Schweiner, L. Tomadlová, J. Vácha, w: *Zákoník práce. Prováděcí nařízení vlády a další související předpisy s komentářem*, Olomouc 2022, s. 443.

⁴⁶ Wyrok Sądu Najwyższego Republiki Czeskiej 21 Cdo 2863/2015.

Jeżeli taki środek zaradczy nie jest wystarczający, a reputacja lub godność pracownika lub jego reputacja w firmie została znacznie ograniczona, pracownik ma prawo do odszkodowania za szkodę niemajątkową w pieniądzu. Wysokość odszkodowania ustala sąd⁴⁷.

Sąd Najwyższy Republiki Czeskiej w wyroku 21 Cdo 230/2015 wskazał⁴⁸ na treść przepisu art. § 133a ust. 1 lit. a) o.s.ř., tj. „jeżeli powód przedstawi sądowi fakty, z których można wywnioskować, że ze strony pozwanego miała miejsce bezpośrednia lub pośrednia dyskryminacja ze względu na płeć, pochodzenie rasowe lub etniczne, religię, wiarę, światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną w zakresie pracy lub innej działalności zależnej, w tym dostępu do niej, zawodu, prowadzenia działalności gospodarczej lub samozatrudnienia, w tym dostęp do nich, członkostwo w organizacjach pracowników lub pracodawców oraz członkostwo i działalność w izbach zawodowych⁴⁹, pozwany ma obowiązek wykazać, że nie doszło do naruszenia zasady równego traktowania”, nie należy interpretować w taki sposób, że ciężar dowodu w sprawie o dyskryminację spoczywa na pracodawcy. Inaczej mówiąc, pracownik (kandydat do pracy) musi nie tylko twierdzić, ale także udowodnić w postępowaniu cywilnym, że faktycznie został potraktowany w sposób niewłaściwy (niekorzystny); jeżeli nie udowodni tego twierdzenia, wniosek nie może zostać przyjęty. Ciężar dowodu w tych sporach spoczywa zatem na pracodawcy, ale dopiero po tym, jak pracownik zgłosi roszczenie i udowodni, że faktycznie został potraktowany w niewłaściwy sposób.

Podsumowanie

Unia Europejska przez dziesięciolecia skupiała się na zwalczaniu dyskryminacji ze względu na narodowość lub płeć w celu zbudowania silnego rynku wewnętrznego⁵⁰. Unijne prawo antydyskryminacyjne, które przybrało zwłaszcza formę dyrektyw antydyskryminacyjnych, zostało wprowadzone do porządków prawnych państw członkowskich, w tym oczywiście także w Rzeczypospolitej Polskiej i Republice Czeskiej, obecnie zapewnia efektywną ochronę osób fizycznych i określonych grup, które są narażone na dyskryminację⁵¹. Dyskryminacja pracowników w miejscu pracy jest niewątpliwie problemem zasługującym na szczególną uwagę. Jej negatywne skutki ponosi zarówno pracownik, jak i pracodawca. W przypadku tego drugiego może w szczególności chodzić o naruszenie dobrego wizerunku zakładu pracy, co może prowadzić do osłabienia jego ekono-

⁴⁷ D. Roučková, Z. Schmied, *Zákoník práce*, Olomouc 2022, s. 19–20.

⁴⁸ Wyrok Sądu Najwyższego Republiki Czeskiej 21 Cdo 230/2015.

⁴⁹ Zákon č. 99/1963 Sb. Zákon ze dne 17. prosince 1963, Občanský soudní řád, Částka 56/1963.

⁵⁰ E. Matlochova, *Dostosowanie prawa wewnętrznego w Republice Czeskiej do unijnych wymogów antydyskryminacyjnych na przykładzie prawa pracy*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 2016, no 3705, s. 71.

⁵¹ L. Farkas, *European Commission, Directorate-General for Justice, How to Present a Discrimination Claim: Handbook on seeking remedies under the EU Non-discrimination Directives*, UE 2011, s. 5.

micznej oraz finansowej pozycji na rynku oraz utraty kontrahentów. Pracodawca powinien również mieć na uwadze, że oprócz naruszeń przepisów prawa pracy, jego negatywne działania wobec pracowników mogą demotywować innych współpracowników, a także zniechęcać na przyszłość o ubieganie się o pracę w tym konkretnym zakładzie pracy. W każdym ze wspomnianych systemów prawa – międzynarodowym, europejskim, polskim oraz czeskim – przewidziana została prawna ochrona pracownika, w tym również sądowa. Republika Czeska, będąc w strukturze Unii Europejskiej, korzysta z tych samych przywilejów ochrony prawnej, jak i Rzeczpospolita Polska. Jednocześnie widoczna jest konieczność popularyzacji tematyki związanej z dyskryminacją w miejscu pracy zarówno wśród pracowników, jak i pracodawców. Dobrą praktyką byłoby organizowanie szkoleń, prelekcji uświadamiających oraz informujących o możliwościach i metodach przeciwdziałania niepożądanym zjawiskom w miejscu pracy. Zakaz dyskryminacji to fundament prawa międzynarodowego, a także prawa unijnego i krajowego.

Czy rozwiązania prawne obowiązujące w Republice Czeskiej można przenieść na grunt polskiego prawa pracy? Na pewno wspomniana interpretacja czeskiego Kodeksu cywilnego wskazująca, że pracownik oskarżający pracodawcę o pewne formy dyskryminacji musi faktycznie udowodnić, że fakt taki miał miejsce, przedstawiając na to obiektywne dowody, zgodnie z zasadą „kto oskarża, musi mieć dowód”, zmniejszyłaby praktyki fałszywych oskarżeń o dyskryminację np. w procesach rekrutacji. Jest to o tyle istotne, że pracodawca obecnie zazwyczaj nie prowadzi procedury wyszukiwania nowych pracowników osobiście, a korzysta z wyspecjalizowanych firm rekrutacyjnych. W orzecznictwie Sądu Najwyższego można znaleźć podobną tezę, jednakże ogranicza się ona jedynie do molestowania seksualnego. W wyroku z 7 listopada 2018 r., stwierdzono bowiem, że „w sprawie o naruszenie zasady równego traktowania przez molestowanie seksualne pracownik ma uprawdopodobnić wystąpienie zachowania o charakterze seksualnym oraz swój sprzeciw na takie zachowanie (np. przez unikanie kontaktów ze sprawcą lub nieodwzajemnianie zachowań sprawcy, art. 18^{3a} § 6 k.p.). Wówczas na pracodawcy spoczywa ciężar dowodu, że nie doszło do naruszenia zasady równego traktowania, z wyłączeniem możliwości uzasadnienia molestowania seksualnego jakimikolwiek obiektywnymi powodami (art. 18^{3b} § 1 *in fine* k.p. w związku z art. 14 ust. 3 ustawy równościowej⁵². Artykuł 18^{3b} § 1 *in fine* k.p., w przypadku molestowania seksualnego (art. 18^{3a} § 6 k.p.), którego ze względu na jego oczywistą bezprawność w żadnym razie nie mogą uzasadniać jakiegokolwiek obiektywne powody, musi zostać uzupełniony regulacją art. 14 ust. 3 ustawy równościowej, w myśl której w przypadku uprawdopodobnienia naruszenia zasady równego traktowania to podmiot, któremu zarzucono naruszenie tej zasady, jest obowiązany wykazać, że nie dopuścił się jej naruszenia⁵³. W przypadku innych form dyskryminacji, lub raczej oskarżeń o nie ze strony pracowników lub kandydatów do pracy, warto jednak zastosować wariant czeski.

⁵² Wyrok SN z 7 listopada 2018 r., II PK 229/17, OSNP 2019, nr 4, poz. 46.

⁵³ Teza 2 cytowanego wyroku.

Biorąc pod uwagę fakt, że przepisy antydyskryminacyjne obowiązujące w prawie pracy Rzeczypospolitej Polskiej i Republiki Czeskiej są uwarunkowane dyrektywą 2000/78, w myśl której powód zarzucający naruszenie zasady równego traktowania ma uprawdopodobnić fakt jej naruszenia (co następuje poprzez wskazanie dowodów na faktyczne zachowanie pozwanego), należy przykładać większą wagę do stosowania tych wytycznych nie tylko w sytuacji oskarżeń o molestowanie seksualne. Pracodawca jest bowiem w tej sytuacji stroną „słabszą”, głównie na skutek negatywnego odbioru sytuacji związanych z dyskryminacją przez „opinię społeczną”, co godzi nie tylko w jego dobre imię, ale także w uzasadnione interesy.

BIBLIOGRAFIA

- Bolesta A., *Komentarz do art. 18^{3b} Kodeksu pracy*, w: *Kodeks pracy. Komentarz*, pod red. K. Walczaka, Warszawa 2023.
- Boruta I., *Zakaz dyskryminacji w zatrudnieniu – nowa regulacja prawna*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2004, nr 2.
- Dörre-Nowak M., *Komentarz*, w: *Kodeks pracy. Komentarz*, pod red. B. Wagner, Warszawa 2011.
- Farkas L., *European Commission, Directorate-General for Justice, How to Present a Discrimination Claim: Handbook on seeking remedies under the EU Non-discrimination Directives*, UE 2011.
- Florek L., *Równość traktowania mężczyzn i kobiet*, w: *Równość praw mężczyzn i kobiet*, Warszawa 2001.
- Florek L., Pisarczyk Ł., *Prawo pracy*, Warszawa 2021.
- Hloušková P., *Komentáře k § 265*, w: *Zákoník práce. Průvodčí nařízení vlády a další související předpisy s komentářem*, ed. P. Hloušková, D. Roučková, Z. Schmied, P. Schweiner, L. Tomášková, J. Vácha, Olomouc 2022.
- Kodeks pracy. Komentarz*, pod red. K.W. Barana, Warszawa 2020.
- Kuba M., *Zakaz dyskryminacji w zatrudnieniu pracowniczym*, Warszawa 2017.
- Lankamer A., Potocka-Szmoń P., *Dyskryminacja w miejscu pracy*, Gdańsk 2006.
- Liszczyk T., *Prawo pracy*, Warszawa 2019.
- Maliszewska-Nienartowicz J., *Dyskryminacja pośrednia w prawie Unii Europejskiej: rozwój i istota koncepcji*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2011, t. XXV.
- Matlochova E., *Dostosování práva vnitřního w Republice České do unijných výmoghů antidyskryminacyjnych na příkladzie práva práce*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 2016, no 3705.
- Muszalski W., Godlewska-Bujok B., *Komentarz do art. 18^{3b} Kodeksu pracy*, w: *Kodeks pracy. Komentarz*, pod red. W. Muszalskiego, K. Walczaka, Warszawa 2021.
- Nielsen R., *Directive 2006/54; Gender equality*, w: *EU labour law, A commentary*, Kluwer, 2015.
- Pisarczyk Ł., Wujczyk M., *Równe traktowanie i ochrona przed dyskryminacją*, w: *System prawa pracy. Indywidualne prawo pracy. Część szczegółowa*, pod red. K.W. Barana, Warszawa 2021.
- Polanowski J., *Podstawowe informacje o źródłach prawa Republiki Czeskiej*, eporady24.pl.
- Roučková D., Schmied Z., *Zákoník práce*, Olomouc 2022.
- Szewczyk H., *Dyskryminacja płacowa ze względu na kryterium obywatelstwa. Glosa do wyroku SN z dnia 7 maja 2019 r., II PK 31/18*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2021, nr 1, poz. 4.
- Szewczyk H., *Ochrona przed nierównym traktowaniem i dyskryminacją ze względu na religię oraz przekonanie (światopogląd) w prawie wspólnotowym oraz w prawie polskim*, w: *Aktualne zagadnienia prawa pracy i polityki socjalnej (zbiór studiów)*, t. I, pod red. M.B. Ćwiertniaka, Sosnowiec 2012.
- Szewczyk H., *Równość płci w zatrudnieniu*, Warszawa 2017.
- Wujczyk M., *Zasada dyskryminacji w prawie pracy. Rozważania porównawcze de lege ferenda na gruncie polskich i brytyjskich przepisów antidyskryminacyjnych*, Warszawa 2016.

**PROHIBITION OF DISCRIMINATION IN THE LEGAL SYSTEMS:
POLISH AND CZECH – IN THE ASPECT OF EMPLOYEE RELATIONS**

SUMMARY

The subject of this study is a comparative legal analysis of the issue of the prohibition of discrimination in the Polish and Czech legal systems. The topic is still valid due to the phenomenon of discrimination among employees in the workplace. The phenomenon of discrimination is multidimensional, and its complexity causes many problems for entities interpreting the provisions in this field. Aspects related to discrimination are not and will not be an easy topic, especially since they concern delicate and sensitive aspects also related to human dignity, including the right to privacy. In employee employment, first of all, employees should be treated equally in terms of the manner of establishing and terminating an employment relationship, employment conditions, professional qualifications, and in particular aspects related to political beliefs, trade union membership or religion. In the first part, issues of a general nature will be presented, primarily those relating to international and European regulations regarding the principle of equality and the prohibition of discrimination. In the further part of the article, the topic of anti-discrimination provisions under Polish and Czech law will be raised and legal solutions in this matter will be presented.

KEYWORDS: indirect discrimination, direct discrimination, employee, Labor Code, Czech labor law

PRAWO KANONICZNE / CANON LAW

Ks. PIOTR MOZYRO

OFIARY ZA SAKRAMENTY I SAKRAMENTALIA NA PRZYKŁADZIE DIECEZJI EŁCKIEJ

1. Wstęp

Przedmiotem artykułu jest przedstawienie problematyki składania i rozliczania ofiar za sakramenty i sakramentalia na przykładzie diecezji ełckiej. Punktem wyjścia dla poniższych rozważań będzie zdefiniowanie pojęcia ofiary, sakramentu i sakramentalium w oparciu o *Kodeks Prawa Kanonicznego* i *Katechizm Kościoła Katolickiego*. W pracy zostanie przedstawiona siatka pojęć, analiza ustawodawstwa powszechnego i partykularnego w omawianej materii oraz praktyczne rozwiązania i zaistniałe problemy w stosowaniu normy kanonicznej. Podstawowym źródłem dla niniejszych rozważań jest *Kodeks Prawa Kanonicznego* papieża Jana Pawła II promulgowany w 1983 r. z uwzględnieniem nowelizacji do 2022 r. oraz *Statuty I Synodu Diecezji Ełckiej* z 1999 r. Temat niniejszego artykułu został podjęty w celu przybliżenia ustawodawstwa i praktyki diecezji ełckiej oraz zwiększenia poziomu transparentności zarządzania dobrami doczesnymi we wspólnocie Kościoła.

2. Ofiary za sakramenty i sakramentalia w ustawodawstwie prawa powszechnego

Zajmując się problematyką sakramentów i sakramentaliów, warto na wstępie określić, czym one są w Kościele katolickim. Ogólną definicję sakramentów odnajdujemy w *Kodeksie Prawa Kanonicznego*: „Sakramenty Nowego Testamentu, ustanowione przez Chrystusa Pana i powierzone Kościołowi, jako czynności Chrystusa i Kościoła są znakami oraz środkami, poprzez które wyraża się i wzmacnia wiara, oddawany jest Bogu kult i dokonuje się uświęcenie człowieka”¹. W Kościele katolickim należy wymienić siedem sakramentów świętych:

Ks. PIOTR MOZYRO – Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-9765-7309>, e-mail: piotrekmozyro@gmail.com

¹ *Codex Iuris Canonici/ Kodeks Prawa Kanonicznego z 25.01.1983 r. po nowelizacji, stan prawny na dzień 18.05.2022 r.* (dalej: KPK), kan. 840.

chrzest, bierzmowanie, Eucharystia, pokuta, namaszczenie chorych, sakrament święceń i małżeństwo². Liczbę tę wymieniono już podczas Soboru Lyonńskiego II w 1274 r., ostatecznie Sobór Watykański II utrzymał tę praktykę Kościoła. Warto zaznaczyć, że ustawodawca kościelny w kanonach poruszających problematykę sakramentu umieszcza również kanon dotyczący kwestii ofiary z nim związanej. Kodeks wyraźnie precyzuje, że przy okazji udzielenia sakramentu szafarz nie może domagać się niczego więcej niż ofiara określona przez właściwą władzę³. Należy kierować się zasadą, że ubóstwo nie może być przeszkodą na drodze do otrzymania łaski sakramentu⁴. Ustawodawca kościelny podaje także definicję sakramentaliów, są one: „świętymi znakami, przez które – na pewne podobieństwo sakramentów, przez wstawiennictwo Kościoła – wyrażają się i są uzyskiwane skutki, zwłaszcza duchowe”⁵. Wśród sakramentaliów znajdują się m.in. błogosławieństwa (osób, posiłków, przedmiotów, miejsc), poświęcenia, sprawowanie egzorcyzmów, czy też pogrzebu katolickiego⁶.

W powyższym tytule odnajdujemy inne kanony poruszające problematykę sakramentaliów, jednakże żaden z nich nie stanowi niczego w kwestii ofiar. Logiczne zatem wydaje się stosowanie tych samych przepisów, które ustawodawca podaje w kanonach dotyczących sakramentów, skoro sakramentalia wykazują do nich podobieństwo.

Warto zaznaczyć, że wszelkie rozważania i poszukiwania normy prawnej dotyczącej składania i przyjmowania ofiar przy okazji udzielania sakramentów i sakramentaliów ściśle łączą się z wypełnieniem powinności pasterzy względem wiernych, którzy mają prawo do korzystania z dóbr duchowych Kościoła⁷. Istotne wydaje się również określenie samego pojęcia ofiary, które w języku polskim oznacza datek, podarowanie jakiejś kwoty. Pojęcie to często nabiera charakteru subiektywnego, nierzadko też dotyka kwestii religijnej i kultu jako ofiary składanej Bogu bądź też ofiary składanej z siebie⁸.

Kościół w swojej wiekowej tradycji przypominał, że przy udzielaniu sakramentów szafarzom nie wolno pobierać opłat. Pozwalał natomiast na przyjmowanie dobrowolnych ofiar składanych przez wiernych⁹. Taką praktykę Kościoła potwierdza choćby *Kodeks Prawa Kanonicznego* z 1917 r., który zabraniał domagania się opłat za udzielanie sakramentów, lecz nie odrzucał dobrowolnych ofiar składanych przy tej okazji. Należy w tym miejscu poczynić pewne rozróżnienie, wskazać sakramenty, za które wierni składają ofiarę, a za które nie. Co do zasady wynikającej bardziej ze zwyczaju niż ustawodawstwa kościelnego, przy udzielaniu sakramentu chrztu i małżeństwa są składane ofiary. Zaś sakra-

² Por. *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 1994 (dalej: KKK), nr 1210.

³ Por. KPK, kan. 848.

⁴ Por. tamże.

⁵ KPK, kan. 1166; por. KKK, nr 1667.

⁶ Por. KKK, nr 1671.

⁷ Por. KPK, kan. 213.

⁸ Por. *Wielki słownik poprawnej polszczyzny PWN*, pod red. A. Markowskiego, Warszawa 2004, s. 693.

⁹ Por. M. Pastuszko, *Prawo o sakramentach świętych. Normy ogólne i sakrament chrztu*, Warszawa 1983, s. 73–79.

mentom takim jak sakrament pokuty, Eucharystii, kapłaństwa, bierzmowania lub namaszczenia chorych taki zwyczaj nie towarzyszy. Cały czas oczywiście pozostaje w mocy kanon 848 *Kodeksu Prawa Kanonicznego*¹⁰. Wątpliwości mogą pojawić się przy sakramencie bierzmowania, czy też organizacji pierwszej komunii świętej. Warto jednak podkreślić, że składki zbierane przy tej okazji i to coraz częściej przez samych rodziców, służą zasadniczo organizacji samej uroczystości: zakup kwiatów, pamiątek, opłacenie fotografa, choć często wierni składają też tzw. dar ołtarza, który można traktować jako pewną ofiarę materialną. W uwzględnieniu sakramentaliów sprawa jest bardziej skomplikowana, często z okazji ich sprawowania udzielana jest pewna ofiara, należy tu wymienić choćby pogrzeb katolicki, poświęcenie domu albo jakichś rzeczy, aczkolwiek ta kwestia jest bardzo zróżnicowana i zależna od miejscowych zwyczajów.

Zasadniczo ofiara składana przy okazji sprawowanych sakramentów i sakramentaliów przeznaczona jest na utrzymanie kapłanów. Nie jest ona „opłatą” za sakramenty bądź sakramentalia, gdyż nie jest to możliwe, aby zapłacić za łaskę Bożą, którą otrzymujemy. Warto podkreślić także, iż nie należy traktować sakramentów i sakramentaliów jako usługi, ponieważ tracą one wówczas swój duchowy charakter. Sobór Watykański II rozstrzyga zasadność otrzymywania tychże ofiar przez duchownych, która wynika ze sprawiedliwości, iż kapłani powinni otrzymać słuszne wynagrodzenie¹¹. *Kodeks Prawa Kanonicznego* z 1983 r. w swoich postanowieniach wykazuje również troskę o zapewnianie utrzymania duchownych oraz zabezpieczania ich bytu społecznego¹². *Kodeks* z 1983 r. nakłada na biskupa diecezjalnego obowiązek troski o prezbiterów, również w zakresie materialnym: „zapewnienie im godziwego utrzymania oraz opieki socjalnej”¹³. Podsumowując, można stwierdzić, iż podstawowym źródłem utrzymania duchownych, uwzględniając również specyfikę Kościoła katolickiego w Polsce, są różnego rodzaju ofiary. Warto także zaznaczyć, że zasadniczym podziałem tychże ofiar w Kościele katolickim jest podział na stypendia mszalne oraz *iura stolae*.

Składanie ofiary przy okazji sprawowania Mszy Świętych ma bardzo długą tradycję. Początków tej praktyki należy doszukiwać się w dawnym zwyczaju przekazywania przez uczestników Eucharystii, w trakcie ofiarowania, darów potrzebnych do celebracji: chleba i wina oraz innych przeznaczonych na utrzymanie duchowieństwa lub też wsparcia potrzebujących. Z tego wynika wniosek, że ofiara była ściśle związana z samą celebracją eucharystyczną. Przy czym stypendiów mszalnych, czyli ofiar składanych przy okazji Mszy Świętej, nie należy łączyć z jakąś formą wynagrodzenia, nagrody lub zapłaty w zamian

---

¹⁰ Kan. 848: „Oprócz ofiar określonych przez właściwą władzę, szafarz nie może domagać się niczego za udzielanie sakramentów, troszcząc się zawsze, by potrzebujący nie byli pozbawieni pomocy sakramentów z powodu ubóstwa”.

¹¹ Por. *Dekret o posłudze i życiu kapłanów Presbyterorum ordinis*, nr 20.

¹² Por. KPK, kan. 1274 § 1 i § 2; kan. 281.

¹³ Por. KPK, kan. 384.

za celebrę¹⁴. Z tradycji ofiara ta bardziej znaczy tyle, co wkład na rzecz dzieła publicznego, ofiarę złożoną Bogu¹⁵.

Kwestia stypendiów mszalnych jest precyzyjnie uregulowana przez prawo kanoniczne. Dość istotnym kanonem *Kodeksu Prawa Kanonicznego* dotyczącym tej materii jest kanon 945 § 1, który stanowi: „Zgodnie z uznanym przez Kościół zwyczajem, każdemu kapłanowi celebrującemu albo koncelebrującemu Mszę Świętą wolno przyjąć ofiarę złożoną po to, by odprawił Mszę Świętą według określonej intencji”¹⁶. Ustawodawca kościelny rozwija tę myśl w kanonie 945 § 2, w którym to usilnie zaleca, aby kapłani sprawowali Mszę Świętą także bez jakiegokolwiek stypendium, aby osoby ubogie, niemające możliwości złożenia ofiary, również mogły skorzystać z tego daru¹⁷. Z powyższego wynika, że stypendia mszalne stanowią, zagwarantowane przez ustawodawstwo kościelne, wynagrodzenie należne duchownym. Każdy ksiądz odprawiający Mszę Świętą w danej intencji ma prawo zatrzymać ofiarę złożoną przy tej okazji. Kwestia przyjęcia ofiary, jak też ilości stypendiów mszalnych, szczegółowo została omówiona przez ustawodawcę kościelnego w kanonie 951 § 1: „Kapłan celebrujący więcej Mszy Świętych w tym samym dniu, może każdą z nich odprawić według intencji, na którą została złożona ofiara, przy zachowaniu jednak zasady, że oprócz dnia Bożego Narodzenia, wolno mu zatrzymać dla siebie jedną tylko ofiarę, pozostałe zaś ma obowiązek przekazać na cele wyznaczone przez ordynariusza, z dopuszczeniem jednak pewnej rekompensaty z tytułu zewnętrznego” oraz w § 2: „Kapłan koncelebrujący w tym samym dniu drugą Mszę Świętą, nie może z żadnego tytułu przyjąć za nią ofiary”¹⁸. Zatem duchowny może przyjąć dla siebie tylko jedno stypendium dziennie. Jeżeli jednak ze szczególnych racji albo potrzeb wiernych kapłan celebruje Mszę Świętą więcej niż jeden raz w danym dniu, może przyjąć pozostałe stypendia mszalne. Warunkiem jest jednak przekazanie dodatkowych ofiar mszalnych na cele wyznaczone przez ordynariusza¹⁹.

Wysokość stypendium mszalnego nie jest kwestią do końca dobrowolną. Ustawodawca kościelny przyjmuje, że to synod prowincjalny albo zebranie biskupów prowincji określa dekretem dla całej prowincji wysokość ofiary składanej na sprawowanie Mszy Świętej i odprawienie jej w określonej intencji²⁰. Wysokość tej ofiary powinna być proporcjonalna z dziennym utrzymaniem duchownego. Kapłan nie może żądać wyższej kwoty, może przyjąć dobrowolną ofiarę na odprawienie Mszy Świętej zarówno niższą, jak też wyższą od określonej²¹. Jeżeli dana kwota jest za wysoka, duchowny powinien odprawić tyle mszy, ile ustalili, biorąc pod uwagę zwyczajowo przyjęte wysokości ofiary na danym obszarze²². Od ofiar mszalnych należy absolutnie odsuwać wszelkie, choćby nawet pozorne,

¹⁴ Por. KPK, kan. 947.

¹⁵ Por. *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, pod red. P. Majera, Kraków 2011, s. 711.

¹⁶ Por. KPK, kan. 945 § 1.

¹⁷ Por. KPK, kan. 945 § 2.

¹⁸ Por. KPK, kan. 951.

¹⁹ Por. A. Domaszek, *Dobra doczesne Kościoła*, Warszawa 2016, s. 126–127.

²⁰ Por. KPK, kan. 952 § 1.

²¹ Por. Tamże.

²² Por. KPK, kan. 950.

cechy handlu czy transakcji. Bardzo poważnym nadużyciem jest też sprawowanie Mszy Świętych jako źródła dodatkowego zarobku; ustawodawca przewiduje karę za takie czynności: „Kto bezprawnie czerpie zysk z ofiar mszalnych, powinien być ukarany cenzurą lub karami, o których mowa w kan. 1336 § 2–4”²³. Przekazanie intencji mszalnych też nie jest kwestią dobrowolną; intencję należy przekazać wraz z całkowitą ofiarą, chyba że wiadomo, iż nadwyżka co do wysokości obowiązującej w diecezji została przekazana ze względu na osobę²⁴. Dokumentacja intencji mszalnych jest również określona w *Kodeksie Prawa Kanonicznego*. Kapłani powinni zapisywać je w księdze intencji, z dokładnym określeniem: treści intencji, złożonej ofiary, zaznaczania odprawionych i nieodprawionych intencji²⁵. Ordynariusz miejsca ma prawo i obowiązek czuwania nad wypełnieniem zobowiązań mszalnych w kościołach duchowieństwa diecezjalnego, natomiast w kościołach instytutów zakonnych albo stowarzyszeń życia apostołskiego – ich przełożony²⁶. Ordynariusz lub osoba przez niego wyznaczona ma także obowiązek co roku sprawdzać księgi intencji mszalnych²⁷.

Poruszając tematykę ofiar składanych przy okazji udzielania sakramentów i sakramentaliów w Kościele katolickim, należy także wspomnieć o tzw. *iura stolae*. Nazwa ta pochodzi z języka łacińskiego i oznacza „prawo stół”²⁸. Tytułem tym określa się różne ofiary składane duchownym za niektóre posługi religijne, m.in. przy okazji sprawowania sakramentu chrztu i małżeństwa, a także przy sprawowaniu sakramentaliów, np. pogrzebu katolickiego lub udzielania błogosławieństwa. *Iura stolae* jest to jedna z form, obok stypendiów mszalnych, która zapewnienia duchownym środki utrzymania. Problematyka ofiar wynikających z „prawa stół” dość znacznie zapisała się w historii Kościoła, czego wyrazem były postanowienia soborów laterańskich: II, III, IV, które zostały włączone do urzędowego zbioru praw, tzw. Dekretów Grzegorza IX, stając się normami prawa. Biorąc pod uwagę Kościół w Polsce, ostatecznej kodyfikacji *iura stolae* na ziemiach polskich dokonał pierwszy prymas Polski abp Mikołaj Trąba i ogłosił ją na synodzie wieluńsko-kaliskim w 1420 r. Wprowadzone zasady zabraniały żądania i pobierania przez duchownych jakichkolwiek opłat za posługi religijne, ale jednocześnie nie zakazywały przyjmowania dobrowolnych ofiar. Współcześnie w Kościele katolickim w Polsce trudno znaleźć ujednolicone przepisy dotyczące *iura stolae*²⁹.

²³ Por. KPK, kan. 1383.

²⁴ Por. KPK, kan. 955 § 1.

²⁵ Por. KPK, kan. 955 § 4.

²⁶ Por. KPK, kan. 957.

²⁷ Por. KPK, kan. 958 § 2.

²⁸ Por. D. Olszewski, *Przemiany społeczno-religijne w Królestwie Polskim w pierwszej połowie XIX wieku*, Lublin 1984, s. 32.

²⁹ Por. H. Karbownik, *Ofiary iura stolae na ziemiach polskich w latach 1285–1918*, Lublin 1995, s. 230.

3. Ofiary za sakramenty i sakramentalia w świetle ustaw Kościoła partykularnego – diecezji ełckiej

Punktem odniesienia w rozważaniach na temat ofiar składanych przy okazji posługi duchownych w diecezji ełckiej jest I Synod Diecezji Ełckiej, który odbył się w latach 1997–1999³⁰. Synod przypomina moc obowiązującą kanonu 848 *Kodeksu Prawa Kanonicznego* z 1983 r., który postanawia, iż przy okazji udzielania sakramentów wolno przyjmować ofiarę określoną przez kompetentną władzę kościelną i zgodną z panującym zwyczajem, mając także na uwadze możliwości materialne ludzi ubogich, aby i oni mogli skorzystać z dóbr duchowych Kościoła. Synod przypomina także, że określenie wysokości ofiar, które można przyjmować za udzielanie sakramentów i sakramentaliów, należy do zebrania biskupów określonej prowincji kościelnej³¹.

Poruszając kwestię ofiar składanych przez wiernych przy okazji posługi szafarzy, należy odwołać się także do zagadnień socjalno-bytowych kapłanów, jak też do specyfiki Kościoła ełckiego. Diecezja ełcka zalicza się do biednych diecezji, o rozległych terenach wiejskich, tylko w niewielkim stopniu zurbanizowanych. Dlatego też duchowni, otrzymując godne wynagrodzenie, powinni okazywać bezinteresowność, respektując przy tym możliwości finansowe tych środowisk, z których pochodzą i wobec których pełnią swą kapłańską posługę.

Istnieje wiążąca zależność pomiędzy wynagrodzeniem duchownych a ofiarami z tytułu udzielania sakramentów i sakramentaliów. I Synod Diecezji Ełckiej podaje, że „głównym źródłem utrzymania kapłanów pracujących w duszpasterstwie są ofiary wiernych składane z racji posług religijnych, zwanych *iura stolae*, jak pogrzeby, śluby, chrzty itp. oraz intencje mszalne”³². Z uwagi na to, że diecezja ełcka została utworzona z części diecezji łomżyńskiej i diecezji warmińskiej, obecne są tu wciąż żywe i różne tradycje³³. Dlatego też Synod stwierdza, że sytuacja ta nie dojrzała wystarczająco, aby ująć ją w formę obowiązujących statutów. Pomimo tego należy stale dążyć do ujednoczenia pewnych zasad, ze szczególną rolą Rady Kapłańskiej, Rady Ekonomicznej oraz Konferencji Księży Dziekanów. Warto także zaznaczyć, że sprawy materialne będzie regulował Dekret Finansowy biskupa ełckiego³⁴.

I Synod Diecezji Ełckiej podjął próbę pewnej ogólnej regulacji stypendiów mszalnych. Należy zaznaczyć, iż większość podanych statutów jest jakąś formą przypomnienia i doprecyzowania normy ogólnej Kościoła katolickiego³⁵. Synod

³⁰ Zob. W. Guzewicz, *I Synod Diecezji Ełckiej (geneza – przebieg – znaczenie)*, w: *Synodalność. Perspektywa polskokatolicka i rzymskokatolicka*, pod red. P. Rabczyńskiego, Pelplin 2020, s. 169–178; tenże, *Zarys życia i działalności naukowo-dydaktycznej ks. Edmunda Przekopa*, „Kronika Urzędowa Diecezji Ełckiej” 2004, nr 1–2(46–47), s. 144–150; *Profesor i przyjaciel. Ks. Edmund Przekop (1937–1999)*, pod red. W. Guzewicza, „Episteme” 47(2005), s. 175.

³¹ Por. *I Synod Diecezji Ełckiej*, Ełk 1999, statut 589.

³² Tamże, statut 129.

³³ Zob. W. Guzewicz, *Diecezja ełcka w zarysie*, Ełk 2012.

³⁴ Por. *I Synod Diecezji Ełckiej*, statut 129.

³⁵ Por. tamże, statut 673.

stwierdza, że „stypendia mszalne przeznaczone są na utrzymanie kapłana i mają charakter – w granicach zwyczajowo przyjętych – dowolnej ofiary. Można jednak przyjąć dobrowolnie złożoną ofiarę wyższą od przeciętnego stypendium, jak też niższą, zwłaszcza gdy proszą o to ubodzy”³⁶. Kapłanowi wolno zatem przyjąć dobrowolną ofiarę, jednocześnie zaleca się, by nie odmawiać odprawienia Mszy Świętej, gdyby złożenie takiej ofiary nie nastąpiło, głównie z powodu ubóstwa. Synod stanowczo zaznacza, że nigdy nie wolno uzależniać odprawienia Mszy Świętej, a także jej bardziej czy mniej uroczystego charakteru, od wysokości stypendium mszalnego³⁷. Synod ełcki wyraża zdanie, aby Rada Ekonomiczna corocznie określała wysokość podstawowego stypendium mszalnego, co stanowi także pewien punkt odniesienia do naliczania zobowiązań duchownych na rzecz diecezji. Uchwałę tę każdorazowo ma zatwierdzać biskup ełcki³⁸. Synod przypomina, że stypendia z Mszy Świętych binowanych i trynowanych muszą być w całości przekazywane na cele wyznaczone przez biskupa ełckiego. Dopuszczone jest jednak pewne wynagrodzenie z tytułu zewnętrznego. Ustawodawca kościelny podaje przykłady tego: konieczność dojazdu, czekanie, późniejsza godzina. Synod uzasadnia zakaz pobierania więcej niż jednego stypendium w tym samym dniu próbą wykluczenia choćby pozorów chciwości. Wszelkie naruszenie tego zakazu jest poważnym wykroczeniem, chyba że ofiary binacyjne lub trynacyjne są bezpośrednio kierowane na cele wyznaczone przez biskupa ełckiego³⁹. Bez wyraźnej zgody ofiarodawcy nie należy łączyć intencji, ponieważ każdy ofiarodawca ma prawo uważać, że tylko w jego określonej intencji jest odprawiana Msza Święta⁴⁰. I Synod Diecezji Ełckiej przypomina także treść kan. 1383, który stanowi, iż ten, kto bezprawnie czerpie zyski z ofiar mszalnych, powinien zostać ukarany sprawiedliwą karą. Ustawodawca kościelny dookreśla, jak należy interpretować pojęcie „bezprawnego zysku”, podając jego przykłady: nieodprawienie tytułu Mszy Świętych, ile zostało przyjętych ofiar mszalnych, przywłaszczanie ofiar z Mszy Świętych binowanych i trynowanych, przyjmowanie i zatrzymywanie tytułu ofiar mszalnych, że kapłan nie jest w stanie sam w ciągu roku ich odprawić, handlowanie intencjami mszalnymi⁴¹. Synod nakłada też zobowiązanie wobec kapłanów pracujących w zespole, by stosowali oni rozliczenie ofiar z intencji mszalnych według *cumulus*⁴². W praktyce oznacza to wyodrębnienie każdego dnia, danego miesiąca, sumy ofiar najwyższych, w ilości co do liczby kapłanów pracujących w danej parafii i podzielenia całości, w skali miesiąca lub tygodnia, na liczbę kapłanów pracujących w danym zespole. Natomiast ofiary z Mszy Świętych binowanych i trynowanych muszą być wyłączone i przekazane na cele wyznaczone przez biskupa ełckiego.

---

³⁶ Por. tamże, statut 678.

³⁷ Por. tamże, statut 672.

³⁸ Por. tamże, statut 185.

³⁹ Por. tamże, statut 674.

⁴⁰ Por. tamże, statut 675; por. KPK, kan. 948.

⁴¹ Por. tamże, statut 680.

⁴² Por. tamże, statut 679.

I Synod Diecezji Elckiej, omawiając poszczególne sakramenty, np. chrzest, bierzmowanie, małżeństwo czy choćby namaszczenie chorych, nie odnosi się szczegółowo co do ofiar przekazywanych przy okazji sprawowania tychże sakramentów. Wydaje się zatem, że należy stosować ogólne zasady bezinteresowności, służebności i wyłączenia wszelkich znamion chciwości, stosując zasadę, że dobrowolną ofiarę należy przyjąć, co jest wyrażone jasno w słowach: „Synod podkreśla zasadę zupełnej dobrowolności ofiar za posługi duszpasterskie”⁴³.

Synod, omawiając kwestie sakramentaliów, zachęca, by duchowni korzystali z władzy poświęceń i błogosławieństw, które są wyrazem tradycji chrześcijańskiej, podając tego przykłady: poświęcenie domów, kredy, gromnic, pokarmów, zasiewów, przedmiotów kultu, samochodów, rzeczy służących człowiekowi czy też błogosławieństwo osób. Ustawodawca nie określa jednak żadnych szczegółowych warunków w kwestii ofiary składanej przez wiernych z okazji sprawowania sakramentaliów, a zatem należy przyjąć zasadę pełnej dobrowolności ofiarodawcy⁴⁴. Synod Diecezji Elckiej czyni jednak pewne zalecenia w kwestii pogrzebu kościelnego. Otóż na okazałość nabożeństwa pogrzebowego nie może nigdy wpływać wysokość ofiary złożonej z tej okazji, pogrzeb nie może też stać się powodem wyzysku wiernych, a od wiernych znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej nie wolno domagać się żadnych ofiar⁴⁵.

I Synod Diecezji Elckiej w kwestiach materialnych, w tym także ofiar składanych przez wiernych z okazji różnych posług, został uszczegółowiony w *Dekrecie Ekonomicznym Diecezji Elckiej*⁴⁶. Dekret w części pierwszej – *Parafialne zobowiązania finansowe* – rozdział E. *Fundusz Diecezjalny* postanawia: „2. Binacje i trynacje w całości odprowadza się kwartalnie do kasy Kurii Diecezjalnej; 4. Błogosławieństwa – 10 zł”⁴⁷. Powyższy zapis jest zastosowaniem normy ogólnej prawa kanonicznego i pewną formą uszczegółowienia.

W sprawie dotyczącej ofiar składanych przez wiernych przy okazji sprawowania sakramentów i sakramentaliów istotną kwestią jest podział tychże środków. *Dekret Ekonomiczny Diecezji Elckiej* te zagadnienia porusza w części trzeciej – *Podział dochodów z posług duszpasterskich*. Dekret wyjaśnia, że do *iura stolae* należy zaliczyć ofiary z chrztów, zapowiedzi przedślubnych, ślubów i pogrzebów. Dochody te zebrane z miesiąca, po odliczeniu wydatków koniecznych⁴⁸, dzieli się na tyle części, ilu kapłanów posługuje w danej parafii plus jedna więcej. Z tego podziału proboszcz parafii otrzymuje dwie części, a wikariusze jedną. Jeżeli dochody z *iura stolae* byłyby niewystarczające do pokrycia wydatków koniecz-

⁴³ Tamże, statut 997.

⁴⁴ Por. tamże, statut 848.

⁴⁵ Por. tamże, statuty 898–899.

⁴⁶ *Dekret Ekonomiczny Diecezji Elckiej wydany dnia 29.01.2002 r. przez bp. Edwarda Samsela, Biskupa Elckiego*; Dekret uaktualniony pięcioma aneksami bp. Jerzego Mazura, biskupa elckiego – kolejno w latach 2004, 2007, 2008, 2010, 2018.

⁴⁷ E. Samsel, *Dekret Ekonomiczny Diecezji Elckiej*, „Kronika Urzędowa Diecezji Elckiej” 2002, nr 1–2(37–38), s. 39; zob. A. Pieńkowski, *Życie i działalność bpa Edwarda Eugeniusza Samsela (1940–2003)*, Elk 2014.

⁴⁸ Wydatki konieczne to m.in. koszty ogrzewania, wody, gazu, energii elektrycznej, jedzenia, wynagrodzenia i ubezpieczenia gospodni.

nych, można ten niedobór uzupełnić z kasy parafialnej⁴⁹. Dekret precyzuje także kwestie ofiar kolędowych, stwierdzając, że nie należą one do *iura stolae* i nie można z nich pokrywać żadnych wydatków, z wyjątkiem obrazków kolędowych i kartek do spowiedzi, o ile takie są praktykowane w parafii. Ponadto z ogólnej sumy ofiar kolędowych należy przekazać do kurii diecezjalnej daninę w wysokości 40 gr od każdego parafianina. Pozostałą sumę dzieli się w następujący sposób: liczba księży plus jeden; z tego podziału dwie części otrzymuje proboszcz parafii, a wikariusze po jednej części. Warto zaznaczyć, że do podziału ofiar z wypominek stosuje się zasady identyczne jak w rozliczeniu ofiar kolędowych. Ustawodawca kościelny podkreśla wyraźnie, że stypendia mszalne nie należą do *iura stolae* i przypomina, że w parafiach, gdzie pracuje więcej księży, stosuje się formę rozliczenia *cumulum*⁵⁰.

4. Zwyczaje i problemy w stosowaniu normy prawnej

Z racji wyłączenia części terenów diecezji łomżyńskiej i warmińskiej i utworzenia z nich diecezji ełckiej pewne panujące zwyczaje się zatarły, a niektóre połączyły i stworzyły jakąś nową formę. Problematykę tę można dostrzec także w kwestii ofiar wiernych związanych z posługą kapłanów. Dość ciekawym przykładem jest tzw. Msza Święta Zbiorowa odprawiana za zmarłych przez cały listopad. Przybiera ona różne formy, najbardziej popularna to ta, w której wierni na kartkach podają nazwiska i imiona zmarłych wraz z dołączoną ofiarą. Wątpliwości może budzić zastosowanie normy ogólnej, a dokładnie kanonu 948 *Kodeksu Prawa Kanonicznego*, który stanowi: „należy odprawić oddzielnie Msze Święte według intencji tych, którzy złożyli osobną ofiarę, nawet niewielką, i od których została ona przyjęta”⁵¹. Powyższa norma została doprecyzowana w dekrecie Kongregacji ds. Duchowieństwa – *Mos iugiter*. Interpretacja ta zawarta jest m.in. w art. 2:

„§ 1. W przypadku, w którym ofiarujący, uprzednio i jasno powiadomieni, zgadzają się dobrowolnie na to, że ich ofiary są kumulowane z innymi w jednej ofierze, można spełnić je pojedynczą Mszą Świętą, odprawioną podług jednej intencji »zbiorowej«.

§ 2. W tym wypadku konieczne jest, aby był publicznie podany dzień, miejsce i godzina, kiedy taka Msza Święta będzie odprawiona, nie więcej niż dwukrotnie w tygodniu”⁵².

Zwyczaj ten jest wyjątkiem od obowiązującego prawa kanonicznego i niesie za sobą pewne zagrożenia, może stać się nadużyciem, a nadmiernie stosowany może doprowadzić do osłabienia wśród wiernych zwyczaju zamawiania intencji pojedynczych.

⁴⁹ Por. E. Samsel, *Dekret Ekonomiczny Diecezji Ełckiej*, s. 41.

⁵⁰ Por. tamże, s. 41.

⁵¹ KPK, kan. 948.

⁵² Congregatio pro Clericis, *Decretum Mos iugiter*, 22.02.1991, „Acta Apostolicae Sedis” 1991, nr 83, s. 445; tekst polski w: „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 1991, nr 4, s. 31.

Istotnym problemem pojawiającym się w diecezji elckiej jest dobrowolność składania ofiar. Ogólnie przyjmuje się, że wartość jednego stypendium mszalnego jest orientacyjnie kwotą dziennego utrzymania duchownego. W obliczu pandemii i inflacji kapłani coraz częściej sygnalizują brak zaspokojenia nawet podstawowych potrzeb materialnych. W wyniku tego duchowni uświadamiają wiernych o pewnej formie „waloryzacji” ofiar, a nawet sugerują pewne kwoty. Należy w tym miejscu wspomnieć, że Stolica Apostolska neguje takie działania i przypomina: „Chodzi o ofiarę, która ze swej natury musi być działaniem dobrowolnym ze strony ofiarodawcy i której wysokość pozostawiona jest jego sumieniu i poczuciu odpowiedzialności kościelnej, a nie »ceną do zapłaty« lub »wymaganą taryfą«, jakby to był rodzaj »podatku sakramentalnego«”⁵³. Kongregacja ds. Duchowieństwa w tym samym dokumencie przypomina także: „W tym sensie ważne jest działanie uświadamiające wiernych, aby chętnie przyczyniali się do zaradzania potrzebom parafii [...] szczególnie w krajach, w których ofiara za celebrowaną Mszę Świętą jest nadal jedynym źródłem utrzymania dla kapłanów”⁵⁴.

Pewne rozwiązania w kwestii ofiar w czasie pandemii COVID-19 znalazły również swój wyraz w ustawodawstwie Kościoła elckiego. W zarządzeniu biskupa elckiego z 26 marca 2020 r. pojawiają się zalecenia, by księża dziekani prowadzili koordynację zasobu intencji, aby parafie dzieliły się ze sobą stypendiami mszalnymi. Księża proboszczowie nieposiadający wystarczającej liczby intencji mają zgłaszać swoje zapotrzebowania do kurii elckiej. Wszyscy kapłani według tegoż zarządzenia są proszeni, by w miarę możliwości wpierać własne parafie osobistymi finansami z intencji. Natomiast binacje, które dotychczas były składane do kurii biskupiej, powinny być obecnie przekazywane do biskupa elckiego pod koniec miesiąca. Instrukcja ta wskazuje także na możliwość umorzenia ofiar z Mszy Świętych binowanych dla konkretnych parafii w trudnościach materialnych⁵⁵.

Bardzo poważnym problemem w diecezji elckiej, którego skalę jest niezmiernie trudno określić, są nadużycia związane z przekazywaniem ofiar z Mszy Świętych binowanych i trynowanych do kasy kurii, czyli na cele wskazane przez ordynariusza⁵⁶. W wielu parafiach intencje mszalne są zamawiane przez wiernych tylko w niedziele i święta, a w tygodniu, w dni powszednie owych intencji brakuje. Często też wartość pojedynczej intencji nie stanowi nawet ułamka sumy dziennego wynagrodzenia duchownego, a w przypadku braku innych dochodów duchowni nie są w stanie zapewnić sobie godnego, a nawet często wystarczającego wynagrodzenia. W wyniku tego coraz częściej pojawia się problem nieprzekazywania ofiar z Mszy Świętych binowanych i trynowanych do kurii diecezjalnej. Zakres tego zjawiska jest nieokreślony, a o samym istnieniu problemu świadczą okresowe przypomnienia o dokonywaniu wpłat i uregulowaniu zaległości. Takie

---

⁵³ Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Instrukcja Nawrócenie duszpasterskie wspólnoty parafialnej w służbie misji ewangelizacyjnej Kościoła*, „Kronika Urzędowa Diecezji Elckiej” 2020, nr 1–2(103–104), s. 43.

⁵⁴ Tamże.

⁵⁵ J. Mazur, *Zarządzenie biskupa elckiego odnośnie finansowego wsparcia parafii w czasie zagrożenia Covid-19*, „Kronika Urzędowa Diecezji Elckiej” 2020, nr 1–2(103–104), s. 98–99.

⁵⁶ Por. KPK, kan. 951 § 1.

przypomnienie zostało skierowane przez biskupa ełckiego choćby w zarządzeniu na czas pandemii COVID-19 z 26 marca 2020 r.⁵⁷

W wyjątkowych sytuacjach ofiary z Mszy Świętych binowanych i trynowanych mogą być przekazywane na specjalny cel związany z zaistniałą sytuacją. Przykładem tego jest Parafia pw. MB Szkaplerznej w Studzienicznej, w której spaleni uległ dom parafialny. Na prośbę proboszcza z 29 grudnia 2021 r. biskup ełcki udzielił zgody, by w roku 2022 kapłani sprawujący w danym dniu więcej niż jedną Mszę Świętą, celebrowaną w Parafii w Studzienicznej, przekazywali ofiary na cele odbudowy domu parafialnego⁵⁸.

W kwestii ofiar składanych przy okazji udzielania sakramentów podstawowym problemem, który pojawia się od wielu lat, jest dobrowolność i wielkość ofiary. W diecezji ełckiej nie funkcjonuje żadna forma „cennika”, zaleca się praktykowanie dobrowolności tychże datków. Pojawiają się jednak nadużycia w tej kwestii, aczkolwiek trudno ocenić skalę tego zjawiska.

5. Podsumowanie

Problematyka ofiar składanych przez wiernych przy okazji udzielania sakramentów i sakramentów, dobrowolność datków, godziwość wynagrodzenia duchownych jest zagadnieniem złożonym. W kwestii tej łączymy i oddzielamy bowiem to, co duchowe i materialne – niewidzialną łaskę i przedmiot materialny. Niezmiernie trudno jest strzec w tej kwestii czystości znaku, oczyścić te działania z wszelkich przejawów materializmu. Ustawodawstwo Kościoła katolickiego ma stać na straży czystości wiary i obyczajów, doprowadzić to do wykluczenia wszelkich nadużyć. Z drugiej jednak strony potrzebna jest też dogłębna analiza prawna i ekonomiczna dotychczasowych środków utrzymania duchownych, aby szafarze świętych znaków mieli zapewnione sprawiedliwe, wystarczające i przede wszystkim godne wynagrodzenie w dynamicznie zmieniającej się sytuacji na świecie. Diecezja ełcka, która łączy po części tradycje diecezji łomżyńskiej i warmińskiej, wypracowała już pewne praktyczne rozwiązania w kwestii składania i rozliczania ofiar oraz utrzymania duchownych. Warto jednak zauważyć, że niektóre rozwiązania, szczególnie w rzeczywistości postcovidowej, mogły w jakimś stopniu stracić na aktualności. W związku z tym jest wiele kwestii, które wymagają dalszej refleksji. Szczególnie istotne wydaje się zbadanie, które przepisy mogły stracić na swojej aktualności, a także czy wypracowany model utrzymania duchownych w Kościele w Polsce, w tym w diecezji ełckiej, nie wymaga refleksji i pewnej aktualizacji.

⁵⁷ Por. J. Mazur, *Zarządzenie biskupa ełckiego odnośnie finansowego wsparcia parafii...*, s. 99.

⁵⁸ Por. tenże, *Zarządzenie w sprawie ofiar na rzecz Parafii Studzienicznej*, „Kronika Urzędowa Diecezji Ełckiej” 2021, nr 1–2(105–106), s. 159–160.

BIBLIOGRAFIA

Źródła:

- Congregatio pro Clericis, *Decretum Mos iugiter*, 22.02.1991, „Acta Apostolicae Sedis” 1991, nr 83, s. 443–446; tekst polski w: „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 1991, nr 4, s. 29–32.
- I Synod Diecezji Elckiej*, Elk 1999.
- Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 1994.
- Kodeks Prawa Kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 r.*, stan prawny na dzień 18.05.2022 r., przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 2022.
- Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Instrukcja Nawrócenie duszpasterskie wspólnoty parafialnej w służbie misji ewangelizacyjnej Kościoła*, „Kronika Urzędowa Diecezji Elckiej” 2020, nr 1–2(103–104), s. 41–45.
- Mazur J., *Zarządzenie biskupa elckiego odnośnie finansowego wsparcia parafii w czasie zagrożenia Covid-19*, „Kronika Urzędowa Diecezji Elckiej” 2020, nr 1–2(103–104), s. 98–99.
- Mazur J., *Zarządzenie w sprawie ofiar na rzecz Parafii Studzieniczna*, „Kronika Urzędowa Diecezji Elckiej” 2021, nr 1–2(105–106), s. 159–160.
- Samsel E., *Dekret Ekonomiczny Diecezji Elckiej*, „Kronika Urzędowa Diecezji Elckiej” 2002, nr 1–2(37–38), s. 38–40.
- Sobór Watykański II, *Dekret o postudze i życiu kapłanów Presbyterorum ordinis*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje. Tekst polski. Nowe tłumaczenie*, Poznań 2002.

Opracowania:

- Domaszek A., *Dobra doczesne Kościoła*, Warszawa 2016.
- Guzewicz W., *Diecezja elcka w zarysie*, Elk 2012.
- Guzewicz W., *I Synod Diecezji Elckiej (geneza – przebieg – znaczenie)*, w: *Synodalność. Perspektywa polskokatolicka i rzymskokatolicka*, pod red. P. Rabczyńskiego, Pelplin 2020, s. 169–178.
- Guzewicz W., *Przekop Edmund (1937–1999)*, w: *Słownik polskich teologów katolickich 1994–2003*, pod red. J. Mandziuka, t. 9, Warszawa 2006, s. 526–530.
- Guzewicz W., *Samsel Edward Eugeniusz (1940–2003)*, w: *Słownik polskich teologów katolickich 1994–2003*, pod red. J. Mandziuka, t. 9, Warszawa 2006, s. 568–571.
- Guzewicz W., *Zarys życia i działalności naukowo-dydaktycznej ks. Edmunda Przekopa*, „Kronika Urzędowa Diecezji Elckiej” 2004, nr 1–2(46–47), s. 144–150.
- Karbownik H., *Ofiary iura stolae na ziemiach polskich w latach 1285–1918*, Lublin 1995.
- Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, pod red. P. Majera, Kraków 2011.
- Olszewski D., *Przemiany społeczno-religijne w Królestwie Polskim w pierwszej połowie XIX wieku*, Lublin 1984.
- Pastuszko M., *Prawo o sakramentach świętych. Normy ogólne i sakrament chrztu*, Warszawa 1983.
- Pieńkowski A., *Życie i działalność bpa Edwarda Eugeniusza Samsela (1940–2003)*, Elk 2014.
- Profesor i przyjaciel. Ks. Edmund Przekop (1937–1999)*, pod red. W. Guzewicza, „Episteme” 47(2005), ss. 175.

**OFFERINGS FOR SACRAMENTS AND SACRAMENTALS:
A CASE STUDY OF THE ELK DIOCESE**

SUMMARY

The subject of the article is to present the issues related to offering and accounting for offerings for sacraments and sacramentals using the example of the Diocese of Elk. The primary source for these considerations is the Code of Canon Law promulgated by Pope John Paul II in 1983, with amendments up to 2022.

The starting point of these considerations is to provide a definition of sacrament and sacramental, essentially referring to the 1983 Code of Canon Law and the Catechism of the Catholic Church, with

historical data taken into account. The article further clarifies the concept of offering by referring to its dictionary meaning, whether it is an offering made to God or an offering made of oneself. In the first part, the article also presents the general church legislation regarding offerings made for sacraments and sacramentals, considering issues related to accounting, the sustenance of clergy, determining Mass stipends, *iura stolae*, and associated practices.

In the later part of the article, there is a reference to particular legislation within the Diocese of Elk, with special emphasis on the statutes of the First Synod of the Diocese of Elk and decisions made by individual bishops of the Diocese of Elk. The Synod recalls the force of canon 848 of the 1983 Code of Canon Law, which states that, on the occasion of administering sacraments, it is permissible to accept an offering determined by competent church authority and in accordance with prevailing custom. In this part of the article, it becomes evident that particular legislation does not make significant resolutions on the discussed issue but rather creates a space for the practical application of the general norm. Particularly, in the Economic Decree of the Diocese of Elk, certain practical provisions are found.

The last part includes the presentation of customs and issues in applying the legal norm and a summary. It is worth noting that the issue of offerings made by the faithful on the occasion of administering sacraments and sacramentals, the voluntary nature of donations, and the fairness of compensation for clergy is a highly complex matter. It combines the spiritual and material aspects – invisible grace and material object. The Church must safeguard the purity of the sign, eliminate any abuses, and simultaneously ensure the fairness of compensation for clergy. In today's times, when society, including the faithful of the Catholic Church, expects a high level of transparency, it is important to address the issues that can contribute to a better understanding of the practices of the Catholic Church.

KEYWORDS: offerings for sacraments and sacramentals, *iura stolae*, mass stipends, Elk Diocese

VARIA

Ks. WOJCIECH GUZEWICZ

BIBLIOGRAFIA ZAWARTOŚCI CZASOPISMA „CIVITAS ET LEX” (2014–2023)

Pismo „Civitas et Lex” (p-ISSN: 2392-0300, e-ISSN: 2449-5522, DOI 10.31648/cetl) powstało jako kwartalnik w 2014 r. i wydawane jest przez Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie pod auspicjami programu NATO DEEP i we współpracy z międzynarodowym zespołem badawczym CEDICLO. W 2021 r. zostało włączone do czasopism naukowych ANVUR (Italia)¹. Dziesiąta rocznica powstania pisma, która przypada na początku 2024 r., skłania do pierwszych podsumowań i opracowań. Owocem tego jest niniejsze studium, przedstawiające opracowanie bibliograficzne „Civitas et Lex” za lata 2014–2023. Układ bibliografii wyznaczony został wewnętrzną strukturą pisma i składa się pięciu części: *Od Redakcji*, *Artykuły naukowe*, *Glosy*, *Sprawozdania*, *Recenzje*.

I. Od Redakcji

- Guzewicz Wojciech, *Od Redakcji*, 2014, nr 1, s. 5.
Guzewicz Wojciech, *Od Redakcji*, 2014, nr 2, s. 5.
Guzewicz Wojciech, *Od Redakcji*, 2014, nr 3, s. 5.
Guzewicz Wojciech, *Od Redakcji*, 2014, nr 4, s. 5.
Guzewicz Wojciech, *Lista recenzentów „Civitas et Lex” 2014*, 2014, nr 4, s. 87.
Guzewicz Wojciech, *Od Redakcji*, 2015, nr 1(5), s. 5.
Guzewicz Wojciech, *Od Redakcji*, 2015, nr 2(6), s. 5.
Guzewicz Wojciech, *Od Redakcji*, 2015, nr 3(7), s. 5.
Guzewicz Wojciech, *Od Redakcji*, 2015, nr 4(8), s. 5.
Guzewicz Wojciech, *Lista recenzentów „Civitas et Lex” 2015*, 2015, nr 4(8), s. 81–82.
Guzewicz Wojciech, *Od Redakcji*, 2016, nr 1(9), s. 5.
Guzewicz Wojciech, *Informacje od Redakcji*, 2016, nr 1(9), s. 111.
Guzewicz Wojciech, *Od Redakcji*, 2016, nr 2(10), s. 5.

Ks. WOJCIECH GUZEWICZ – Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie Filia w Elku, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6759-0856>, e-mail: wojciech.guzewicz@uwm.edu.pl

¹ *Historia*, <http://uwm.edu.pl/elk/publikacje/?page_id=1958>, dostęp: 16.12.2023.

- Guzewicz Wojciech, *Od Redakcji*, 2016, nr 3(11), s. 5.
- Guzewicz Wojciech, *Od Redakcji*, 2016, nr 4(12), s. 5.
- Guzewicz Wojciech, *Lista recenzentów „Civitas et Lex” 2016*, 2016, nr 4(12), s. 99–100.
- Guzewicz Wojciech, *Od Redakcji*, 2017, nr 1(13), s. 5.
- Guzewicz Wojciech, *Od Redakcji*, 2017, nr 2(14), s. 5.
- Guzewicz Wojciech, *Od Redakcji*, 2017, nr 3(15), s. 5.
- Guzewicz Wojciech, *Od Redakcji*, 2017, nr 4(16), s. 5.
- Guzewicz Wojciech, *Lista recenzentów „Civitas et Lex” 2017*, 2017, nr 4(16), s. 83.
- Guzewicz Wojciech, *Od Redakcji*, 2018, nr 1(17), s. 5.
- Guzewicz Wojciech, *Od Redakcji*, 2018, nr 2(18), s. 5.
- Guzewicz Wojciech, *Od Redakcji*, 2018, nr 3(19), s. 5.
- Guzewicz Wojciech, *Od Redakcji*, 2018, nr 4(20), s. 5.
- Guzewicz Wojciech, *Lista recenzentów „Civitas et Lex” 2018*, 2018, nr 4(20), s. 99.
- Guzewicz Wojciech, *Od Redakcji*, 2019, nr 1(21), s. 5.
- Guzewicz Wojciech, *Od Redakcji*, 2019, nr 2(22), s. 5.
- Guzewicz Wojciech, *Od Redakcji*, 2019, nr 3(23), s. 5.
- Guzewicz Wojciech, *Od Redakcji*, 2019, nr 4(24), s. 5.
- Guzewicz Wojciech, *Lista recenzentów „Civitas et Lex” 2019*, 2019, nr 4(24), s. 83.
- Guzewicz Wojciech, *Od Redakcji*, 2020, nr 1(25), s. 5.
- Guzewicz Wojciech, *Od Redakcji*, 2020, nr 2(26), s. 5.
- Guzewicz Wojciech, *Od Redakcji*, 2020, nr 3(27), s. 5.
- Guzewicz Wojciech, *Od Redakcji*, 2020, nr 4(28), s. 5.
- Guzewicz Wojciech, *Lista recenzentów „Civitas et Lex” 2020*, 2020, nr 4(28), s. 113.
- Guzewicz Wojciech, *Od Redakcji*, 2021, nr 1(29), s. 5.
- Guzewicz Wojciech, *Od Redakcji*, 2021, nr 2(30), s. 5.
- Guzewicz Wojciech, *Od Redakcji*, 2021, nr 3(31), s. 5.
- Guzewicz Wojciech, *Od Redakcji*, 2021, nr 4(32), s. 5.
- Guzewicz Wojciech, *Lista recenzentów „Civitas et Lex” 2021*, 2021, nr 4(32), s. 101.
- Guzewicz Wojciech, *Od Redakcji*, 2022, nr 1(33), s. 5–6.
- Guzewicz Wojciech, *Od Redakcji*, 2022, nr 2(34), s. 5–6.
- Guzewicz Wojciech, *Od Redakcji*, 2022, nr 3(35), s. 5.
- Guzewicz Wojciech, *Od Redakcji*, 2022, nr 4(36), s. 5.
- Guzewicz Wojciech, *Lista recenzentów „Civitas et Lex” 2022*, 2022, nr 4(36), s. 97.
- Guzewicz Wojciech, *Od Redakcji*, 2023, nr 1(37), s. 5–6.
- Guzewicz Wojciech, *Od Redakcji*, 2023, nr 2(38), s. 5–6.
- Guzewicz Wojciech, *Od Redakcji*, 2023, nr 3(39), s. 5.
- Guzewicz Wojciech, *Od Redakcji*, 2023, nr 4(40), s. 5.
- Guzewicz Wojciech, *Lista recenzentów „Civitas et Lex” 2023*, 2023, nr 4(40), s. 109.

II. Artykuły naukowe

1. Administracja

- Buławajewski Stanisław, *Wójt (burmistrz, prezydent miasta) – przestępca?*, 2021, nr 1(29), s. 7–16.
- Cieśliński Paweł, *Referendum lokalne w Polsce – ale jakie?*, 2016, nr 3(11), s. 27–37.
- Dobkowski Jarosław, *Kontrola ośrodka pomocy społecznej przez komisję rewizyjną rady gminy*, 2018, nr 2(18), s. 21–30.
- Dobkowski Jarosław, *Przejście na spadkobiercę uprawnień przedsiębiorcy w przedmiocie prowadzenia działalności gospodarczej w zakresie opróżniania zbiorników bezodpływowych i transportu nieczystości ciekłych*, 2015, nr 4(8), s. 33–42.
- Dobkowski Jarosław, *Status administracyjnoprawny Kościoła katolickiego w Polsce (przyczynek do dyskusji)*, 2017, nr 1(13), s. 21–28.
- Gulińska Emilia, *Prawo mieszkańców do kierowania sprawami publicznymi w samorządzie gminnym*, 2018, nr 3(19), s. 17–30.
- Leksowska Anna, *Udostępnianie nieruchomości wojskowych organizacjom pozarządowym i innym partnerom społecznym*, 2014, nr 2, s. 31–41.
- Mościcka Diana, Wojnicz Piotr, *Demoralizacja i czyny karalne według Ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich – wybrane zagadnienia*, 2023, nr 3(39), s. 33–46.
- Mrozek Jacek Janusz, *Podstawowe zadania rzecznika prasowego jednostki administracji rządowej*, 2015, nr 1(5), s. 31–39.
- Mrozek Jacek Janusz, *Prawno-administracyjne determinanty funkcjonowania radiofonii i telewizji w Polsce*, 2018, nr 4(20), s. 29–42.
- Murach Marta, *Przekazywanie nieruchomości zbędnych poza resort obrony narodowej*, 2014, nr 1, s. 29–39.
- Muzyczka Karolina, *Wpływ orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego na postępowania administracyjne*, 2017, nr 4(16), s. 7–20.
- Olczyk Małgorzata, *Ostateczność i prawomocność decyzji administracyjnej*, 2018, nr 1(17), s. 7–15.
- Radyszewska Olesia, *Уплив термінології європейського адміністративного права а оновлення понятійно-термінологічного апарату адміністративного права України: філологічно-правовий аспект*, 2020, nr 3(27), s. 55–67.
- Radziłowicz Marcin, *Procesy tworzenia gminnego zasobu nieruchomości*, 2015, nr 3(7), s. 35–48.
- Rotkiewicz Agnieszka, *Instytucja wymiaru uzupełniającego w Ordynacji podatkowej*, 2016, nr 4(12), s. 33–44.
- Sawicka Marta, *Zasada przestrzegania z urzędu właściwości przez organy administracji publicznej*, 2014, nr 4, s. 21–28.
- Skolimowska Anna, *Charakterystyka, klasyfikacja i funkcje instrumentów finansowych*, 2019, nr 2(22), s. 23–37.

- Świątkowski Waldemar, *Federalizacja Unii Europejskiej. Analiza i ocena zjawiska w kontekście pojęcia rodziny i małżeństwa*, 2022, nr 1(33), s. 73–84.
- Świątkowski Waldemar, *Kosmopolityczna norma praworządności w kontekście federalizacji Unii Europejskiej – jej ocena i znaczenie dla konkurencyjności*, 2022, nr 3(35), s. 19–31.
- Śwital Paweł, *Prawne formy włączenia obywateli w tworzenie aktów prawa miejscowego*, 2019, nr 4(24), s. 19–31.

2. Bezpieczeństwo

- Binkowski Henryk, *Rola i usytuowanie kompetencyjno-organizacyjne niestalego członka Rady Bezpieczeństwa ONZ*, 2019, nr 1(21), s. 7–23.
- Domagalski Józef, *Rozwój współpracy w regionie nordycko-bałtyckim w latach 90. XX w. a polityka północna RP*, 2019, nr 2(22), s. 7–22.
- Gawliczek Piotr Jerzy, *E-learning as tool to support cybersecurity education. Case study – generic reference curriculum, recommended by NATO, available as e-learning course*, 2020, nr 1(25), s. 7–17.
- Giyas Elshan Hashimov, Ibrahim Khayal Iskandarov, Saleh Sadi Sadiyev, *The role the Armed Forces likely to play in future conflicts*, 2019, nr 1(21), s. 25–35.
- Guzewicz Wojciech, *Dr hab. Piotr Gawliczek, prof. UWM – udział w konferencjach i sympozjach oraz inne przedsięwzięcia naukowe*, 2022, nr 1(33), s. 35–54.
- Guzewicz Wojciech, *Sylwetka i dorobek piśmienniczy dra hab. Piotra Gawliczka, prof. UWM*, 2022, nr 1(33), s. 7–33.
- Guzewicz Wojciech, Solis Mariusz, *Repertorium przedsięwzięć podejmowanych przez dra hab. Piotra Gawliczka, prof. UWM w ramach programu NATO DEEP*, 2022, nr 1(33), s. 55–71.
- Iskandarov Khayal, Gawliczek Piotr, *Deterrence as a component of response to hybrid threats (the South Caucasus as a focal point)*, 2021, nr 1(29), s. 17–26.
- Iskandarov Khayal, Gawliczek Piotr, *Factors affecting the strategy of deterrence against hybrid threats (The South Caucasus as a focal point)*, 2022, nr 2(34), s. 7–17.
- Iskandarov Khayal, Gawliczek Piotr, Ibrahimov Rashad, *The model of the adaptation mechanism of the discharged military from the Armed Forces of the Republic of Azerbaijan*, 2023, nr 3(39), s. 21–31.
- Iskandarov Khayal, Gawliczek Piotr, Tomasiak Jerzy, *Termination of war: factors affecting the outcome (in the example of the Second Karabakh War)*, 2022, nr 3(35), s. 7–17.
- Jóźwiak Marcin Piotr, *Integration of MOOC Principles into a Language Course Framework for NATO DEEP: a Case Study*, 2018, nr 4(20), s. 7–14.
- Jóźwiak Marcin Piotr, *Subtitled audio-visual content as a learning tool within higher military education system of NATO partner countries*, 2019, nr 3(23), s. 7–15.

- Jurczak Dariusz Julian, *Bezpieczeństwo kregów pogranicza polsko-rosyjskiego. Spojrzenie społeczno-prawne*, 2020, nr 3(27), s. 7–29.
- Kolmann Piotr, *Wybrane rozwiązania organizacyjne systemu ochrony ludności w Stanach Zjednoczonych Ameryki na rzecz budowania odporności społeczeństwa na zagrożenia*, 2020, nr 3(27), s. 31–42.
- Mahammadali Vugar Mammadzada, Ibrahim Khayal Iskandarov, Gardashkhan Arzuman Gasanov, *Caspian region: geopolitical arena. Clash of interests and energy security*, 2020, nr 2(26), s. 7–28.
- Manieva Reyhan, *Emotional states observed in the training of the cadets*, 2020, nr 4(28), s. 7–19.
- Mirnenko Volodymyr, Artamoshchenko Vadym, Paldunas Stasys, *Institutional audit of professional military education: a way to quality assurance according to NATO standards*, 2021, nr 4(32), s. 7–21.
- Najafov Zafar, Gawliczek Piotr, *The signs of the Second Karabakh War typical of the 5th generation*, 2023, nr 2(38), s. 19–30.
- Pegani Angelica, *Anatomia systemu ERP. Rynek, praktyczne zastosowanie oraz bezpieczeństwo systemów Enterprise Resource Planning*, 2022, nr 4(36), s. 7–20.
- Pravdyvets Oleksandr, *Recommendations for improvement of regulatory and legal support of automation and digital transformation of business processes of the military accounting of conscripts*, 2021, nr 2(30), s. 7–14.
- Soboń Andrzej, Adamczewska Marta, *Organizacje społeczne w realizacji zadań proobronnych*, 2023, nr 1(37), s. 27–37.
- Tahirov Rashad, *Military aspect of leadership*, 2020, nr 2(26), s. 29–42.
- Tyshchenko Maksym, Shapran Olexander, Sudnikov Yevgen, Makhno Yevgenii, Gawliczek Piotr, *Distance learning system of the professional military education institution: problematic issues of formation*, 2023, nr 1(37), s. 17–25.

3. Edukacja

- Bruni Elsa Maria, *University, reform, evaluation: the Italian case*, 2019, nr 3(23), s. 17–31.
- Guzewicz Wojciech, *Szukać prawdy – służąc światu. Rys biograficzny i naukowy dra Ryszarda Skawińskiego*, 2022, nr 2(34), s. 19–33.
- Indellicato Rosa, *Civic education between the youth universe and the educational ecosystem*, 2021, nr 3(31), s. 7–13.
- Indellicato Rosa, *Rooting and interculture: for a pedagogy of differences*, 2020, nr 3(27), s. 43–53.
- Indellicato Rossa, *Ripensare la scuola come luogo privilegiato di educazione*, 2019, nr 1(21), s. 37–44.
- Kryńska Elwira Jolanta, *Refleksja nad historią dzieciństwa w kontekście idei wychowania humanistycznego*, 2020, nr 1(25), s. 17–26.
- Mikołajczak Sylwia, *Środki dydaktyczne w edukacji religijnej uczniów z niepełną sprawnością intelektualną*, 2020, nr 1(25), s. 67–78.

- Skawiński Ryszard, *Awans zawodowy nauczycieli a rozwój zawodowy nauczycieli*, 2020, nr 4(28), s. 21–41.
- Skawiński Ryszard, *Dlaczego porozumienie rodziców z przedszkolem wydaje się konieczne? – konteksty*, 2017, nr 4(16), s. 49–63.
- Żejmo Agnieszka, *Medialny obraz demoralizacji. Patostreaming jako problem psychopedagogiczny*, 2022, nr 4(36), s. 21–37.
- Żylińska Alina, *Lekcje czytania pozalekcyjnego w Szkole Średniej nr 36 w Grodnie z polskim językiem nauczania*, 2018, nr 2(18), s. 61–67.

4. Historia

- Fortuna Franciszek Ignacy, *Status prawny i społeczny kobiet w XVII wieku w świetle testamentów szlachty Prus Królewskich*, 2022, nr 2(34), s. 87–97.
- Guzewicz Wojciech, *Berżniki jako ośrodek kościelny na Sejneńszczyźnie (zagadnienia wybrane)*, 2019, nr 1(21), s. 71–83.
- Guzewicz Wojciech, *Kościół i parafia diecezji ełckiej (cz. 10)*, 2023, nr 4(40), s. 7–20.
- Guzewicz Wojciech, *Kościół i parafia diecezji ełckiej (cz. 5)*, 2022, nr 3(35), s. 61–73.
- Guzewicz Wojciech, *Kościół i parafia diecezji ełckiej (cz. 6)*, 2022, nr 4(36), s. 63–74.
- Guzewicz Wojciech, *Kościół i parafia diecezji ełckiej (cz. 7)*, 2023, nr 1(37), s. 7–16.
- Guzewicz Wojciech, *Kościół i parafia diecezji ełckiej (cz. 8)*, 2023, nr 2(38), s. 7–18.
- Guzewicz Wojciech, *Kościół i parafia diecezji ełckiej (cz. 9)*, 2023, nr 3(39), s. 7–19.
- Guzewicz Wojciech, *Ks. Jerzy Jan Zawadzki w obiektywie bezpieki*, 2017, nr 2(14), s. 53–65.
- Guzewicz Wojciech, *Parafia Rożyńsk Wielki (historia i powstanie – ludność i duchowieństwo – miejsca kultu)*, 2021, nr 2(30), s. 73–87.
- Guzewicz Wojciech, *Sejneński ośrodek kościelny (wybrane zagadnienia)*, 2016, nr 2(10), s. 87–97.
- Guzewicz Wojciech, *Stan, potrzeby i perspektywy badań nad dziejami diecezji ełckiej. Część 1: Ustrój i organizacja*, 2021, nr 3(31), s. 43–53.
- Guzewicz Wojciech, *Stan, potrzeby i perspektywy badań nad dziejami diecezji ełckiej, część 2: Lud Boży i Aktywność Kościoła*, 2021, nr 4(32), s. 71–81.
- Guzewicz Wojciech, *Z zagadnień administracji kościelnej. Status i translokaty rezydentów w diecezji ełckiej w latach 1992–2017*, 2018, nr 1(17), s. 73–78.
- Guzewicz Wojciech, Moszczyński Leszek, *Aresztowania księży w parafii Wiązajny w 1939 r. jako następstwo lokalnego konfliktu wyznaniowo-narodowościowego*, 2014, nr 4, s. 59–68.
- Guzewicz Wojciech, Moszczyński Leszek, *Historia życia i pracy Teofili Jacuńskiej (1900–1984)*, 2017, nr 1(13), s. 69–81.

- Guzewicz Wojciech, Moszczyński Leszek, *Konflikt na tle nauczania religii w okresie międzywojennym na przykładzie parafii Wizajny*, 2015, nr 2(6), s. 71–81.
- Guzewicz Wojciech, Moszczyński Leszek, *Postawa księży katolickich wobec komunistów na Suwalszczyźnie w świetle dokumentów organów bezpieczeństwa (1945–1953)*, 2016, nr 1(9), s. 75–89.
- Guzewicz Wojciech, Skawiński Ryszard, *Sanktuaria w diecezji ełckiej (1992–2012)*, 2017, nr 3(15), s. 67–76.
- Konarski Marcin, *Organizacja administracji żywności wojska w okresie powstania listopadowego (1830–1831)*, 2022, nr 4(36), s. 75–91.
- Silwanowicz Stanisław, Sitkiewicz Siergiej, *Problem wzmocnienia elementu polskiego na północno-wschodnich ziemiach II Rzeczypospolitej Polskiej (Zachodniej Białorusi)*, 2014, nr 2, s. 65–75.
- Świta Amadeusz, *Praktyka dziedziczenia majątku przez kobiety w rodzinie chłopskiej na podstawie tekstów testamentów z drugiej połowy XVI i XVII stulecia*, 2023, nr 4(40), s. 21–36.
- Wojda Jacek, *Prześladowania Kościoła katolickiego na ziemiach polskich w dobie powstania styczniowego w świetle raportu konsulatu Francji w Warszawie z 1869 roku*, 2016, nr 4(12), s. 67–88.
- Баринов Игорь, «Земля Будущего» и «Неосвоенная Целина»: Белоруссия на немецкой ментальной карте, 1914–1944 гг., 2018, nr 1(17), s. 47–62.
- Ярмусик Эдмунд, *Этноконфессиональные процессы на белорусско-польском пограничье (Гроденская область и Подляшеское воеводство): исторический аспект*, 2017, nr 1(13), s. 83–100.

5. Media i komunikacja społeczna

- Buczek Paulina, *Wpływ nowych mediów na ewolucję literatury faktu. Analiza reportażu multimedialnego Jacka Hugo-Badera „Boskie światło”*, 2015, nr 3(7), s. 7–16.
- Cichy Marta, *Obraz wyborów prezydenckich na Ukrainie w 2019 roku na podstawie portalu informacyjnego TVN24*, 2021, nr 4(32), s. 23–41.
- Dudziak Arkadiusz, *Kampania reklamowa TIGER TRIP 2K22 w serwisie YouTube jako przykład marketingu narracyjnego (próba ustalenia przyczyn nieskuteczności komunikacji wizerunkowej marki Tiger Energy Drink)*, 2023, nr 4(40), s. 37–54.
- Gawliczek Piotr, *Technologie informacyjno-komunikacyjne jako narzędzia kształcenia. Studium przypadku – Filia w Ełku Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie*, 2019, nr 3(23), s. 33–39.
- Golińska-Konecko Magdalena, *Problematyka ukraińska w programie „Ukraińskie Więści” w TVP Olsztyn w latach 2005–2015*, 2020, nr 1(25), s. 27–39.
- Grochulski Łukasz, *Próba charakterystyki rockowych stacji radiowych w Polsce*, 2018, nr 2(18), s. 7–20.
- Guzewicz Wojciech, *„Posłaniec Warmiński” – pismo diecezji/archidiecezji warmińskiej w latach 1982–2010*, 2015, nr 1(5), s. 7–18.

- Guzewicz Wojciech, „*Wspólnota. Aby stanowili jedno!*” jako organ prasowy Kościoła elbląskiego w latach 1992–2002, 2014, nr 2, s. 7–14.
- Guzewicz Wojciech, Czuryłło Paweł, „*To my kibice!*” (2001–2012). Powstanie – redakcja – charakterystyka, 2015, nr 4(8), s. 7–15.
- Guzewicz Wojciech, Turowska Karolina, „*Gazeta Nidzicka*” (1990–2001). Powstanie – redakcja – formuła wydawnicza, 2018, nr 3(19), s. 7–15.
- Kuzmuk (Baturewycz) Iryna, *Kryteria efektywności współczesnego ukraińskiego sektora wydawniczego jako podmiotu komunikacji społecznej*, 2016, nr 4(12), s. 7–19.
- Mołodziejko Justyna, *Komunikacyjne funkcje Twittera. Użytkownicy serwisu mikroblogowego wobec sytuacji zagrożenia na przykładzie serii zamachów terrorystycznych w Paryżu*, 2017, nr 2(14), s. 7–13.
- Mrozek Jacek Janusz, *Odpowiedzialność karna za przekroczenie granic wolności wypowiedzi*, 2017, nr 1(13), s. 7–20.
- Myślak Dominika Agata, *O konstruowaniu wizualności jako integralnym elemencie polskiej reklamy prasowej*, 2015, nr 4(8), s. 17–31.
- Myślak Dominika Agata, *O lokowaniu produktu jako elemencie strategii reklamowej na przykładzie polskiego serialu Przyjaciółki*, 2016, nr 1(9), s. 7–21.
- Nogowski Jacek Marek, *Duszpasterstwo w Polsce wobec mass mediów*, 2016, nr 3(11), s. 7–14.
- Ojcewicz Dominika Agata, *O konsekwencjach nieprzestrzegania etyki dziennikarskiej w dobie nowych mediów*, 2014, nr 4, s. 7–19.
- Pitrus Andrzej, *Poza granice percepcji: „Memory Surfaces and Mental Prayers” Billa Violi*, 2014, nr 1, s. 7–14.
- Rybacka Aleksandra, *Wpływ nowych mediów na otaku jako subkulturę i społeczność fanowską. Analiza na przykładzie Facebooka*, 2015, nr 2(6), s. 7–18.
- Skwarczyńska Ita, *Internetowe media polonijne w Wielkiej Brytanii w XXI wieku*, 2014, nr 3, s. 7–23.
- Więckiewicz-Archacka Marta, *All the power in the hands of readers? The negotiation of author and reader roles based on examples in the blogosphere*, 2016, nr 3(11), s. 15–26.
- Więckiewicz-Archacka Marta, *Ewolucja blogów pod wpływem ekspansji serwisów społecznościowych. Analiza w kontekście założeń genologii transmedialnej*, 2019, nr 4(24), s. 7–18.
- Wróbel Wioletta, *Prasa okresu powstania warszawskiego. „Biuletyn Informacyjny” i jego struktura gatunkowa*, 2018, nr 4(20), s. 15–27.
- Zagórska Martyna Małgorzata, *Dziennikarze w mediach społecznościowych. Studium przypadku – profile Krzysztofa Skórzyńskiego (Fakty TVN) na Facebooku i Twitterze*, 2014, nr 3, s. 25–37.
- Zakharchenko Artem, *Evaluating the social impact of Internet media news*, 2017, nr 3(15), s. 7–21.
- Zakharchenko Artem, Malynka Volodymyr, *Methods for determination of Internet media funding models by observing its content*, 2016, nr 2(10), s. 7–19.

6. Prawo

- Buonocore Cosima Ilaria, *Sul mutamento del rito nel procedimento speciale per i licenziamenti*, 2014, nr 2, s. 43–52.
- Buonocore Cosima Ilaria, *Tutela differenziata, controversie di lavoro e ragionevole durata del processo civile*, 2015, nr 3(7), s. 49–63.
- Casola Maria, *Le regole della navigazione. La responsabilità dell'armatore nell'età dei Severi*, 2014, nr 3, s. 57–70.
- Cici Stefania, *Il fenomeno dei Big Data: criticità nella successione del patrimonio dematerializzato*, 2023, nr 2(38), s. 31–50.
- De Filippi Maria Luisa, *Il testamento segreto romano e il Senatoconsulto Neronianiano*, 2018, nr 2(18), s. 31–37.
- Di Fede Antonio, *Brief reflections about voluntary formalism in the Italian law system*, 2019, nr 3(23), s. 41–55.
- Dukat Patrycja Weronika, *Narzędzia prawne komornika sądowego (zagadnienia wybrane)*, 2019, nr 2(22), s. 39–54.
- Dytkowski Adam Maciej, *Geneza instytucji świadka w starożytności*, 2019, nr 2(22), s. 55–65.
- Groszkowski Jakub, Skierkowski Hubert, *Rozwój prawa spadkowego w przedrozbiorowej Polsce*, 2022, nr 2(34), s. 35–46.
- Hypiak Mateusz Łukasz, *Ogólne prawo związku zawodowego do informacji przed i po wejściu w życie ustawy z dnia 5 lipca 2018 roku o zmianie ustawy o związkach zawodowych*, 2020, nr 3(27), s. 69–78.
- Kazimierzczuk Marcin, *Ograniczenie prawa własności podczas stanu klęski żywiołowej*, 2022, nr 2(34), s. 47–63.
- Kazimierzczuk Marcin, *Rola związków zawodowych w budowie społeczeństwa obywatelskiego*, 2020, nr 4(28), s. 43–56.
- Kluza Jan, *Przestępstwo kradzieży z włamaniem w świetle orzecznictwa Sądu Najwyższego w odniesieniu do wykładni norm prawa karnego*, 2021, nr 1(29), s. 27–40.
- Kobyłski Piotr, *Zasada zaufania do organów podatkowych w cieniu zasady legalizmu*, 2020, nr 1(25), s. 41–55.
- Kopacz Marta, *Zasady ogólne jako podstawa prawna czynności organu administracji podejmowanych w stadium wszczęcia postępowania*, 2022, nr 4(36), s. 39–48.
- Kryński Marcin Józef, *Normatywne i doktrynalne podstawy kształtowania się idei odrębnego postępowania ze skazanymi uzależnionymi od alkoholu w Polsce w latach 1918–1969*, 2021, nr 2(30), s. 15–37.
- Kursa Sławomir Patrycjusz, *Ustawowy wykonawca testamentu w prawie rzymskim*, 2019, nr 1(21), s. 45–54.
- Łyżwa Aneta, *Postępowanie ze śladami kryminalistycznymi w procesie dowodowym – głos judykatury*, 2019, nr 2(22), s. 67–77.
- Majchrzak Dawid, *Historia prawa człowieka do obrony. Współczesne jego rozumienie*, 2022, nr 1(33), s. 85–100.
- Maniatis Antonios, *Cultural sponsorship law*, 2017, nr 3(15), s. 23–34.

- Maniszewska-Ejsmont Joanna, *O potrzebie przyjęcia de lege ferenda sankcji bezskuteczności zawieszanej (negotium claudicans) przy czynnościach zarządu majątkiem dziecka*, 2023, nr 1(37), s. 39–52.
- Marcin Kazimierzczuk, *Konstytucyjne prawo do informacji publicznej jako element społeczeństwa obywatelskiego*, 2023, nr 3(39), s. 47–68.
- Mrozek Jacek Janusz, *Godność osoby ludzkiej jako źródło praw człowieka i obywatela*, 2014, nr 1, s. 41–47.
- Mrozek Jacek Janusz, *Komornik sądowy – funkcjonariusz publiczny czy przedsiębiorca?*, 2018, nr 1(17), s. 17–35.
- Muzyczka Karolina, *Zasada prawdy obiektywnej w administracyjnym postępowaniu dowodowym*, 2016, nr 3(11), s. 39–45.
- Napierała-Batygolska Aleksandra Rajmunda, *Problematyka autoplagiatu*, 2021, nr 2(30), s. 39–47.
- Niewęglowski Paweł, *Status prawny miejsca do „parkowania pojazdów mechanicznych” na nieruchomości gruntowej*, 2021, nr 4(32), s. 43–55.
- Olczyk Małgorzata, Król Mateusz, *Proces „Inki” w świetle ówczesnego prawa*, 2017, nr 2(14), s. 25–33.
- Parente Ferdinando, *La pace e la giustizia come “diritti essenziali” dell’uomo*, 2018, nr 4(20), s. 43–50.
- Parente Ferdinando, *La ritenzione della caparra confirmatoria. Riflessioni brevi su un caso di recesso in autotutela*, 2021, nr 1(29), s. 41–47.
- Parente Ferdinando, *La società post-moderna e i confini della soggettività*, 2016, nr 4(12), s. 45–53.
- Parente Salvatore Antonello, *Fairness and ethics of taxation as contemporary challenges of tax law*, 2022, nr 3(35), s. 33–44.
- Parente Salvatore Antonello, *Il reclamo e la mediazione tributaria dopo la riforma: profili ricostruttivi e risvolti applicativi – parte prima*, 2017, nr 1(13), s. 29–48.
- Parente Salvatore Antonello, *Il reclamo e la mediazione tributaria dopo la riforma: profili ricostruttivi e risvolti applicativi – parte seconda*, 2017, nr 2(14), s. 35–52.
- Parente Salvatore Antonello, *La tassazione indiretta del trust: quali prospettive ermeneutiche? – parte prima*, 2023, nr 3(39), s. 69–94.
- Parente Salvatore Antonello, *La tassazione indiretta del trust: quali prospettive ermeneutiche? – parte seconda*, 2023, nr 4(40), s. 55–82.
- Parente Salvatore Antonello, *Mediazione conciliativa e fiscalità indiretta – parte prima: Il regime dell’imposta di bollo*, 2015, nr 4(8), s. 43–61.
- Parente Salvatore Antonello, *Mediazione conciliativa e fiscalità indiretta – parte seconda: Il regime dell’imposta di registro*, 2016, nr 1(9), s. 41–74.
- Parente Salvatore Antonello, *Tax profiles of the digital economy*, 2019, nr 1(21), s. 55–69.
- Parente Salvatore Antonello, *The power of tax: ethical profiles and legal analysis*, 2018, nr 2(18), s. 39–49.
- Polanowski Tomasz, *Zrzeczenie się prawa użytkowania wieczystego*, 2017, nr 4(16), s. 21–31.

- Potaczało Aleksandra, *Kilka uwag na temat uprowadzenia rodzicielskiego na tle tzw. konwencji haskiej*, 2021, nr 3(31), s. 15–27.
- Pracka Małgorzata, *Uwłaszczenie ex lege użytkowników wieczystych prawem własności – wybrane problemy prawne*, 2020, nr 4(28), s. 57–70.
- Salamonowicz Marek, *Przedmiot umowy licencyjnej na udostępnianie i wykorzystywanie danych badawczych w ramach repozytorium instytucjonalnego*, 2022, nr 4(36), s. 49–62.
- Ścibor Weronika, *Ograniczenie jawności zewnętrznej procesu w dobie początków pandemii COVID-19*, 2023, nr 1(37), s. 53–67.
- Skolimowska Anna Krystyna, *Etyczne i prawne aspekty optymalizacji podatkowej*, 2021, nr 2(30), s. 49–58.
- Słyszewska Joanna, *Ochrona praw twórców w świetle ustawy o prawie autorskim z 29 marca 1926 roku*, 2020, nr 2(26), s. 43–57.
- Sobecki Tomasz, *Problemy właściwej kwalifikacji prawnej czynu tzw. oszustwa podatkowego w świetle przepisów Kodeksu karnego skarbowego (art. 76) i Kodeksu karnego (art. 286)*, 2021, nr 3(31), s. 29–42.
- Sobecki Tomasz Witold, *Spór dotyczący właściwej kwalifikacji prawnej czynu tzw. oszustwa podatkowego w odniesieniu do przepisów Kodeksu karnego skarbowego (art. 76) i Kodeksu karnego (art. 286) na tle uchwały Sądu Najwyższego z 24 stycznia 2013 r. (I KZP19/1)*, 2021, nr 2(30), s. 59–72.
- Szeczówka Paweł, *Nowa dyrektywa interpretacyjna jako odpowiedź na barierę MŚP w zakresie niejasności przepisów prawa podatkowego – kilka uwag*, 2021, nr 1(29), s. 49–59.
- Szurmo Daniel, *Uwagi de lege lata na tle stosowania art. 168b k.p.k.*, 2022, nr 3(35), s. 45–60.
- Tabaszewski Robert, *Status prawny kuracjusza jako osoby korzystającej z rehabilitacji leczniczej w systemie ubezpieczenia społecznego rolników*, 2021, nr 4(32), s. 57–69.
- Tafaro Sebastiano, *La democrazia ricorrente. Democrazia o oligarchia?*, 2015, nr 2(6), s. 39–58.
- Tedesco Alessandro, *Ius in penetrabilis pontificum repositum*, 2018, nr 3(19), s. 31–36.
- Wojnicz Piotr, *Prawne aspekty integracji imigrantów w Unii Europejskiej w kontekście wielokulturowości*, 2014, nr 4, s. 29–48.
- Wojnicz Piotr, Sękowska Izabela, *Ustalenie tożsamości osoby. Część 1. Procedury prawne, wybrane metody identyfikacyjne*, 2019, nr 3(23), s. 57–68.
- Wojnicz Piotr, Sękowska Izabela, *Ustalenie tożsamości osoby. Część 2. Analiza działalności wybranej jednostki Policji, studium przypadków*, 2019, nr 4(24), s. 33–44.
- Zaczek Arkadiusz, *Przestępstwa prowadzenia pojazdów mechanicznych w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego (art. 178a § 1 i 4 k.k.)*, 2015, nr 1(5), s. 41–53.
- Zięty Jakub Jan, *Charakter prawny oświadczenia inwestora o dysponowanie nieruchomością na cele budowlane – zagadnienia cywilnoprawne i administracyjne*, 2020, nr 4(28), s. 71–82.

7. Prawo kanoniczne

- Arent Olga, *Porwanie lub przetrzymywanie dla okupu według Kodeksu kano-
nów Kościołów wschodnich z 1990 r.*, 2014, nr 4, s. 49–58.
- Arent Olga, *Przestępstwo porwania lub przetrzymywania dla okupu w pra-
wie kanonicznym Kościoła katolickiego obrządku łacińskiego*, 2014, nr 3,
s. 71–92.
- Jończyk Patryk, *Odmowa dokonania czynności notarialnej w polskim i kano-
nicznym porządku prawnym*, 2018, nr 4(20), s. 51–61.
- Lempa Florian, *Kanoniczna ochrona karna religii, jedności, autorytetów kościel-
nych i wolności Kościoła katolickiego*, 2015, nr 3(7), s. 65–73.
- Lempa Florian, *Podstawowe zasady wymierzania poprawczych kar kanonicz-
nych*, 2017, nr 4(16), s. 33–40.
- Makarewicz Paweł, *Alkoholizm jako przyczyna niezdolności do podjęcia istot-
nych obowiązków małżeńskich na przykładzie wybranych spraw o nieważność
małżeństwa w Sądzie Biskupim Diecezji Ełckiej*, 2019, nr 4(24), s. 45–56.
- Makarewicz Paweł, *Nieważność małżeństwa z powodu braku wystarczającego
używania rozumu na przykładzie wybranych spraw Sądu Biskupiego Diecezji
Ełckiej*, 2014, nr 2, s. 53–63.
- Mozyro Piotr, *Zarząd zwyczajny i nadzwyczajny dobrami parafialnymi – funk-
cje i obowiązki proboszcza*, 2023, nr 4(40), s. 83–94.
- Mrozek Jacek Janusz, *Obligatoryjny system nauczania religii w szkołach pu-
blicznych w świetle wybranych konkordatów*, 2015, nr 2(6), s. 59–69.
- Mrozek Jacek Janusz, *System obligatoryjnego nauczania religii katolickiej
w Niemczech, Austrii i Portugalii*, 2016, nr 2(10), s. 33–54.
- Smereczyński Marcin, *Proces prawotwórczy w prawie kanonicznym*, 2023,
nr 1(37), s. 69–85.
- Wojnicz Piotr, *Istota funkcjonowania duszpasterstwa migrantów w prawie
Kościoła rzymskokatolickiego*, 2016, nr 2(10), s. 55–67.
- Wojnicz Piotr, *Kościół katolicki wobec zagadnienia małżeństw mieszanych
religijnie w kontekście migracji*, 2018, nr 1(17), s. 37–45.
- Wojnicz Piotr, *Penalizacja czynów seksualnych wobec małoletnich – rozważa-
nia na tle prawa kanonicznego i polskiego prawa karnego*, 2020, nr 2(26),
s. 59–72.
- Wojnicz Piotr, *Problem uchodźców w wybranych dokumentach Stolicy Apostol-
skiej w kontekście standardów międzynarodowych*, 2017, nr 3(15), s. 35–53.
- Wojnicz Piotr, *Uczestnictwo świeckich w duszpasterstwie migrantów w świetle
norm prawa kanonicznego*, 2014, nr 1, s. 49–60.
- Wojnicz Piotr, *Zaangażowania Kościoła katolickiego na rzecz migrantów – prze-
słanki doktrynalno-prawne*, 2017, nr 1(13), s. 49–68.

8. Psychologia

- Cisłak Aleksandra, Dziugiel Iwona, *The impact of social competence training on satisfaction with life among the unemployed. The role of sense of coherence and system justification*, 2016, nr 2(10), s. 21–32.
- Dakowicz Lidia, Dakowicz Andrzej, *Poczucie bezpieczeństwa młodych mężczyzn o wyższym i niższym poziomie dojrzałości psychicznej do małżeństwa*, 2023, nr 2(38), s. 51–62.
- Filickova Marta, Kovalcikova Iveta, Ropovik Ivan, *Dynamic assessment of learning potential in standard and talented children*, 2016, nr 1(9), s. 23–34.
- Guzewicz Monika, *Psychologiczne i społeczne konsekwencje utraty dziecka w wyniku poronienia*, 2014, nr 1, s. 15–27.
- Hamer Katarzyna, Hamer Hanna, *Czy zalewa nas fala przemocy? Politycy i media vs dane statystyczne*, 2014, nr 3, s. 39–55.
- Hamer Katarzyna, Raywer Katarzyna, Zięba Elżbieta Monika, *Powody kłamania polskich uczniów i studentów*, 2015, nr 3(7), s. 17–34.
- Kenig Nikolina, Spasovski Ognen, *The voices of youth on European identity, membership and values from an aspiring country*, 2017, nr 2(14), s. 15–24.
- Kwiatkowska Anna, Mróz Małgorzata, *Stereotype threat and stereotype lift: The case of 10 year old girls and boys*, 2016, nr 4(12), s. 21–32.
- Lis-Kujawski Andrzej, Antoszevska Beata, Kujawska-Lis Ewa, *The “sun and adventure” project – a chance to build quality of life in children cancer survivors*, 2015, nr 2(6), s. 19–37.
- Skarżyńska Krystyna, *Sprawiedliwość jako kryterium oceny systemu ekonomiczno-politycznego*, 2015, nr 1(5), s. 19–30.
- Wesołowska Elżbieta, *Polaryzacja grupowa w warunkach debaty deliberatywnej*, 2014, nr 2, s. 19–30.

9. Varia

- Achille Rosaria Anna, *Sofija Gubajdulina: l'etica nella musica*, 2022, nr 2(34), s. 65–85.
- Bondzio Tomasz, *Przygotowanie do życia małżeńskiego i rodzinnego w ujęciu Świadków Jehowy*, 2018, nr 1(17), s. 63–71.
- Bortkiewicz Piotr, *Czy jest możliwy dialog z islamem?*, 2016, nr 3(11), s. 47–57.
- Bortkiewicz Piotr, *Islam w doświadczeniu św. Jana Damasceńskiego*, 2017, nr 4(16), s. 41–47.
- Bortkiewicz Piotr, *Oczyszczenie dusz początkujących w świetle książki o Réginalda Garrigou-Lagrange pt. „Trzy okresy życia wewnętrznego – wstępem do życia w niebie”*, 2017, nr 3(15), s. 55–65.
- Grygorczyk Ewelina, *L'impact de la Grande Guerre sur la situation politique en France et en Pologne*, 2018, nr 2(18), s. 51–59.
- Grygorczyk Ewelina, *L'impact de la Grande Guerre sur la situation économique en France et en Pologne*, 2018, nr 3(19), s. 37–45.

- Guzewicz Wojciech, *Bibliografia piśmiennictwa duchowieństwa diecezji ełckiej w latach 1992–2017* (ks. Edward Anuszkiewicz, ks. Tadeusz Białous, ks. Marcin Oleksy, ks. Andrzej Pieńkowski), 2019, nr 4(24), s. 57–66.
- Guzewicz Wojciech, *Bibliografia piśmiennictwa duchowieństwa diecezji ełckiej w latach 1992–2017* (ks. Stanisław Strękowski, ks. Dariusz Zalewski), 2020, nr 1(25), s. 57–65.
- Guzewicz Wojciech, *Bibliografia piśmiennictwa duchowieństwa diecezji ełckiej w latach 1992–2017* (ks. Marian Szczęsny), 2020, nr 2(26), s. 73–83.
- Guzewicz Wojciech, *Bibliografia piśmiennictwa duchowieństwa diecezji ełckiej w latach 1992–2017* (ks. Maciej Radosław Gilewski, ks. Marcin Maczan, ks. Roman Szewczyk, ks. Henryk Śmiarowski, ks. Mirosław Wachowski, ks. Romuald Zdanis), 2020, nr 3(27), s. 79–91.
- Guzewicz Wojciech, *Bibliografia piśmiennictwa duchowieństwa diecezji ełckiej w latach 1992–2017* (ks. Antoni Skowroński, ks. Paweł Tarasiewicz), 2020, nr 4(28), s. 83–100.
- Guzewicz Wojciech, *The Cult of St. Adalbert in the Diocese of Ełk (1992–2022)*, 2023, nr 4(40), s. 95–107.
- Guzewicz Wojciech, *Wykaz publikacji ks. prof. dra hab. Wojciecha Guzewicza za lata 2018–2022*, 2023, nr 3(39), s. 103–115.
- Indelicato Michele, Shehu Natasha, *La filosofia dell'amore e dei diritti umani in Madre Teresa*, 2015, nr 4(8), s. 63–70.
- Kacprowska Krystyna, *Counteracting the smallpox epidemic in Poland in 1963*, 2022, nr 3(35), s. 75–85.
- Kacprowska Krystyna, *Positive and negative effects of carrying out the process of digitalization of the Polish economy and society during the COVID-19 pandemic*, 2022, nr 1(33), s. 101–110.
- Kacprowska Krystyna, *Remote work during the COVID-19 pandemic*, 2021, nr 4(32), s. 83–94.
- Kacprowska Krystyna, *Social policy towards demographic changes in European countries – examples of solutions and an assessment of their effectiveness*, 2023, nr 2(38), s. 63–74.
- Kryński Marcin Józef, „Modernizacja” małżeństwa – ewolucja czy rewolucja?, 2023, nr 3(39), s. 117–130.
- Kucharski Adam, *Etyka gospodarcza w ujęciu ks. prof. Józefa Majki w epoce współczesnej nadkonsumpcji (zagadnienia wybrane)*, 2021, nr 3(31), s. 55–71.
- Kucharski Adam, *Wybrane problemy moralno-finansowe w ujęciu katolickiego nauczania społecznego*, 2019, nr 4(24), s. 67–76.
- Markowski Krzysztof, *Kryptowaluty. Powstanie – typologia – charakterystyka*, 2019, nr 3(23), s. 69–82.
- McFarland Sam, Hamer Katarzyna, *Jak ludobójstwo zostało uznane za zbrodnię – dziedzictwo Rafała Lemkina*, 2016, nr 2(10), s. 69–85.
- Moćkun Łukasz, *Wychowanie a powołanie, wybrane wskazania i propozycje Jana Pawła II*, 2015, nr 4(8), s. 71–78.
- Nogowski Jacek Marek, *Działalność charytatywna wyzwaniem dla parafii*, 2015, nr 2(6), s. 83–93.

- Nogowski Jacek Marek, *Wykluczenie społeczne w kontekście ubóstwa i bezdomności*, 2015, nr 1(5), s. 55–64.
- Puczyłowski Krzysztof, *Jak korzystać z kierownictwa duchowego? (Rozważania na kanwie myśli Francisco Fernandez-Carvajala)*, 2017, nr 3(15), s. 77–86.
- Puczyłowski Krzysztof, *Oczyszczenie dusz początkujących – pierwszym okresem życia duchowego według Réginalda Garrigou-Lagrangé OP*, 2016, nr 3(11), s. 59–70.
- Romanowska Teresa, *Tożsamość ludzi w zmieniającej się państwowości – studium przypadku*, 2014, nr 3, s. 93–106.
- Romanowska Teresa, *Zabawa w kontekście kulturowym. Część I. Człowiek zabawy – od kołyski do wieku sędziwego*, 2018, nr 3(19), s. 47–61.
- Romanowska Teresa, *Zabawa w kontekście kulturowym. Część II. Korelacja zabawy z pracą*, 2018, nr 3(19), s. 63–76.
- Romanowska Teresa, *Życie codzienne we wspomnieniach ełczan*, 2015, nr 3(7), s. 75–92.
- Sieńkowski Marcin, *Laws of logical thinking and the Gospel*, 2020, nr 2(26), s. 85–94.
- Sieńkowski Marcin, *Niewiara w rozumieniu św. Tomasza z Akwinu*, 2019, nr 2(22), s. 79–89.
- Sieńkowski Marcin, *Wiara a inne typy poznania*, 2014, nr 4, s. 69–81.
- Sieńkowski Marcin, *Wiara w relacji do filozofii na przykładzie poglądów Tomasza z Akwinu i Augusta Comte’a*, 2018, nr 4(20), s. 63–74.
- Skawiński Ryszard, *Bibliografia piśmiennictwa duchowieństwa diecezji ełckiej w latach 1992–2020 (ks. Wojciech Guzewicz)*, 2021, nr 1(29), s. 61–103.
- Skawiński Ryszard, *Sieć parafialna w diecezji ełckiej*, 2017, nr 2(14), s. 67–88.
- Strękowski Stanisław, *Odpowiedzialność rodziców chrześcijańskich za moralno-religijne wychowanie dzieci w I–II wieku*, 2016, nr 4(12), s. 55–66.
- Strękowski Stanisław, *Prorodzinne i prospołeczne postawy i działania chrześcijan w świecie jako wkład w budowanie dobra wspólnego w I–III wieku*, 2017, nr 4(16), s. 65–78.
- Szymańska Urszula, Poszewiecki Adam, Burchart Anna, *Rola samorządu gminnego i jego obywateli w zapewnieniu bezpieczeństwa ekologicznego zasobów wodnych*, 2014, nr 1, s. 61–72.
- Wojda Jacek, *Aux fondements de l’institution ecclésiale: La position de saint Pierre parmi les apôtres (Mt 16, 13–20) et son retentissement à l’époque apostolique et patristique*, 2016, nr 1(9), s. 91–105.
- Wojnicz Piotr, *Wyzwania polityki migracyjnej Federacji Rosyjskiej – studium prawne, socjologiczne i geopolityczne*, 2015, nr 1(5), s. 65–83 / wersja poprawiona artykułu znajduję się na stronie internetowej: <https://czasopisma.uwm.edu.pl/index.php/cel/article/view/2036/1526>.
- Żejmo Agnieszka, *Serwis malibracia.org.pl jako medialny instrument wsparcia społecznego osób starszych*, 2023, nr 2(38), s. 75–90.
- Żmudziński Marek Andrzej, *Disputes regarding the sacral dimension of marriage in Poland from 1945–1948*, 2021, nr 3(31), s. 73–82.

III. Glosy

- Fortuna Franciszek Ignacy, *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 19 kwietnia 2021 r. (sygn. I CSK 40/21) – częściowo krytyczna*, 2023, nr 3(39), s. 95–102.
- Kopacz Marta, *Glosa do wyroku Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 26 sierpnia 2014 r.*, sygn. akt I OSK 170/13 [odnośnie do oceny formalnej skargi na czynność z zakresu administracji publicznej dotyczącej uprawnień lub obowiązków wynikających z przepisów prawa], 2016, nr 1(9), s. 35–40.
- Mrozek Jacek Janusz, *Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 25 września 2017 r. (II KK 146/17) niepublikowany – LEX nr 2397591*, 2018, nr 4(20), s. 87–94.
- Mrozek Jacek Janusz, *Glosa do wyroku Naczelnego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 28 czerwca 2011 roku (I OSK 1217/10) niepublikowany – LEX nr 1094529*, 2019, nr 1(21), s. 95–107.
- Mrozek Jacek Janusz, *Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 4 lipca 2018 r. (V ACa 484/17) niepublikowany – LEX nr 2531598*, 2018, nr 4(20), s. 75–86.
- Mrozek Jacek Janusz, *Glosa do wyroku Sądu Rejonowego Poznań – Nowe Miasto i Wilda w Poznaniu z dnia 25 czerwca 2018 roku (VI K 995/17) niepublikowany – LEX nr 2524891*, 2019, nr 1(21), s. 85–93.
- Wojciechowicz Joanna, *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 8 sierpnia 2019 r. (III UZP 3/19) dotyczącej problemu dopuszczalności zaliczania do okresów pracy w szczególnych warunkach zatrudnienia traktorzysty w rolnictwie*, 2020, nr 4(28), s. 101–107.

IV. Sprawozdania

- Sawicki Ryszard, *Sprawozdanie z Międzynarodowego Kongresu pt. „Kirche in Europa – Identität. Kultur. Solidarität”, Bruksela, 24–27 lipca 2018 r.*, 2018, nr 4(20), s. 95–97.
- Sawicki Ryszard, *Sprawozdanie z międzynarodowej konferencji naukowej pt. „Wolontariat wobec wyzwań starości”. Inowrocław, 17 maja 2019 r.*, 2019, nr 3(23), s. 83–88.
- Sawicki Ryszard, *Sprawozdanie z międzynarodowej konferencji pt. „Streetworking. Identity from the street”, Giżycko, 3 października 2017 roku*, 2017, nr 4(16), s. 79–81.
- Sawicki Ryszard, *Sprawozdanie z seminarium naukowego pt. „Kompleksowa Ekspedycja Jaćwieska. Twórcze kontynuacje”. Muzeum Okręgowe w Suwałkach, 16 listopada 2019 roku*, 2020, nr 2(26), s. 99–102.
- Sieńkowski Marcin, *Sprawozdanie z sympozjum naukowego pt. „Człowiek młody w rodzinie, szkole i Kościele”, WSD w Etku, 28 stycznia 2019 r.*, 2019, nr 1(21), s. 109–112.

V. Recenzje

- Achkoski Jugoslav: Piotr Gawliczek, Wojciech Guzewicz, Khayal Iskandarov, *Defence Education Enhancement Programme as Vehicle to Strengthen and Stimulate Cooperation Between NATO and Partners. Case Studies – South Caucasus and Ukraine. ADL Perspective*, Olsztyn 2020, pp. 188, 2020, nr 4(28), s. 109–112.
- Achkoski Jugoslav: Piotr Gawliczek, Wojciech Guzewicz, Khayal Iskandarov, *The South Caucasus and non-military security threats*, Olsztyn 2021, pp. 135, 2021, nr 4(32), s. 95–100.
- Andruszkiewicz Jakub: Ks. Wojciech Guzewicz, *Pośród rzeczy widzialnych i niewidzialnych. 50 tekstów o sprawach boskich i ludzkich*, Ełk 2018, ss. 186, 2018, nr 3(19), s. 77–80.
- Bąkowski Tomasz: *Recenzja rozprawy doktorskiej p. magister Moniki Anny Ziniewicz pt. „Administracyjnoprawne aspekty opłat adiacenckich”*, Olsztyn 2011, 2015, nr 1(5), s. 83–90.
- Boike Paweł Antoni: Tomasz Snarski, *Kościół katolicki wobec kary śmierci. Między prawem a filozofią i teologią*, Warszawa 2021, ss. 190, 2021, nr 3(31), s. 83–86.
- Dakowicz Andrzej: Cialdini R.B., Martin S.J., Goldstein N.J., *Mała wielka zmiana. Jak skuteczniej wywierać wpływ*, Sopot 2016, ss. 288, 2016, nr 4(12), s. 89–90.
- Filickova Marta: Levitin Daniel J., *The Organized Mind: Thinking Straight in the Age of Information Overload*, Penguin Book 2015, ss. 528, 2016, nr 4(12), s. 91–94.
- Gawliczek Piotr: Józef Domagalski, *Współpraca nordycka w polityce bezpieczeństwa Szwecji*, Toruń 2019, ss. 447, 2020, nr 3(27), s. 93–96.
- Grygorczyk Ewelina: *In rebus divinis atque humanis servire. Niektóre aspekty służby w rzeczywistości Boskiej i ludzkiej*, pod red. ks. Wojciecha Guzewicza, ks. Andrzeja Mikuckiego, ks. Stanisława Strękowskiego, Ełk 2014, ss. 516, 2014, nr 4, s. 83–85.
- Guzewicz Wojciech: „Święci nie przemijają. Święci wołają o świętość”. Grzegorz Polak, *Proboszcz z Suwałk. Droga do świętości ks. Kazimierza Hamerszmita*, Ełk 2022, ss. 123, 2023, nr 1(37), s. 87–89.
- Guzewicz Wojciech: Abp Stanisław Wielgus, *Tobie Panie zaufałem, nie zawstydzę się na wieki. Historia mojego życia*, Warszawa 2014, ss. 461, 2014, nr 3, s. 107–110.
- Guzewicz Wojciech: Anna Podolak, *Kryzysy emocjonalne przyczyną destrukcji unifikacyjnej i prokreacyjnej funkcji małżeństwa w świetle literatury przedmiotu*, Kraków 2021, ss. 211 [maszynopis pracy doktorskiej], 2022, nr 2(34), s. 99–102.
- Guzewicz Wojciech: Grzegorz Polak, ks. Adam Zelga, *Anioł Challapata. Ks. Mariusz Graszka – Z Mazur w Andy*, [Kielce–Warszawa 2017], ss. 264, 2018, nr 2(18), s. 69–71.

- Guzewicz Wojciech: Ks. Tomasz Zajkowski, *Wkład diecezji etckiej w misyjne dzieło Kościoła*, Ełk 2021, ss. 122, 2023, nr 2(38), s. 91–93.
- Guzewicz Wojciech: Ks. Waldemar Jan Pałęcki MSF, *Benedictiones reservatae et propriae w potrydenckich rytuałach na ziemiach polskich (1631–1963)*, Lublin 2021, ss. 536, 2022, nr 3(35), s. 87–89.
- Guzewicz Wojciech: Ks. Witali Sidorko, *Geneza, powstanie i organizacja diecezji grodzieńskiej (1991–2011)*, Lublin 2018, ss. 386 [maszynopis], 2019, nr 4(24), s. 77–82.
- Guzewicz Wojciech: Maria Elżbieta Szulikowska, *Markowskie bociany. Opowieść o bohaterskiej Rodzinie Wiktorii i Józefa Ulmów (Przemyśl 2017, ss. 208 + 16)*, 2019, nr 2(22), s. 91–93.
- Guzewicz Wojciech: Michał Pilikowski, *Działalność dydaktyczno-organizacyjna Adolfa Szyszko-Bohusza w Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie*, Kraków 2019, ss. 494 [maszynopis], 2020, nr 3(27), s. 97–102.
- Guzewicz Wojciech: O. Roland Prejs OFM Cap., *Administracja diecezjalna w Królestwie Polskim w latach 1864–1918. Studium prozopograficzne*, Lublin 2012, ss. 404, 2021, nr 1(29), s. 109–111.
- Guzewicz Wojciech: *Recenzja pracy doktorskiej ks. mgra Roberta Czeladki pt. „Patriotyzm w Listach pasterskich Konferencji Episkopatu Polski w latach 1945–1989”*, Warszawa 2014, ss. 307 (mps BUKSW), 2017, nr 3(15), s. 87–89.
- Guzewicz Wojciech: *Recenzja pracy doktorskiej ks. mgra Witolda Szali pt. „Problem niemiecki w Polsce w latach 1918–1939 na łamach prasy katolickiej archidiecezji poznańskiej”*, Poznań 2016, ss. 271 (mps BUAM), 2018, nr 1(17), s. 79–82.
- Guzewicz Wojciech: *Recenzja pracy doktorskiej p. mgra Piotra Nowaka pt. „Duchowieństwo w archidiecezji poznańskiej w latach 1918–1939”*, Poznań 2015, ss. 394, 2016, nr 1(9), s. 107–110.
- Guzewicz Wojciech: *Traktat o e-nauczaniu*, przekł. z jęz. ang. P. Gawliczek i in. (Modernizing Learning: Building the Future Learning Ecosystem, eds. J.J. Walcutt, S. Schatz, Government Publishing Office, Washington 2019), Warszawa 2021, ss. 433, 2022, nr 4(36), s. 93–96.
- Guzewicz Wojciech: *W służbie małej i wielkiej Ojczyzny* (Marcin Radziłowicz, *Ełcki samorząd miejski w latach 1990–2010*, Olsztyn 2012, ss. 500, mps BUWM), 2017, nr 1(13), s. 101–104.
- Guzewicz Wojciech: Z. Chmielewski, *Parafia rzymskokatolicka św. Józefa w Węgielsztynie (1962–2019)*, Węgielszyn 2020, ss. 115, 2021, nr 1(29), s. 105–107.
- Jędrkiewicz Zbigniew: Ks. Wojciech Guzewicz, *My i historia. Kościoły i parafie dekanatu pw. Ducha Świętego w Suwałkach*, Ełk 2014, ss. 99; tenże, *Pisz i okolice. Studium historyczne kościołów i parafii dekanatu piskiego*, Ełk 2014, ss. 108 [współautor: Ryuszard Skawiński]; tenże, *Nasze korzenie. Kościoły i parafie dekanatu pw. św. Benedykta i Romualda w Suwałkach*, Ełk 2012, ss. 103 [współautor: Łukasz Moćkun]; tenże, *Przeszłość i teraźniejszość kościołów i parafii dekanatu pw. św. Antoniego Padewskiego w Białej Piskiej*, Ełk 2012, ss. 112; tenże, *Dziedzictwo wiary. Parafie i kościoły dekanatu góldapskiego pw. Najświętszej Maryi Panny Matki Kościoła*, Ełk 2011,

- ss. 102 [współautor: Konrad Sęk]; tenże, *Dzieje parafii i kościołów dekanatu oleckiego pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny*, Ełk 2011, ss. 94; tenże, *Lipsk i okolice. Studium historyczne parafii dekanatu lipskiego*, Ełk 2009, ss. 90; tenże, *Kościoły i parafie ziemi ełckiej*, Ełk 2008, ss. 192, 2015, nr 2(6), s. 95–99.
- Mrozek Jacek Janusz: *Ukraina – Polska – Unia Europejska. Ze studiów nad przekształceniami ustrojowymi na przełomie XX i XXI wieku*, red. H. Stroński, J. Gołota, O. Krasiwski, Lwów–Olsztyn–Ostrołęka 2014, ss. 574, 2015, nr 4(8), s. 79–80.
- Oczkowski Łukasz: *Szlomo Sand, Kiedy i jak wynaleziono naród żydowski*, przeł. H. Zbonikowska-Bernatowicz, Warszawa 2014, ss. 434, 2014, nr 1, s. 73–81.
- Sieńkowski Marcin: *Benedykt XVI, Poznanie prawdy. Wykłady papieskie*, Kraków 2017, ss. 160, 2020, nr 1(25), s. 79–82.
- Skawiński Ryszard: *Czego świadectwem jest „Świadectwo wiary”?* Ks. Wojciech Guzewicz, *Świadectwo wiary. Studium administracyjno-historyczne parafii i kościołów dekanatu pw. św. Krzysztofa w Giżycku*, Ełk 2019, ss. 127, 2020, nr 2(26), s. 95–97.
- Skawiński Ryszard: *Książka, która zaskakuje i wzbudza podziw...* (Ks. Wojciech Guzewicz, *Leksykon prasy katolickiej diecezji ełckiej*, Ełk 2015, ss. 183), 2016, nr 2(10), s. 99–101.
- Skawiński Ryszard: *Rozprawa naukowa jako źródło ewangelizacji? – o książce ks. Wojciecha Guzewicza pt. „Prasa diecezjalna w Polsce północno-wschodniej jako źródło wiedzy o społecznej nauce Kościoła (1989–2009)”*, Ełk 2012, ss. 434, 2014, nr 2, s. 77–81.
- Śniarowska Iwona: Ks. Wojciech Guzewicz, *Historia parafii i kościoła w Skarżynie*, Ełk 2014, ss. 228, 2015, nr 3(7), s. 93–94.
- Tarasiewicz Barbara: *Słownik ks. Wojciecha Guzewicza unieśmiertelnia tych duszpasterzy, którzy pozostawili na ziemi część siebie* (Ks. Wojciech Guzewicz, *„Powiedz ludziom, niech więcej nie płaczą...”*. Słownik biograficzny zmarłych księży diecezji ełckiej (1992–2017), Ełk 2017, ss. 93), 2017, nr 2(14), s. 89–90.
- Wesołowska Elżbieta: *The small and big deceptions. In psychology and evolutionary sciences perspective*, red. A. Kwiatkowska, A. Łukasik, Rzeszów 2015, ss. 222, 2016, nr 4(12), s. 95–98.
- Więckiewicz-Archacka Marta: *Slogany zamiast paragrafów, czyli o penalnym populizmie* (Michalina Szafrńska, *Penalny populizm a media*, Kraków 2015, ss. 398), 2016, nr 3(11), s. 71–74.
- Wilczyński Leszek: Ks. Wojciech Guzewicz, *Talent i trud. Potencjał naukowy duchowieństwa diecezji ełckiej w latach 1992–2017*, Olsztyn 2021, ss. 249, 2021, nr 2(30), s. 89–90.
- Wojnicz Piotr: Ks. Wojciech Guzewicz, *Katalog duchowieństwa diecezji ełckiej – zmiany administracyjno-personalne w latach 1992–2017*, Ełk 2017, ss. 86, 2018, nr 2(18), s. 73–75.

***

W latach 2014–2023 opublikowano łącznie 40 numerów „Civitas et Lex” (każdego roku cztery numery) i 342 teksty w pięciu działach (*Od Redakcji* – 51 (tj. 15% ogółu tekstów w czasopiśmie), *Artykuły naukowe* – 241 (70%), *Glosy* – 7 (2%), *Sprawozdania* – 5 (1,5%), *Recenzje* – 38 (11,5%)). Pod względem liczby najczęściej było zatem artykułów naukowych – 241, w tym 21 (tj. 9% wszystkich artykułów naukowych) – w dziale administracja, 24 (10%) – bezpieczeństwo, 11 (4,5%) – edukacja, 25 (10,5%) – historia, 26 (11%) – media i komunikacja społeczna, 59 (24%) – prawo, 17 (7%) – prawo kanoniczne, 11 (4,5%) – psychologia oraz 47 (19,5%) – varia. Najmniej zaś – glos i sprawozdań (łącznie 12 materiałów, tj. 3,5% ogółu tekstów). Spośród artykułów naukowych opublikowanych w piśmie najczęściej dotyczyło prawa – 59 (łącznie ok. 24,5% wszystkich), a wraz z prawem kanonicznym (17 – 7%) stanowiło to łącznie blisko 32% wszystkich artykułów naukowych, najmniej natomiast z psychologii i edukacji (dział psychologia istniał niespełna cztery lata, tj. od 2014 r. do połowy 2018 r., natomiast dział historia został uruchomiony pod względem formalnym dopiero pod koniec 2022 r.; w czasie, gdy nie było tych działów formalnie – materiały z tych dziedzin ukazywały się w dziale varia). Średnio w każdym numerze publikowanych było sześć artykułów naukowych, jedna recenzja lub sprawozdanie oraz jedno słowo od redakcji. Na końcu numeru zamieszczane były procedury obowiązujące w czasopiśmie.

W każdym dziale – oprócz prawa kanonicznego – publikowane były teksty badaczy spoza Polski. Łącznie znalazło się ich 53, co stanowiło 22% wszystkich artykułów naukowych (co piąty artykuł naukowy był zatem spoza Polski). Najwięcej materiałów zagranicznych znalazło się w dziale prawo – 21 (9% ogółu artykułów naukowych i 4% ogółu artykułów zagranicznych) i dziale bezpieczeństwo – 12 (5% i 22,5%). Należy zauważyć, iż w tym drugim dziale (bezpieczeństwo) – co drugi artykuł pochodził z zagranicy. Był to więc pod tym względem jeden z najbardziej umiędzynarodowionych działów pisma.

Jeśli chodzi o afiliację autorów „Civitas et Lex”, to na 276 osób, które wybrały omawiany periodyk jako miejsce swojej publikacji – 212 miało afiliację uczelni polskich (77%), a 64 – zagranicznych (23%). Wśród zagranicznych akademików najczęściej było z Włoch (27 – 10% ogółu afiliowanych), a dalej z Ukrainy (12 – 4%), Azerbejdżanu (12 – 4%), Białorusi (5 – 2%), Słowacji (3 – 1%), Macedonii Północnej (2 – ok. 1%) oraz po jednym z Grecji, Litwy i USA (3 – 1%). Łącznie akademicy zagraniczni pochodzili z dziewięciu krajów. Różnica pomiędzy liczbą osób przypisanych do artykułów a liczbą opublikowanych artykułów wynika stąd, iż niektóre artykuły miały po kilku autorów.

Warto przyrzeć się jeszcze kryterium językowemu. Otóż w omawianym okresie opublikowano w „Civitas et Lex” łącznie 178 artykułów naukowych w języku polskim (tj. 74% ogółu artykułów naukowych) i 63 w językach obcych – konferencyjnych (26%), w tym 38 tekstów było w języku angielskim (16% ogółu opublikowanych artykułów w językach), 20 – w języku włoskim (8%), 3 – w języku francuskim (1,5%) oraz 2 – w języku rosyjskim (1%). Co czwarty artykuł był więc napisany w jednym z języków konferencyjnych.

Czasopismo „Civitas et Lex” miało wersję elektroniczną każdego opublikowanego artykułu (plik PDF) dostępną w internecie (<http://www.uwm.edu.pl/elk/publikacje/> oraz <https://czasopisma.uwm.edu.pl/index.php/cel>). Wersja elektroniczna czasopisma była jego wersją referencyjną i tożsamą z wersją drukowaną.

BIBLIOGRAFIA

- Guzewicz W., *Talent i trud. Potencjał naukowy duchowieństwa diecezji elckiej w latach 1992–2017*, Olsztyn 2021.
- Guzewicz W., *Wkład duchowieństwa diecezji elckiej w rozwój intelektualny Polski i regionu (Część I: Dorobek piśmienniczy)*, „Studia Elckie” 20(2018), nr 2, s. 205–219.
- Skawiński R., *Bibliografia piśmiennictwa duchowieństwa diecezji elckiej w latach 1992–2020 (ks. Wojciech Guzewicz)*, „Civitas et Lex” 2021, nr 1, s. 61–103.
 <<http://www.uwm.edu.pl/elk/publikacje/>>, dostęp: 06.01.2024.
 <<https://czasopisma.uwm.edu.pl/index.php/cel>>, dostęp: 06.01.2024.

BIBLIOGRAPHY OF THE CONTENTS OF THE “CIVITAS ET LEX” MAGAZINE (2014–2023)

SUMMARY

The magazine “Civitas et Lex” (p-ISSN 2392-0300; e-ISSN 2449-5522) was established as a quarterly in 2014. It is published by the Publishing House of the University of Warmia and Mazury in Olsztyn under the auspices of the NATO DEEP program and in cooperation with an international research team CEDICLO. During the ten years of publication of “Civitas et Lex”, a total of 40 issues of the journal were published (4 issues each year) and 346 texts in five sections (From the Editor – 51, Scientific articles – 241, Glosses – 8, Reports – 6, Reviews – 40).

Keywords: *Civitas et Lex*, science magazine, content bibliography

VARIA

FLAVIO PARENTE

**STRESS LAVORO-CORRELATO
NELL'OPERATORE SANITARIO
E RUOLO DEL NEURODIRITTO****1. Definizione di stress lavoro-correlato ed effetti
in ambito sanitario**

Nella letteratura scientifica, lo stress è definito come reazione emotiva intensa, indotta da sollecitazioni esogene, che, attivando varie vie neurobiologiche, generano risposte organiche e psicologiche adattive per mantenere e/o ristabilire un equilibrio interno perturbato dal cambiamento esterno. Nello specifico, lo stress lavoro-correlato è la reazione del lavoratore agli *stressor* presenti nell'ambiente lavorativo, ossia a fattori oggettivi potenzialmente nocivi o a fattori soggettivi percepiti come nocivi dalla persona esposta.

Numerose revisioni sistematiche e meta-analisi evidenziano che gli operatori sanitari, in particolare gli infermieri, manifestano livelli significativi di esaurimento professionale. La prevalenza di tale fenomeno varia tra regioni geografiche e branche specialistiche. Il personale sanitario dei reparti pediatrici, oncologici e dell'area di emergenza-urgenza è sicuramente a rischio prioritario.

Tuttavia, in generale, gli operatori sanitari rappresentano una categoria particolarmente esposta al rischio di stress lavoro-correlato con potenziali ripercussioni negative sul livello di salute fisica e mentale e nelle relazioni con i colleghi: ne conseguono insoddisfazione sul lavoro e incremento dell'assenteismo, di ritardi, di problematiche disciplinari, di infortuni e di incidenti, nonché un elevato *turnover* del personale sanitario operante nella struttura.

L'ambiente di lavoro avverso “impatta” negativamente pure in termini di produttività, di *malpractice*, di errore medico, di qualità della cura erogata, di soddisfazione/insoddisfazione del paziente sulla complessiva efficacia, efficienza ed appropriatezza del servizio e/o della prestazione erogata. Nell'anno 2020, negli USA, la *Mental Health America* ha condotto una *survey* su 1.119 operatori

sanitari (medici, assistenti medici, infermieri, assistenti sociali e personale di supporto), rilevando che il 93% degli intervistati ha riportato stress lavoro-correlato e il 76% ha riportato *burnout*.

In ambito medico, per descrivere lo stato di convergenza di stress traumatico secondario e *burnout* cumulativo con uno stato di esaurimento fisico e mentale causato da una depauperabilità a far fronte al proprio ambiente quotidiano, è stato coniato il termine “fatica da compassione”.

2. Natura ed entità degli *stressor* negli ambienti lavorativi della sanità

Nel settore sanitario, gli *stressor* dell’ambiente lavorativo possono essere di diversa natura ed entità:

- carico emotivo e morale nella cura diretta della vita del paziente con elevato sforzo nel regolare continuamente le emozioni e le reazioni comportamentali;
- carico lavorativo pressante, caratterizzato da improvvise variazioni della quantità di lavoro e del grado di complessità dello stesso con elevata responsabilità decisionale in situazioni che richiedono estrema e celere lucidità mentale per garantire risposte tempestive e spesso non programmate ai bisogni di salute del paziente;
- relazioni conflittuali con colleghi ed utenti, specie in presenza di utenza sempre più aggressiva verbalmente e fisicamente con ricorso preventivo alla medicina difensiva;
- orario lavorativo con numerosi straordinari a causa della carenza di organico nelle risorse umane, con pause non definite, programmazione oraria non sempre flessibile e turnazioni notturne;
- ambiente di lavoro spesso non adeguato per attrezzature e strutture;
- ruolo nell’ambito dell’organizzazione con eccessive responsabilità spesso per sovrapposizione di ruoli e funzioni nella stessa figura;
- interfaccia famiglia e lavoro con difficoltà di conciliare il lavoro con la famiglia o la propria vita privata;
- evoluzione di carriera non sempre basata su criteri di corretta valutazione e di valorizzazione e, anzi, talvolta fondata su parametri avulsi dalla realtà lavorativa con conseguente difficoltà di crescita e gratificazione del professionista;
- organizzazione lavorativa non sempre efficiente, non sempre basata su possibilità di confronto tra superiori e collaboratori, non sempre con obiettivi chiari e *mission* certa, non sempre con processi, procedure e percorsi intraziendali definiti;
- autonomia decisionale talvolta limitata da stringenti linee guida;
- eccessiva burocrazia.

3. I rischi correlati all'eccessiva esposizione dell'operatore sanitario a tensione emotiva e fisica

Spesso l'operatore sanitario è costretto a lavorare in situazioni non volute e di costrizione che determinano una eccessiva e logorante tensione emotiva (con conseguente ansia, apprensione, depressione, rabbia, delusione, angoscia, gelosia, scarsa capacità di *coping*, imbarazzo, riduzione dell'autostima, autolesionismo, idee suicide, disturbo post traumatico da stress) e fisica (*fatigue*, insonnia, disturbi gastrointestinali, cardiologici, dermatologici, respiratori, alimentari) ed aumentato rischio di abuso di sostanze stupefacenti, di tabacco, di alcol e di farmaci.

Questa situazione di criticità, come vedremo, va accertata con strumenti mirati di valutazione (v. *sub* § 5) e governata da specifiche strategie di intervento (v. *sub* § 6).

4. Stress lavoro-correlato e Pandemia da COVID-19

In Italia, il primo caso confermato di COVID-19 risale a febbraio 2020. Da allora, si sono verificati numerosi casi, in particolar modo nelle regioni Lombardia, Piemonte, Emilia Romagna e Veneto, ognuna con oltre 10.000 eventi registrati. Di fronte a questa situazione critica, il governo italiano ha implementato le misure per ridurre la diffusione locale del virus, adottando un *lockdown* su tutto il territorio nazionale. Questa crisi ha influenzato la vita quotidiana e il lavoro di tutti, specialmente degli operatori sanitari, figure cruciali per la salute pubblica: essi si sono trovati direttamente coinvolti nella gestione di una situazione critica, affrontando un elevato rischio di infezione e una considerevole pressione psicologica legata all'incertezza sulla durata della crisi, alla mancanza di terapie consolidate o di un vaccino e alle possibili carenze di risorse sanitarie, compreso l'equipaggiamento di protezione individuale. Inoltre, diversi operatori sanitari hanno scelto di vivere lontano dalle loro famiglie per proteggerle dal rischio di contagio durante il periodo pandemico.

Come operatori in prima linea nell'azione contro il COVID-19 (soprattutto, anestesisti, medici di emergenza-urgenza, personale delle terapie intensive), gli operatori sanitari hanno affrontato un ulteriore stress psicologico con livelli più elevati di ansia, depressione, insonnia ed aumentato rischio di *burnout* rispetto ad altri gruppi professionali, durante la pandemia da COVID-19, non solo in ragione del rischio di infettarsi e della preoccupazione di infettare i familiari, ma pure a causa della carenza di dispositivi di protezione nella fase iniziale della pandemia, di carichi di lavoro eccessivamente elevati, della mancanza di riposo adeguato, del rischio professionale aggiunto, dei turni più lunghi, della mancanza di iniziali protocolli e di informazioni cliniche standardizzate ed efficaci per il trattamento dei pazienti e dell'esposizione ad eventi traumatici

della vita, compresa la morte. Tali effetti psicologici sono risultati comuni ad altre pandemie ed epidemie, così come riportato in letteratura.

Infatti, la letteratura precedente ha indagato i rischi psicologici affrontati dagli operatori sanitari in altre epidemie, riscontrando livelli elevati di ansia, depressione, stress e *burnout*. Sintomi come ansia e paura sono aumentati nelle fasi iniziali della crisi epidemiologica, ma si sono rapidamente ridimensionati nelle fasi successive, mentre depressione e sintomi da stress post-traumatico sono perdurati nel tempo. Gli operatori sanitari in prima linea, coinvolti nell'attività di diagnosi, trattamento e assistenza ai pazienti affetti da COVID-19, hanno riportato sintomi più intensi di ansia, depressione e stress rispetto a colleghi non in prima linea.

Una recente meta-analisi di Batra et al. ha analizzato 65 studi per un totale di 79.437 partecipanti e ha evidenziato una prevalenza di criticità del 34,4% per ansia, del 31,8% per depressione, del 40,3% per stress, del 11,4% per sindrome da stress post-traumatico, del 27,8% per insonnia, del 46,1% per distress psicologico.

5. Strumenti di valutazione del *Burnout* e del disturbo da stress post-traumatico

Esistono vari strumenti utilizzati per valutare il *burnout* e il disturbo da stress post-traumatico (PTSD) in contesti professionali. Per il *burnout*, ad esempio, il principale strumento è il *Maslach Occupational Burnout Inventory Tool* (MBI) o, in alternativa, il *Bergen Burnout Inventory*.

Per il PTSD, vengono utilizzate scale come la *post-traumatic stress disorder checklist* e la *post-traumatic stress diagnostic scale*.

L'*Impact of Event Scale-Revised* (IES-R) può essere particolarmente utile come questionario autovalutativo per valutare il disagio soggettivo e suggerire una diagnosi preliminare di PTSD. Inoltre, il *Professional Quality of Life* (ProQoL-5) può essere utilizzato per identificare potenziali effetti psicologici negativi e la fatica compassionevole.

Questi strumenti sono fondamentali per comprendere e misurare tali disturbi in *setting* professionali, consentendo l'adozione di adeguate strategie di intervento.

Nella letteratura scientifica sono riportati livelli più elevati di *burnout* tra il personale del pronto soccorso (32,1%), in particolare tra i medici (46%) che avevano un punteggio medio-alto nelle scale di *burnout*.

Un significativo studio condotto di recente in Italia da Conti et al. ha analizzato le risorse personali e gli indicatori psicologici associati allo stress da lavoro in 933 operatori sanitari durante il periodo epidemico da COVID-19. Si sono esaminati dati sociodemografici e occupazionali; è stata valutata, tramite un questionario, la presenza di sintomi depressivi, di ansia, di esaurimento professionale e di sintomi post-traumatici, così come il benessere psicologico. I risultati hanno indicato una particolare incidenza di sintomi depressivi (57,9%), ansia (65,2%), sintomi post-traumatici (55%) ed esaurimento professionale (25,61%).

6. Le strategie di *coping*

Il processo di *coping* viene definito come l'insieme di sforzi cognitivi e comportamentali impiegati per gestire richieste specifiche, interne ed esterne, che sono percepite come eccessivamente onerose o superiori alle risorse personali disponibili.

La vulnerabilità psicologica di un individuo in una determinata situazione si manifesta quando mancano risorse di *coping* adeguate per affrontare in modo efficace tale circostanza e si attribuisce un'importanza significativa alla minaccia implicita nelle possibili conseguenze di una gestione inadeguata.

In questa prospettiva, il *burnout* può essere interpretato come una condizione progressivamente sviluppata che scaturisce dall'adozione di strategie di *coping* inefficaci, con cui i professionisti cercano di difendersi da situazioni stressanti legate al lavoro.

Sebbene il rapporto diretto con i pazienti possa risultare gratificante per la possibilità di esprimere varie emozioni, è innegabile che lavorare nei reparti ospedalieri costituisca un impegno notevole e prosciugante. La qualità della vita degli operatori sanitari è notevolmente influenzata dalla chiara disuguaglianza relazionale che si instaura tra il medico e il paziente. La gestione della sofferenza altrui in contesti organizzativi sempre più complessi, con richieste di assistenza in costante aumento, può spingere gli operatori sanitari a costruire vere e proprie barriere difensive nei confronti del paziente, con conseguente estinzione della passione che anima il medico e innescando il rischio di stress e patologie correlate, come il *burnout*.

Secondo i dati della revisione sistematica di letteratura di Maresca et al., tra gli operatori sanitari, le modalità per affrontare lo stress sembrano rivestire un ruolo cruciale nella gestione delle situazioni di emergenza e dello stress occupazionale associato.

Infatti, in questo contesto, sono utilizzate diverse strategie di *coping*, sia positive che negative. Le strategie di *coping* positive (un atteggiamento costruttivo verso il problema, l'interazione con la rete sociale, il supporto tra colleghi, la collaborazione di squadra, l'assunzione di responsabilità individuale, la gestione negoziale delle problematiche e l'auto-cura) e quelle orientate alle emozioni sono correlate a una riduzione degli impatti negativi sulla salute mentale, sono strettamente legate alla resilienza e sono un fattore protettivo contro l'ansia, la depressione e il disturbo post-traumatico da stress.

7. Regime normativo e neurodiritto

Dal punto di vista normativo, in forza dell'Accordo europeo del 2004, recepito nell'ordinamento italiano con l'Accordo interconfederale del 2008, lo stress lavoro-correlato è ormai "oggetto di preoccupazione sia per i datori di lavoro, sia per i lavoratori" al punto che il Decreto Legislativo n. 81 del 2008 sancisce l'obbligo

della valutazione di “tutti i rischi per la sicurezza e la salute dei lavoratori, ivi compresi [...] quelli collegati allo stress lavoro-correlato”, allo scopo di adottare specifiche misure di prevenzione, eliminazione e riduzione del rischio stesso.

Il Quadro strategico dell’Unione Europea in materia di salute e sicurezza sui luoghi di lavoro 2021–2027 considera come prioritario lo sviluppo di strategie finalizzate a prevenire gli aspetti emergenti collegati ai cambiamenti del mondo del lavoro che possono avere un potenziale impatto negativo sulla salute psicofisica lavoratori.

In tale scenario, dominato sempre più dalla rilevanza strategica del neuro-diritto, risulta fondamentale il ruolo della ricerca per individuare le categorie sanitarie a maggior rischio e le fattispecie che richiedono strumenti e risorse di prevenzione e gestione dei rischi.

In un futuro davvero prossimo, le linee di indirizzo del PNRR genereranno una trasformazione del comparto sanitario con potenziamento della capacità di assistenza, prevenzione e cura a beneficio di tutta la comunità. A maggior ragione, la gestione efficace dei rischi psicosociali diventa uno strumento cardine per la tutela della salute e della sicurezza dei professionisti sanitari e per il miglioramento dei servizi erogati.

BIBLIOGRAPHY

- A.A.V.V., *Gestione dello stress e prevenzione del burnout negli operatori sanitari nell'emergenza Covid-19*, Consiglio Nazionale Ordine Psicologi – Inail – Dipartimento di medicina, epidemiologia, igiene del lavoro e ambientale, 10 aprile 2020, ISBN 978-88-7848-610-8 © 2020 Inail.
- A.A.V.V., *La metodologia per la valutazione e gestione del rischio stress lavoro-correlato – modulo contestualizzato al settore sanitario*, Inail – Dipartimento di medicina, epidemiologia, igiene del lavoro e ambientale, OTTOBRE 2022, ISBN 978-88-7484-754-9© 2020 Inail.
- A.A.V.V., *45 Piano Nazionale di Ripresa e Resilienza, Monitor Elementi di Analisi e Osservazione del Sistema Salute*, “Agenas”, Anno II-numero 45, p. 202, ISSN 22825975.
- Accordo interconfederale sullo stress lavoro-correlato*, Roma, 9 giugno 2008 (recepimento del Framework agreement on work-related stress, Bruxelles, 8 October 2004).
- Alkhalwaldeh J.M., Soh K.L., Mukhtar F., Peng O.C., Alkhalwaldeh H.M., Al-Amer R., Anshasi H.A., *Stress management training program for stress reduction and coping improvement in public health nurses: A randomized controlled trial*, “Adv Nurs” 2020 Nov, no. 76(11), pp. 3123–3135. doi: 10.1111/jan.14506. Epub 2020 Aug 28. PMID: 32856353.
- Bardhan R., Heaton K., Davis M., Chen P., Dickinson D.A., Lungu C.T., *A Cross Sectional Study Evaluating Psychosocial Job Stress and Health Risk in Emergency Department Nurses*, “Environ Res Public Health” 2019, Sep 4, no. 16(18), pp. 3243.
- Batra K., Singh T.P., Sharma M., Batra R., Schvaneveldt N., *Investigating the Psychological Impact of COVID-19 among Healthcare Workers: A Meta-Analysis*, “Environ Res Public Health” 2020, no. 17, pp. 9096. doi: 10.3390/ijerph17239096.
- Braquehais M.D., Vargas-Cáceres S., *Psychiatric Issues Among Health Professionals*, “Med Clin North Am” 2023 Jan, no. 107(1), pp. 131–142.
- Caruso R., Annaloro C., Arrigoni C., Ghizzardi G., Dellafiore F., Magon A., Maga G., Nania T., Pittella F., Villa G., *Burnout and post-traumatic stress disorder in frontline nurses during the COVID-19 pandemic: a systematic literature review and meta-analysis of studies published in 2020*, “Acta Biomed” 2021, Dec 21, no. 92(S2), e2021428.
- Chmielewski J., Łoś K., Łuczyński W., *Mindfulness in healthcare professionals and medical education*, “Occup Med Environ Health” 2021, Jan 7, no. 34(1), pp. 1–14. doi: 10.13075/ijomh.1896.01542. Epub 2020 Nov 12. PMID: 33223537.

- Conti C., Fontanesi L., Lanzara R., Rosa I., Doyle R.L., Porcelli P., *Burnout status of Italian healthcare workers during the first COVID-19 Pandemic peak period*, "Healthcare" 2021, no. 9, pp. 510.
- Diaz F., Cornelius T., Bramley S., Venner H., Shaw K., Dong M., Pham P., McMurry C.L., Cannone D.E., Sullivan A.M., Lee SAJ, Schwartz J.E., Shechter A., Abdalla M., *The association between sleep and psychological distress among New York City healthcare workers during the COVID-19 pandemic*, "Affect Disord" 2022 Feb 1, vol. 298(Pt A), pp. 618–624.
- Erbe A.M., *Compassion Fatigue and Mental Health in Health Care Professionals*, "Workplace Health Saf" 2022 Jun, no. 70(6), pp. 303.
- EU strategic framework on health and safety at work 2021–2027. *Occupational safety and health in a changing world of work*, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0323&qid=1626089672913#PP1Contents>.
- Finstad G.L., Giorgi G., Lulli L.G., Pandolfi C., Foti G., León-Perez J.M., Cantero-Sánchez F.J., Mucci N., *Resilience, Coping Strategies and Posttraumatic Growth in the Workplace Following COVID-19*, "Environ Res Public Health" 2021, Sep 8, no. 18(18), pp. 9453. doi: 10.3390/ijerph18189453. PMID: 34574378; PMCID: PMC8468098.
- Galanis P., Vraika I., Fragkou D., Bilali A., Kaitelidou D., *Nurses' burnout and associated risk factors during the COVID-19 pandemic: A systematic review and meta-analysis*, "Adv Nurs" 2021 Aug, no. 77(8), pp. 3286–3302. doi: 10.1111/jan.14839. Epub 2021 Mar 25. PMID: 33764561; PMCID: PMC8250618.
- Ganster D.C., & Rosen C.C., *Work stress and employee health*, "Journal of Management" 2013, no. 39(5), pp. 1085–1122.
- Giorgi G., Lecca L.I., Alessio F., Finstad G.L., Bondanini G., Lulli L.G., Arcangeli G., Mucci N., *COVID-19-Related Mental Health Effects in the Workplace*, "Environ Res Public Health" 2020, Oct 27, no. 17(21), pp. 7857. doi: 10.3390/ijerph17217857. PMID: 33120930; PMCID: PMC7663773.
- Ibar C., Fortuna F., Gonzalez D., Jamardo J., Jacobsen D., Pugliese L., Giraudo L., Ceres V., Mendoza C., Repetto E.M., Reboredo G., Iglesias S., Azzara S., Berg G., Zopatti D., Fabre B., *Evaluation of stress, burnout and hair cortisol levels in health workers at a University Hospital during COVID-19 pandemic*, "Psychoneuroendocrinology" 2021 Jun, no. 128, pp. 105213. doi: 10.1016/j.psyneuen.2021.105213. Epub 2021 Apr 1. PMID: 33845387; PMCID: PMC8015376.
- Innstrand S.T., *Burnout among Health Care Professionals during COVID-19*, "Environ Res Public Health" 2022, Sep 19, no. 19(18), pp. 11807.
- Krämer T., Schneider A., Spieß E., Angerer P., Weigl M., *Associations between job demands, work-related strain and perceived quality of care: a longitudinal study among hospital physicians*, "Qual Health Care" 2016, Dec 1, no. 28(6), pp. 824–829.
- Kushal Arvind & Kumar, Shakti & Mehta, Manju & Singh, Madhav, *Study of Stress among Health Care Professionals*, 2018, pp. 6–11. 10.5005/jp-journals-10035-1084.
- Lu Y., Li Z., Chen Q., Fan Y., Wang J., Ye Y., Chen Y., Zhong T., Wang L., Xiao Y., Zhang D., Yu X., *Association of working hours and cumulative fatigue among Chinese primary health care professionals*, "Front Public Health" 2023, May 25, vol. 11, pp. 1193942.
- Maresca G., Corallo F., Catanese G., Formica C., Lo Buono V., *Coping Strategies of Healthcare Professionals with Burnout Syndrome*, "Medicina" (Kaunas) 2022, Feb 21, no. 58(2), pp. 327. doi: 10.3390/medicina58020327. PMID: 35208650; PMCID: PMC8877512.
- Ministero del lavoro e delle politiche sociali, *Indicazioni della Commissione consultiva per la valutazione dello stress lavoro-correlato*, Circolare del 18 novembre 2010.
- Moukarzel A., Michelet P., Durand A.C., Sebbane M., Bourgeois S., Markarian T., Bompard C., Gentile S., *Burnout Syndrome among Emergency Department Staff*, "Biomed Res Int" 2019 Jan 21, pp. 6462472.
- Pappa S., Ntella V., Giannakas T., Giannakoulis V.G., Papoutsis E., Katsaounou P., *Prevalence of depression, anxiety, and insomnia among healthcare workers during the COVID-19 pandemic*, "Brain Behav Immun" 2020, Aug, no. 88, pp. 901–907.
- Pollock A., Campbell P., Cheyne J., Cowie J., Davis B., McCallum J., McGill K., Elders A., Hagen S., McClurg D., Torrens C., Maxwell M., *Interventions to support the resilience and mental health of frontline health and social care professionals during and after a disease outbreak*,

- epidemic or pandemic*, “Cochrane Database Syst Rev” 2020, Nov 5, no. 11(11), CD013779. doi: 10.1002/14651858.CD013779. PMID: 33150970; PMCID: PMC8226433.
- Preti E., Di Mattei V., Perego G., Ferrari F., Mazzetti M., Taranto P., Di Pierro R., Madeddu F., Calati R., *The Psychological Impact of Epidemic and Pandemic Outbreaks on Healthcare Workers*, “Curr Psychiatry Rep.” 2020, Jul 10, no. 22(8), pp. 43.
- Qian J., Wang W., Sun S., Liu L., Sun Y., Yu X., *Interventions to reduce post-traumatic stress disorder symptoms in health care professionals from 2011 to 2021*, “BMJ Open” 2022, Jan 20, no 12(1), e058214.
- Raudenská J., Steinerová V., Javůrková A., Urits I., Kaye A.D., Viswanath O., Varrassi G., *Occupational burnout syndrome and post-traumatic stress among healthcare professionals during the novel coronavirus disease 2019 (COVID-19) pandemic*, “Best Pract Res Clin Anaesthesiol” 2020, Sep., no.4(3), pp. 553–560. doi: 10.1016/j.bpa.2020.07.008. Epub 2020 Jul 18. PMID: 33004166; PMCID: PMC7367798.
- Rubin B., Goldfarb R., Satele D., Graham L., *Burnout and distress among allied health care professionals in a cardiovascular centre of a quaternary hospital network*, “CMAJ Open” 2021, Jan 11, no. 9(1), E29–E37.
- Salari N., Khazaie H., Hosseinian-Far A., Khaledi-Paveh B., Kazemian M., Mohammadi M., Shohaimi S., Daneshkhan A., Eskandari S., *The prevalence of stress, anxiety and depression within front-line healthcare workers caring for COVID-19 patients*, “Hum Resour Health” 2020, Dec 17, no. 18(1), pp. 100. doi: 10.1186/s12960-020-00544-1. PMID: 33334335; PMCID: PMC7745176.
- Singh N., Mitra J.K., Sriramka B., Mohapatra D.P., Mishra S., Panigrahi S., *Effects of the COVID-19 Pandemic on the Mental Health of Anesthesiologists*, “Anesth Essays Res” 2022, Jul-Sep, no. 16(3), pp. 402–406.
- Sturm H., Rieger M.A., Martus P., Ueding E., Wagner A., Holderried M., Maschmann J., *Do perceived working conditions and patient safety culture correlate with objective workload and patient outcomes*, “PLoS One” 2019, Jan 4, no. 14(1), e0209487.
- Tabolli S. et al., *Soddisfazione lavorativa, burnout e stress del personale infermieristico: indagine in due ospedali di Roma*, G. Ital Med Lav Erg 2006, Suppl Psicologia 1, pp. 49–52.
- Tamminga S.J., Emal L.M., Boschman J.S., Levasseur A., Thota A., Ruotsalainen J.H., Schelvis R.M., Nieuwenhuijsen K., van der Molen H.F., *Individual-level interventions for reducing occupational stress in healthcare workers*, “Cochrane Database Syst Rev” 2023, May 12, no. 5(5), CD002892. doi: 10.1002/14651858.CD002892.pub6. PMID: 37169364; PMCID: PMC10175042.
- Trumello C., Bramanti S.M., Ballarotto G., Candelori C., Cerniglia L., Cimino S., Crudele M., Lombardi L., Pignataro S., Viceconti M.L., Babore A., *Psychological Adjustment of Healthcare Workers in Italy during the COVID-19 Pandemic*, “Environ Res Public Health” 2020, Nov 12, no. 17(22), pp. 8358. doi: 10.3390/ijerph17228358. PMID: 33198084; PMCID: PMC7696387.
- Tür F.Ç., Toker İ., Şaşmaz C.T., Hacı S., Türe B., *Occupational stress experienced by residents and faculty physicians on night shifts*, “Trauma Resusc Emerg Med” 2016, Mar 22, no. 24, pp. 34.

WORK-RELATED STRESS IN HEALTHCARE WORKERS AND THE ROLE OF NEUROLAW

SUMMARY

Healthcare workers are a category particularly exposed to the risk of work-related stress with potential negative repercussions on the level of physical and mental health and on working environments. In terms of remediation, the role of neurolaw and scientific research is fundamental to identify the cases that require more incisive intervention tools and greater resources for risk prevention and management.

KEYWORDS: health workers, work-related stress, risks, remedial interventions, neurolaw

Zasady przyjęcia tekstów do druku w czasopiśmie „Civitas et Lex”

1. Prace złożone do Redakcji „Civitas et Lex” nie mogą być wcześniej nigdzie publikowane ani być w tym samym czasie złożone w redakcjach innych wydawnictw.

2. Przed zgłoszeniem artykułu autor powinien upewnić się:

- czy jego praca jest oryginalna?
- czy tytuł pracy odpowiada jej treści?
- czy przedmiot badań i przyczyny ich podjęcia są poprawnie sformułowane?
- czy założenia sformułowane w celu pracy zostały zrealizowane?
- czy prezentowane wyniki są nowe?
- czy język i styl pracy są poprawne?
- czy dobór literatury i źródeł jest wystarczający i adekwatny do problematyki pracy?
- czy wnioski są poprawne i znajdują uzasadnienie w treści i wynikach pracy?
- czy streszczenie jest zredagowane poprawnie?

3. Dostarczone teksty powinny być napisane za pomocą MS Word; sformatowane przy użyciu czcionki Times 12; formatowanie tekstu należy ograniczyć do minimum: wcięcie akapitowe, środkowanie, kursywa.

4. Jeżeli tekst zawiera nietypowe fonty (np. znaki hebrajskie, cyrylicę, grekę, znaki logiczne, matematyczne lub fonetyczne), które nie występują w standardowej instalacji edytora lub środowiska Windows, należy je dołączyć w oddzielnym pliku.

5. Objętość artykułu powinna mieścić się w granicach 25–40 tys. znaków graficznych (ze spacjami i przypisami łącznie).

6. Przypisy należy sporządzić według zasad podanych w załączniku (patrz załącznik „Podstawowe reguły dotyczące przypisów” na stronie internetowej pisma).

7. Do tekstu należy dołączyć angielskie tłumaczenie tytułu, podtytułu, słów kluczowych i streszczenia (ok. 150 słów).

8. Informacje o autorach powinny zawierać następujące dane: imię i nazwisko, stopień i tytuł naukowy, stanowisko, miejsce pracy (Katedra, Instytut, Uczelnia) wraz z dokładnym adresem do korespondencji.

9. Materiały do kolejnych numerów czasopisma przyjmują redaktorzy poszczególnych działów.

Zasady etyczne – zapora „ghostwriting”

1. Jednym z najważniejszych dowodów etycznej postawy autorów prac zgłaszanych do kwartalnika „Civitas et Lex” jest jawność informacji o podmiotach przyczyniających się do powstania ich artykułów (wkład merytoryczny, rzeczowy, finansowy etc.), co jest przejawem nie tylko dobrych obyczajów, ale także społecznej odpowiedzialności.

2. Redakcja zobowiązuje autorów do (a) ujawnienia wkładu osób drugich w powstanie ich pracy – łącznie z podaniem ich afiliacji oraz kontrybucji, tj. informacji, kto jest autorem koncepcji, założeń, metod itp. wykorzystywanych przy przygotowaniu tekstów, a także do (b) podania informacji o źródłach finansowania publikacji, wkładzie instytucji naukowo-badawczych, stowarzyszeń i innych podmiotów („*financial disclosure*”). W przypadku, gdy autorzy nie uczynili tego samodzielnie w swojej pracy, prosimy o wypełnienie i przesłanie, drogą e-mailową w formacie PDF lub listownie na adres Redakcji następującego oświadczenia: „Oświadczenie Autora pracy” (patrz niżej), którego treść zostanie opublikowana wraz z artykułem.

3. Wszelkie wykryte przypadki „ghostwritingu” i „*guest authorshipu*” będą demaskowane i dokumentowane, łącznie z powiadomieniem odpowiednich podmiotów (instytucje zatrudniające autorów, towarzystwa naukowe, stowarzyszenia edytorów naukowych itp.).

4. Plik: „Oświadczenie Autora pracy” do pobrania na stronie internetowej pisma.

Zasady recenzowania artykułów naukowych

1. Autorzy, przysyłając artykuł do publikacji w „Civitas et Lex”, wyrażają zgodę na proces recenzji.

2. Procedura recenzowania artykułów jest zgodna z zaleceniami Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego (zob. „Dobre praktyki w procedurach recenzyjnych w nauce”, Warszawa 2011).

3. Nadesłane artykuły, o ile spełniają wymogi formalne (zob. „Przygotowanie tekstu” oraz „Podstawowe reguły dotyczące przypisów”), są kierowane do dwóch recenzji: ich pozytywny wynik kwalifikuje pracę do druku, negatywny – skutkuje odmową publikacji. W przypadku, gdy tylko jedna z recenzji jest pozytywna, powoływany jest trzeci recenzent, którego ocena rozstrzyga o możliwości publikacji recenzowanego tekstu. Ostateczną decyzję o druku podejmuje Redaktor Naczelny na podstawie dwóch pozytywnych recenzji danego artykułu.

4. Recenzenci współpracujący z Redakcją to osoby o wysokich kompetencjach naukowych, legitymujące się stopniem doktora habilitowanego (lub doktora w przypadku afiliacji zagranicznej w kraju, w którym nie ma habilitacji). W przypadku tekstów napisanych w językach konferencyjnych co najmniej jeden z recenzentów jest afiliowany w instytucji zagranicznej innej niż narodowość autora pracy.

5. Redakcja przyjmuje model, w którym autor(zy) i recenzenci nie znają swoich tożsamości (tzw. „*double-blind review process*”). Dlatego też nie wymaga się od recenzentów i autorów pisemnej „Deklaracji o braku konfliktu interesów” między nimi. Redakcja przyjmuje zasadę, zgodnie z którą recenzenci i autorzy artykułów nie powinni być afiliowani do tej samej uczelni.

6. Recenzja ma formę pisemną i zawiera jednoznaczny wniosek co do dopuszczenia artykułu do publikacji lub jego odrzucenia. (Plik „Recenzja artykułu zgłoszonego do Civitas et Lex” do pobrania na stronie internetowej pisma). Redakcja dysponuje formularzami recenzji w języku polskim, angielskim i włoskim.

7. Recenzentom nie wolno wykorzystywać wiedzy na temat pracy przed jej publikacją.

8. Autor jest informowany o wyniku dokonanej recenzji, następnie ustosunkowuje się do zawartych w niej uwag.

9. Nazwiska recenzentów poszczególnych artykułów nie są ujawniane. Redakcja podaje do publicznej wiadomości ogólną listę recenzentów współpracujących w danym roku: (a) na stronie internetowej czasopisma oraz (b) w każdym czwartym numerze kwartalnika.